

**ВАЗОРАТИ МАОРИФ ВА ИЛМИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН
ДОНИШГОҶИ ДАВЛАТИИ ОМЎЗГОРИИ ТОҶИКИСТОН БА
НОМИ САДРИДДИН АЙНӢ**

ТДУ – 332 (575.3)
ТКБ – 32. 973
Р – 33

Бо ҳукуқи дастнавис

РАСУЛЗОД ЛОИҚ ХОЛИҚ

**ҲУКУМАТИ ЭЛЕКТРОНӢ ВА ДУРНАМОИ РУШДИ ОН
ДАР ШАРОИТИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН**

ДИССЕРТАТСИЯ

барои дарёфти дараҷаи илмии номзади илмҳои сиёсӣ
аз рӯйи ихтисоси 23.00.02 – Ниҳодҳо, равандҳо ва технологияҳои сиёсӣ

Рохбари илмӣ:

Самиев Бобо Ҷураевич - доктори
илмҳои фалсафа, профессор

Душанбе – 2025

МУНДАРИҶА

Номгӯи ихтисораҳо.....	3
Муқаддима.....	4-20

БОБИ I. АСОСҲОИ НАЗАРИЯВИЮ МЕТОДОЛОГИИ ТАҲҚИҚИ МАСОИЛИ ТАШАККУЛИ ҲУКУМАТИ ЭЛЕКТРОНӢ

1.1. Назария, мафҳум ва моҳияти ҳукумати электронӣ.....	21-43
1.2. Ҳукумати электронӣ ҳамчун зинаи нави идоракунии давлатӣ.....	43-70
1.3. Нақши технологияи иттилоотию коммуникатсионӣ дар ташаккули ҳукумати электронӣ.....	70-90

БОБИ II. ХУСУСИЯТҲОИ ТАШАККУЛ, МУШКИЛОТ ВА ДУРНАМОИ РУШДИ ҲУКУМАТИ ЭЛЕКТРОНӢ ДАР ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

2.1. Заминаҳои меъёрии ҳуқуқии татбиқи ҳукумати электронӣ дар шароити муносири ҷомеаи Тоҷикистон.....	91-110
2.2. Махсусиятҳои ташаккул ва инкишофи ҳукумати электронӣ дар шароити Ҷумҳурии Тоҷикистон.....	110-131
2.3. Мушкилот ва дурнамои рушди ҳукумати электронӣ дар шароити Ҷумҳурии Тоҷикистон.....	131-149
ХУЛОСА.....	150-154
РӮЙҲАТИ АДАБИЁТ.....	155-176

НОМГӢИ ИХТИСОРАӢО

АЛТПМ – Агентии лоиҳаҳои тадқиқотии пешрафта дар соҳаи мудофия

ВАО – Вазорати ахбори омма

ИА – Иттифоқи Аврупо

ИДМ – Иттиҳоди Давлатҳои Мустақил

ИМА – Иёлоти Муттаҳидаи Амрико

ИҚШС – Иттифоқи Ҷумҳуриҳои Шӯравии Сотсиалистӣ

СУА – Системаи умумидавллатии автоматикунонидашуда

СУҶИ – Саммити умумичаҳонии ҷомеаи иттилоотӣ

СХШ – Созмони ҳамкории Шанхай

ТИК – Технологияи иттилоотию коммуникатсионӣ

ҲЭ – Ҳукумати электронӣ

МУҚАДДИМА

Мубрамии мавзуи (предмет) таҳқиқот. Вобаста ба раванди ташаккули ҷомеаи иттилоотӣ дар замони муосир дар Ҷумҳурии Тоҷикистон татбиқи ҳукумати электронӣ ҳамчун шакли инноватсионии идора ва афзалиятноки хизматрасониҳои давлатӣ қабул гардидааст. Бо назардошти зарурати он Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ, Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон доир ба масъалаи рушди технологияи иттилоотию коммуникатсионӣ (минбаъд ТИК) таваҷҷуҳи хосса зоҳир намуда, дар Паёми худ ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон гузариш ба ҳукумати электрониро яке аз ҳадафҳо ва дурнамои стратегияи давлатӣ ҳисобида, чунин таъкид намудаанд: «истифодаи технологияҳои иттилоотиву коммуникатсионӣ дар самтҳои муҳталифи ҳаёти ҷомеа ва дар асоси он ташаккули ҳукумати электронӣ аз масъалаҳои муҳими замони муосир мебошад».[26]

Маълум аст, ки асри XXI асри ТИК ба ҳисоб рафта, таъсири он ба тамоми соҳаҳои ҳаёти ҷамъиятӣ баръало назаррас аст. Аз ҷумла, дар низоми идоракунии давлатӣ истифодаи имкониятҳои ТИК низ ногузир гардидааст. Таҷрибаи давлатҳои пешрафтаи олам нишон медиҳад, ки онҳо маҳз тавассути татбиқи васеи ТИК дар раванди идораи давлат тавонистанд рушди ҳукумати электрониро таъмин созанд. ТИК дар ин кишварҳо дар раванди пешбурди фаъолияти ҷамъиятӣ ва идораи давлатӣ мавқеи намоёнро ишғол намудааст.

Сиёсати иттилоотикунонӣ барои ба вучуд овардани муносибатҳои нави ҷамъиятӣ ва муоширати электронӣ заминаи мусоид фароҳам овардааст. Дар ин росто, дар Ҷумҳурии Тоҷикистон низ ҳукумати электрониро фақат дар асоси истифодаи васеи технологияи иттилоотӣ ва телекоммуникатсионии муосир татбиқ ва инкишоф додан имконпазир мебошад.

Ҳадафи асосии «ҳукумати электронӣ» аз он иборат аст, ки низоми идоракунии давлатӣ ба манфиати шаҳрвандон, ташкилотҳо ва корхонаҳо бештар ҷавобгӯ бошад ва ба онҳо имкони бештари иштирок дар таҳияи сиёсати давлатӣ, инчунин сода кардани расмиёти ҳамкориҳои байни шаҳрвандон ва ҳукуматро фароҳам орад. Ба роҳ мондан ва татбиқи амалии ҳукумати электронӣ

дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамчун марҳилаи муҳимми дигаргунсозии сиёсати давлатӣ дар баҳши идоракунӣ ба ҳисоб рафта, роҳро ба модели бештар шаффоф, ошкоро ва ҳисоботдиҳандаи идоракунӣ боз менамояд.

Ҳукумати электронӣ ҳамчун сохтори пешрафта амал мекунад, ки на танҳо ба пешниҳоди хизматрасониҳои давлатӣ мусоидат мекунад, балки муносибатҳои қавитар ва ҳамкориҳои бештари байни мақомоти давлатӣ ва аҳолиро таъмин месозад. Махсусан, бо ҷорӣ намудани механизмҳои идоракунии рақамӣ, Тоҷикистон барои коҳиш додани хароҷоти бюрократӣ, маҳдуд сохтани коррупсия ва ба эътидол овардани танишҳои таърихӣ байни давлат ва ҷомеа замина мегузорад.

Ҳукумати электронӣ аз доираи идоракунии анъанавӣ берун рафта, сохтори нави давлатиро ташкил медиҳад, то бо шаҳрвандон фаъолона ҳамкорӣ намояд, эҳтиёҷ ва манфиатҳои онҳоро тавассути дастрасии мустақим ба хизматрасониҳои давлатӣ ба инобат гиранд. Чунин низом на танҳо раванди дохилии мақомоти давлатиро тағйир медиҳад, балки вазифаҳои онҳоро возеҳ мушаххас карда, ба модели нави идоракунӣ дар асоси принципҳои демократӣ тариқи таъмини шаффофият ва иштироки аҳли ҷомеа мегузарад.

Муҳимтарин вазифаи ҳукумати электронӣ, пеш аз ҳама дар он ифода меёбад, ки дастрасии беамониат ба иттилоот доир ба фаъолияти мақомоти марказӣ ва маҳаллии ҳокимияти давлатӣ, инчунин эҷоди шабакаи дучонибаи иртибот байни ин мақомот бо аҳоли таъмин карда шавад. Ин дастрасии онлайнии хизматрасониҳои давлатӣ ва барномарезиҳо ба шаҳрвандон имкон медиҳанд, то бевосита дар равандҳои қабули қарорҳо дар сатҳи маҳаллӣ ва миллӣ иштирок кунанд. Чунин низом арзишҳои демократиро тавассути фароҳам овардани имкони иштироки фаъолона дар таҳия, тасдиқ ва татбиқи барномаҳо ва сиёсатҳои асосии миллӣ мустақкам мекунад. Ба маънии дигар, дастрасӣ ба иттилоот тавассути Интернет дар бораи кори мақомоти давлатӣ ва мақомоти иҷроияи маҳаллии ҳокимияти давлатӣ ба аҳоли имконият медиҳад, ки муҳити фарогире фароҳам оварда шавад, то дар он шаҳрвандон тавонанд дар идоракунии давлатӣ тавассути воситаҳои электронӣ иштирок кунанд.

Бо таваҷҷуҳ ба ин пешрафтҳо ниёз ба таҳлил ва арзёбии илмии ҳукумати электронӣ дар шароити Ҷумҳурии Тоҷикистон ба миён омада, зарурат ба омӯзиш ва дарки холишҳо ва зарфиятҳои хосси он дар заминаи вижаҳои иҷтимоӣ-сиёсӣ ва фарҳангии кишвар афзоиш ёфтааст. Аз ин нигоҳ, тадқиқоти мазкур ба омӯзиши вазъи кунунӣ, мушкилоти мушаххас ва дурнамои рушди минбаъдаи ҳукумати электронӣ дар шароити Тоҷикистон нигаронида шуда, барои муайян кардани робитаи ҳукумати электронӣ бо арзишҳои миллӣ ва мушаххасан таъйин кардани ҷаҳорҷӯбаи ҳукукии зарурӣ, ки ба таъсис ва тавсеаи он имкон медиҳад, аз мубрамии мавзӯ дарак медиҳад.

Ҷанбаи дигари мубрамии мавзӯи мазкурро инчунин, дурнамои стратегияи Ҷумҳурии Тоҷикистон низ тасдиқ мекунад, ки татбиқи пурраи ҳукумати электронӣ ҳамчун яке аз самтҳои асосии ин сиёсат пешбинӣ шудааст. Сарфи назар аз аҳаммияти стратегияи худ, мавзӯи ҳукумати электронӣ дар шароити ҷомеаи илмии Тоҷикистон мавзӯи камтаҳқиқ боқӣ мондааст. Аз ин рӯ, тадқиқоти мазкур аз тариқи омӯзиш ва таҳлили амиқи илмӣ ба таҳияи заминаҳои асосии табдили муассири идоракунии рақамӣ, ки ба ноил шудан ба ҳадафҳои сиёсати миллӣ ва эҷоди системаи устувори ҳукумати электронӣ мусоидат мекунад, саҳми худро мегузорад.

Ҳамзамон, дар шароити муосир дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ҷиҳати дар сатҳи зарурӣ ташаккули инкишоф додани ҳукумати электронӣ як қатор санадҳои меъёрии ҳукуқӣ, барнома, стратегия ва консепсияҳо қабул гардида, дар амалияи ҷамъиятӣ то андозае унсурҳои таркибии ҳукумати электронӣ татбиқи худро пайдо намудаанд, аммо сатҳи амалигардии талаботи ин санадҳо дар сатҳи зарурӣ намебошанд. Аз ин рӯ, муайян намудани ҳолати ташаккул, мушкилоту монеаҳо, дурнамои рушди ҳукумати электронӣ, оқибатҳои иҷтимоӣ, иқтисодӣ ва сиёсии татбиқи он дар кишвар мавзӯи калидии тадқиқоти мазкур ба ҳисоб меравад.

Дарачаи таҳқиқи мавзӯи илмӣ. Дар соҳаи илмҳои сиёсӣ таи солҳои охир дар баробари илмҳои техникӣ таҳқиқотҳои алоҳида дар самти масоили муҳимми технологияҳои иттилоотӣ коммуникатсионӣ, афзалият ва аҳаммияти

ҷомеаи иттилоотӣ ва ҳукумати электронӣ дар рушд ва дурнамои низоми идоракунии ҷомеаи инсонӣ анҷом дода шудаанд. Бавижа, дар бештари таҳқиқотҳо дар шакли классикӣ асосҳои илми кибернетика барои пешрафти соҳаҳои мухталифи ҷомеа мавриди таҳқиқ қарор дода шудааст. Дар ин замина, бо мақсади иҷрои вазифаҳои гузашташуда ва низоми гардонидани раванди таҳлили мавзӯи маҷмуи таҳқиқотҳои дар соҳаи илмҳои иҷтимоӣ, ки ба омӯзиши ҷанбаҳои алоҳидаи раванди ташаккули ҳукумати электронӣ дар шароити зудтағйирёбандаи ҷомеа, фазои рӯзафзуни рушди ҷомеаи иттилоотӣ нигаронида шудаанд, ба тариқи зайл гурӯҳбандӣ кардан мумкин аст:

Ба гурӯҳи аввал осори муҳаққиқонро аз қабили Н. Винер [46], У.Р. Эшби [101], К.Шеннон [100], С.Л.Соболев [85], А.И.Китов [68], В.Д. Пекелис [79], А.А.Марков [77], Л.А.Петрушенко [80], Л.Т. Кузин [72], В.М. Глушков [50], В.А. Герович [48], М.Н.Грачев [57], Б.В. Бирюков [42], Л.Грэхем [58], Г.Н. Поваров [81], Г.С.Теслер [91] ва дигаронро метавон шомил намуд, ки онҳо дар шакли классикӣ дар асарҳои бунёдии худ асосҳои илми кибернетикаро мавриди тадқиқи илмӣ қарор дода, аҳаммияти онро барои рушди ҷомеа асоснок намудаанд. Масалан, Н.Винер дар аввал кибернетикаро ҳамчун «илми идоракунии ва алоқа дар ҳайвонот ва мошинҳо» медонист. Аммо дере нагузашта дар асарҳои минбаъдаи худ [46] равандҳои дар ҷомеа ба амал омадаро аз нуқтаи назари кибернетика таҳлил мекунад. «Кибернетика» - и Н.Винер ба тадқиқот дар соҳаи зеҳни сунъӣ таъсири бузург расонд. Таҷрибаҳои ӯ дар давраи Ҷанги дуюми ҷаҳонӣ бо системаҳое, ки рафти ҳавопаймоҳои душманро дар асоси коркарди тасвирҳои радарӣ пешгӯӣ мекарданд, аҳаммияти муассир доштанд.

Муҳаққиқи дигари аврупоӣ У.Р.Эшби бошад, дар асоси мушоҳидаҳои кори машинаҳои кибернетикӣ ба хулосае омад, ки дар ҳар як системаи алоҳида (аз ҷумла як машина) шаклҳои ҳаётӣ ва интеллектуалии ҳуди онҳо инкишоф меёбанд, ки барои мувозинат кӯшиш мекунанд. [101]

Муҳандис, криптоаналитик ва математики барҷастаи америкой К. Шеннон, ки ўро «падари асри иттилоот» низ меноманд, аввалин шуда усулҳои коргузори ва таъмини беҳатарии иттилоотро пешниҳод мекунад. [100]

Ба гурӯҳи дуюм асарҳои олимону донишмандонро аз қабили Д.Бэлл [41], П.Друкер [60], М.Кастелс [66], Б.Стерлинг [87], Д.Таппскот [89], Э.Тоффлер [92], Ф. Фукуяма [97], Ю. Хабермас [98], М.Ф.Фридман [96] ва ғайраҳо дохил кардан мумкин аст, ки аввалин шуда дар таҳқиқотҳои худ ба масъалаҳои мухталифи алоқаманд ба зарурати ташаккули ҷомеаи иттилоотӣ ва хусусиятҳои фарқкунандаи он аз ҷомеаи анъанавӣ ва ҷомеаи индустриалӣ таваҷҷуҳ зоҳир намудаанд. Масалан, Д.Белл ҷомеаи иттилоотиро ҳамаҷониба таҳлил намуда, таъкид мекунад, ки ҷомеа аз марҳилаи саноатӣ ба марҳилаи нав, яъне ҷомеаи иттилоотӣ мегузарад, ки дар он асоси рушди иқтисодӣ ва иҷтимоӣ ба иттилоот ва дониш асос меёбад. Ӯ бо боварии қатъӣ изҳор медорад, ки дар ҷомеаи иттилоотӣ муҳандисон, муҳаққиқон ва мутахассисони соҳаи иттилоот ва технологияи иттилоотӣ қойгоҳи меҳвариро ишғол менамоянд. Инчунин, ӯ бевосита таъкид менамояд, ки минбаъд дар ин марҳилаи рушди ҷомеаи инсонӣ дониш ва иттилоот ҳамчун манбаи асосии рушди иқтисодӣ ва иҷтимоӣ эътироф пайдо мекунад ва дар он технологияҳои нави компютерию шабакаҳои иттилоотӣ метавонанд нақши муассир бозанд. Дар маҷмӯъ, Д.Белл ҷомеаи иттилоотиро ҳамчун марҳилаи нави инкишофи иҷтимоӣ маънидод менамояд, ки дар он дониш ва иттилоот ҳамчун муҳаррики асосии динамикаи иҷтимоию иқтисодӣ амал мекунад. [41. с. 340-342]

Ба андешаи мутахассиси америкӣ Э.Тоффлер бошад, сифати зиндагии инсонии имрӯза ба дараҷаи зарурӣ аз сатҳи истифодабарии воситаҳои иттилоотӣ ва хизматрасониҳо, ҳамчунин аз дастрасӣ ва сифати онҳо вобастагӣ дорад. Телефонҳои мобилӣ, компютерҳои шахсӣ барои ворид шудан ба шабакаи Интернет, шабакаҳои телевизионии рақамӣ, мошинҳои тамғаҳои ҳозиразамон – ҳамаи инҳо атрибутҳои ҷудонопазири инсон ба ҳисоб рафта, бе онҳо ҳаёти рӯзмарра, фаъолияти касбии ӯ нопурра мебошад. [95]

Ба гурӯҳи сеюм осори муҳаққиқонро, аз қабили П. Ҷоши [180], Л.Лан [168], И.К. Менса [172], Д.Сангки [177], С. Н.Гринченко [115], А.А.Магомедов [128], Е.М.Стырин [88] дохил кардан мумкин аст, ки аз ҷумлаи аввалинҳо шуда, таваҷҷуҳро ба таъсири технологияҳои рақамӣ ба самаранокии идоракунии

сиёсати давлатӣ ҷалб кардаанд ва барои таҳияи консепсияи ҳукумати электронӣ муносибати илмӣ худро муайян кардаанд. Масалан, Д.Сангки [177] ҳамчун яке аз асосгузори консепсияи ташаккули ҳукумати электронӣ ба рушд ва тақмили механизми идоракунии бо истифода аз технологияҳои иттилоотӣ ва коммуникатсионӣ аҳамияти махсус зоҳир карда, таъкид менамояд, ки ҳукумати электронӣ дар баробари истифодаи технологияи замонавӣ барои беҳтар кардани хизматрасонӣ ба шаҳрвандон ва муассисаҳои давлатӣ, инчунин, барои беҳтар кардани равандҳои идоракунии ва мувозинати онҳо ба масъалаҳои сиёсӣ ва иҷтимоӣ таъсир мерасонад. Дар маҷмӯъ, ӯ аз аввалинҳо шуда, дар бораи самаранокии ҳукумати электронӣ ибрози андеша менамояд.

Прабхакар Чоши [180] - олим ва мутахассиси соҳаи технология ва идоракунии дар тадқиқоти худ ба маъалаи ҳукумати электронӣ диққати махсус дода, назария ва амалияи онро ба таври умумӣ тавассути истифодаи ТИК барои беҳтар кардани хизматрасонӣ ба шаҳрвандон ва тақмили равандҳои идоракунии баррасӣ мекунад.

Ба гурӯҳи чорум таҳқиқотҳои олимони муносири фазои пасошӯравиро, аз қабيلي А. Голубитский [56], А.В. Манойло [73], А.В.Крутских [71], Л.В. Сморгун [140] ва дигарон шомил кардан мумкин аст, ки бештар дар таҳқиқотҳои худ дар хусуси тарҳ ва моделҳои муносири ташаккули ҳукумати электронӣ ибрози назар намудаанд. Аз ҷумла, А.Голубитский ва О.Шевчук [56, с.10-43] дар тадқиқотҳои муштараки худ ба таври амиқ ба таҳлил ва ба роҳ мондани тарҳҳои гуногуни ҳукумати электронӣ бо мақсади самаранок ва муассир кардани равандҳои идоракунии ва хизматрасонӣ диққат медиҳанд.

Гурӯҳи панҷумро осори илмӣ муҳаққиқони ватанӣ, аз қабيلي А.Н.Маҳмадов [130], Г.Н.Зокиров [61], Р.Ҷ.Ҳайдарзода [145], Ш.Т.Каримов [65], М.Н.Раҳмонов [138], Д.Я.Алиев [108], А.Х. Шарипов [149], М.Н.Ашуров [109], З.Х.Файзуллоев [144], Д.Ҷ.Сафаров, Ҳ.А.Қуватзода [139], А.Д.Ғафурзода [113], Д.С.Таваров [141], А.Х.Шарипов [149], Р.Давлатов [189], М.А. Абдучабборов [103] ва ғайра ташкил медиҳанд, ки дар таҳқиқотҳои худ масъалаҳои муҳталифи алоқаманд ба хусусиятҳои ташаккули ҷомеаи

иттилоотӣ, истифодаи ТИК дар низоми идораи давлатӣ, зарурати татбиқи ҳукумати электронӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ва ғайра мавриди таҳлилу муқоиса қарор додаанд.

Аз ҷумла, муҳаққиқи тоҷик Д.Я. Алиев доир ба афзалиятҳои татбиқи ҳукумати электронӣ дар шароити муносири ҷомеаи Тоҷикистон чунин қайд менамояд: «дар коргузориҳои давлатӣ аз ҳисоби ғавран гузаштани ҳуҷҷати расмӣ аз як компютер ба компютери дигари коргузориҳои давлатӣ ба зудӣ аз зинаҳои бюрократӣ ба боло мебарояд. Ба шарофати пурра автоматисозии тарзи қабули аризаҳо ва пардохт тавассути ҳазинаҳои электронӣ имконоти шахсони порагиранда маҳдуд мегардад. Шаҳрвандон метавонанд ба осонӣ ҳуҷҷатро пешниҳод намуда, рафти иҷрои онро назорат намоянд. Ҷиҳати дигари мусбати он боз дар он аст, ки ҳоҷати ба дигар шаҳр сафар кардан ва ё умуман аз хона ба берун баромадан аз байн меравад». [108, с.37]

Ба андешаи муҳаққиқ А.Х.Шарипов ташкили ҳукумати электронӣ имкон медиҳад, ки номгуӣ зиёди хизматрасониҳои давлатӣ ба шаҳрвандон ба таври электронӣ ба роҳ монда шавад ва зухуроти номатлубе чун бюрократизм ва коррупсия тадричан аз байн бурда шаванд. [149, с.9] Дар навбати худ, муҳаққиқи дигари тоҷик З.Х.Файзуллоев дар мавриди афзалият доштани ҳукумати электронӣ чунин андеша ибраз мекорад: «бо истифодаи васеи технологияи иттилоотӣю коммуникатсионӣ маҷмуи ахбор ва хизматрасониҳои давлатӣ дар бораи натиҷаҳои ғаволияти маҷмоти ҳокимияти иҷроияи давлатӣ ба зудӣ ва бо сифати баланд дастраси шаҳрвандон ва ташкилотҳо гардонида мешавад». [144, с.62]

Мафҳуми «Ҳукумати электронӣ» шакли маҳдуди баёни падида аст. Сиёсатшиноси тоҷик Г.Н.Зокиров дар ин маврид таъкид менамояд, ки «дар зери мафҳуми «ҳукумат» фақат як шохаи ҳокимият - ҳокимияти иҷроия доништа мешавад. Ба ҷойи он бояд мафҳуми «давлати электронӣ» ва ё «идоранамоии электронӣ» истифода шавад, мувофиқи мақсад аст». [61, с.384]

Ба андешаи муҳаққиқ М.Н. Ашуров, концепсияи ҳукумати электронӣ соддагардонию воқеии дастрасии аҳоли ба хизматрасонии давлатиро дар назар

дорад. Имконияти сарфаи вақт аз ҳисоби мавҷуд набудани зарурати то дергоҳ дар навбат истодан ва сафкашӣ барои навбатпой тартиби на он қадар мусоид барои фаъолияти идораҳои давлатӣ буда, бешубҳа, бартарики истифодаи ҳукумати электрониро нишон дода, арзишу аҳаммияти онро зиёд мекунад. [109, с.56-62]

Ба гурӯҳи шашуми адабиёт таҳқиқоти илмӣ ва асарҳои Асосгузори сулҳу Ваҳдати миллӣ, Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ворид мегарданд. Онҳо дар омӯзиш ва таҳқиқи масъалаҳои муҳталифи ташаккули ҳукумати электронӣ ва аҳаммияти он дар рушди давлату ҷомеаи муосири Тоҷикистон мақоми хоссаро ишғол намудаанд. [26; 27] Президенти мамлакат вобаста ба зарурияти татбиқи ҳукумати электронӣ, махсусан дар низоми идоракунии давлатӣ ҳанӯз дар соли 2013 чунин таъкид намуда буданд: «...дар марҳалаи имрӯза бо истифода аз усулҳои «Ҳукумати электронӣ» ҳарчи васеътар ҷорӣ намудани коргузорӣ ва ба сатҳи сифатан навабардоштани масъулияти хизматчиёни давлатӣ аз ҷумлаи вазифаҳои муҳимтарин ба ҳисоб меравад». [26]

Дар маҷмӯъ, ҷамъоварӣ, омӯзиш ва коркарди мавод нишон медиҳанд, ки ҷанбаҳои гуногуни падидаи ҳукумати электронӣ ва таҳаввулоти он дар шароити ҷомеаҳои пешрафта аз ҷониби олимони ватанию хориҷӣ таҳқиқу баррасӣ карда шудаанд. Аммо дар сатҳи илми ватанӣ таҳқиқоти алоҳида дар бораи вазъи татбиқи ҳукумати электронӣ ва дурнамои рушди он дар шароити Ҷумҳурии Тоҷикистон вобаста ба талаботи ҷомеаи иттилоотӣ ба анҷом расонида нашудааст.

Робитаи таҳқиқот бо барномаҳо ва ё мавзӯҳои илмӣ. Таҳқиқоти диссертсионӣ дар доираи татбиқи нақшаи дурнамои корҳои илмӣ-таҳқиқотии кафедраи сиёсатшиносии Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи Садриддин Айнӣ (солҳои 2015-2020, 2020-2025) иҷро гардидааст.

ТАВСИФИ УМУМИИ ТАҲҚИҚОТ

Мақсади таҳқиқот: омӯзиш ва таҳлили татбиқи ҳукумати электронӣ дар шароити Ҷумҳурии Тоҷикистон - ҳамчун наъи инноватсионии идоракунӣ ва ҳамкориҳои байни ҳукумат ва ҷомеаи шаҳрвандӣ мебошад.

Вазифаҳои таҳқиқот. Барои амалӣ кардани мақсади таҳқиқот иҷрои вазифаҳои зерин мушаххас карда шуд:

- таҳлилу муқоиса кардани мазмунӣ мафҳум ва моҳияти падидаи ҳукумати электронӣ дар сарчашмаҳои илмӣ;
- таҳқиқ кардани падидаи ҳукумати электронӣ ҳамчун зинаи нави идоракунӣ дар шароити ҷомеаи муосири Тоҷикистон;
- муайян кардани нақши технологияи иттилоотӣ коммуникатсионӣ дар ташаккули ҳукумати электронӣ бо назардошти таҷрибаи кишварҳои пешрафта;
- коркард ва илман асоснок кардани заминаҳои меъёрии ҳуқуқии татбиқи ҳукумати электронӣ дар шароити Ҷумҳурии Тоҷикистон;
- таҳлилу муқоиса кардани махсусиятҳои ташаккул ва инкишофи ҳукумати электронӣ дар шароити Ҷумҳурии Тоҷикистон дар қиёс ба низомии сиёсӣ иқтисодии кишварҳои мухталифи ҷомеаи башарӣ;
- муайян кардани нақши Пешвои миллат ва ҳадафҳои сиёсати давлатӣ дар таъмини гузариш ба ҳукумати электронӣ ва нишон додани сатҳи мушкilot ва дурнамои рушди он дар шароити Ҷумҳурии Тоҷикистон.

Объекти таҳқиқотро таҳлили сиёсии ҳолат, мушкilot ва дурнамои ташаккули ҳукумати электронӣ ташкил медиҳад.

Мавзӯи (предмет) таҳқиқот: татбиқи ҳукумати электронӣ дар шароити Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамчун шакли инноватсионии идоракунӣ ва ба роҳ мондани ҳамкориҳои байнидавлат ва ҷомеаи шаҳрвандӣ мебошад.

Фарзияи таҳқиқот. Масъалаи татбиқи ҳукумати электронӣ ҳамчун шакли инноватсионии идоракунӣ давлатӣ ва омили асосии рушди устувор барои ҳар давлат, аз ҷумла Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳим арзёбӣ гардида, ҷузъи ҷудоинопазири низомии давлатдорӣ миллӣ дар арсаи Истиқлол ба ҳисоб меравад. Бо истифода аз имкониятҳои ТИК ба амал бароварда шуда, имконият

медихад, ки бо истифода аз шабакаи компютерӣ гардиши хуччатҳои электронии байниидоравӣ анҷом пазируфта, ба шахсони ҳукукию воқеӣ хизматрасониҳои иттилоотӣ пешниҳод карда шавад ва дар ниҳоят ҳамкориҳои мустақими ҷомеаи шахрвандӣ ва давлат таъмин гарданд.

Марҳила макон ва давраи таҳқиқот (доираи таърихӣ таҳқиқот). Таҳқиқоти диссертатсионии мазкур солҳои 2019-2025 дар кафедраи сиёсатшиносии Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи Садриддин Айни иҷро гардидааст.

Асосҳои назариявии таҳқиқот. Ҳангоми таҳияи диссертатсия бештар ба сарчашмаҳои зерин таъя карда шуд: Д.Белл «Грядущее постиндустриальное общество» ("Ҷамъияти ояндаи постиндустриалӣ"), Н.Винер «Кибернетика и общество» ("Кибернетика ва ҷамъият"), В.М.Глушков «Мышление и кибернетика» ("Тафаккур ва кибернетика"), Р.Дал «Демократия и ее критики» ("Демократия ва танқиди он"), Д.В.Иванов «Идея информационного общества и Internet» ("Идеяи ҷомеаи иттилоотӣ ва Интернет"), М.Кастельс «Информационный век: экономика, общество и культура» ("Асри иттилоотӣ: иқтисод, ҷамъият ва фарҳанг"), Э.Тоффлер «Третья волна» ("Мавҷи сеюм"), Ф.Фукуяма «Конец истории и последний человек» ("Анҷоми таърих ва инсонии охириин"), М.А.Абдуҷабборов «Интернет–коммуникатсия ҳамчун омилҳои муҳимми рушди ҳукумати электронӣ дар Тоҷикистон» ва «Ҳукумати электронӣ – консепсияи нави идоракунии давлатӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон», Д.Я.Алиев «Консепсияи ташаккули ҳукумати электронӣ дар соҳаи кор бо ҷавонон», А.Н.Маҳмадов, А.Ҳ.Ибодов «Нақш ва мавқеи интернет дар сиёсат», Д.С.Таваров «Раванди ташаккулёбии ҷомеаи иттилоотӣ дар шароити муосир», М.Ҳ.Ҳабибуллоев «Ташаккул ва рушди бозор хизматрасониҳои давлатии электронӣ дар шароити иқтисодиёти бозорӣ» ва ғайра ба ҳисоб мераванд.

Инчунин, ҳангоми таҳқиқи паҳлуҳои мухталифи мавзӯ санадҳои меъёрии ҳукукии дар Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳияшуда, аз ҷумла: «Консепсияи ташаккули ҳукумати электронӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон», «Қоидаҳои ягона барои сомонҳои расмӣ вазорату идораҳо, мақомоти иҷроияи маҳаллии

хокимияти давлатӣ ва мақомоти худидоракунии шаҳрак ва деҳот дар шабакаи Интернет», «Дар бораи имзои электронии рақамӣ», «Дар бораи ҳуҷҷатҳои электронӣ» ва ғайра ба ҳайси сарчашма мавриди истифода қарор дода шуданд. Дар баробари ин, асарҳо ва паёмҳои Асосгузори сулҳу Ваҳдати миллӣ, Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон, манбаҳои электронии интернетӣ низ асоси назариявии таҳқиқотро ташкил менамоянд. Илова ба ин, дар раванди тадқиқоти диссертатсия санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ, концепсия, стратегия ва барномаҳои марбутаи давлатӣ ба таври самаранок истифода бурда шудааст.

Асосҳои методологии таҳқиқот. Дар раванди омӯзиш ва таҳқиқи масъалаи мазкур методҳои умумии маърифати илмӣ, методҳои таърихӣ, низомнокӣ, таҳлили муқоисавӣ, усулҳои мантиқӣ ва ғайра мавриди истифода қарор дода шуданд.

Навгониҳои илмӣ таҳқиқотро натиҷаҳои, ки дар раванди пажӯҳиш ба даст омадаанд, ифода мекунанд:

- мафҳум ва моҳияти ҳукумати электронӣ ҳамчун шакли инноватсионии идоранамоӣ мавриди таҳлил ва баррасӣ қарор гирифта, хусусиятҳои таърихӣ зоҳиршавии он дар замони муосир нишон дода шудаанд;

- ҳукумати электронӣ ҳамчун зинаи нави идоракунии давлатӣ бо назардошти имкониятҳои нави ҳамкории байни давлат ва шаҳрвандон дар низомии идораи давлатӣ мавриди баррасии илмӣ қарор гирифта, аҳаммияти он дар рушди устувори ҷомеа асоснок карда шудааст;

- технологияи иттилоотӣ-коммуникатсионӣ дар ҷомеаи муосири Тоҷикистон ҷиҳати ташаккул додан ва татбиқ кардани ҳукумати электронӣ мавриди таҳлилу баррасӣ қарор дода шуда, самаранокии он дар шароити ташаккули ҷомеаи шаҳрвандӣ асоснок карда шудааст;

- заминаҳои меъёрии ҳуқуқии татбиқи ҳукумати электронӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дар заминаи низомии қонунгузорӣ, барнома, концепсия ва стратегияҳо мавриди омӯзишу таҳлил қарор гирифта, зарурати қабули онҳо ҳамаҷониба асоснок гардонидани шудааст;

– хусусиятҳои асосии ҳукумати электронӣ дар қиёс ба низоми сиёсӣ иқтисодии кишварҳои мухталифи ҷомеаи муосир муқоиса гардида, татбиқи он вобаста ба шакли зуҳури режими сиёсии Ҷумҳурии Тоҷикистон нишон дода шудааст;

- иқдомҳо ва ташаббусҳои пешгирифтаи Пешвои миллат дар самти татбиқи ҳукумати электронӣ муҳим ва саривақтӣ арзёбӣ карда шуда, нақши сиёсати давлатӣ дар таъмини гузариш ба ҳукумати электронӣ ва нишон додани сатҳи мушкilot ва дурнамои рушди он дар шароити Ҷумҳурии Тоҷикистон мавриди баррасӣ қарор дода шуданд.

Нуктаҳои ба ҳимоя пешниҳодшаванда:

1. Ҳукумати электронӣ шакли инноватсионии идоранамоии давлат ва тақвият бахшидани ҳамкории байни давлат ва ҷомеаи шаҳрвандӣ дар замони муосир мебошад. Аммо ҳанӯз ҳам дар адабиёти илмӣ доир ба шарҳу тавзеҳи мафҳум ва моҳияти ҳукумати электронӣ дидгоҳи ягона мавҷуд нест. Новобаста аз ин, дар асоси назария ва фаҳмишҳои гуногун месазад зикр дошт, ки ҳукумати электронӣ шакли идоракунии мебошад, ки тариқи электронӣ сурат гирифта, амалӣ кардани ҳадаф ва иҷрои вазифаҳоро зуд ва ё фаврӣ ба анҷом мерасонад. Махсусан, хизматрасониҳои электронӣ тавассути интернет боиси ҳамкории зичи байни ҷомеаи шаҳрвандӣ ва давлат метавонад гардад.

2. Ҳукумати электронӣ падидаи замони муосир ба ҳисоб рафта, компютеркунонӣ ва ташкили ҷомеаи иттилоотиву тиҷорати электронӣ унсурҳои бевоситаи он мебошанд. Татбиқи ҳукумати электронӣ ба таъмини имкони истифодаи осон ва мувофиқи ТИК бо мақсади паҳн кардани хидматҳои давлатӣ бевосита ба муштарӣ 24 соат дар як шабонарӯз ва 7 рӯз дар як ҳафта баробар аст. Ҳукумати электронӣ роҳи истифодаи технологияҳои навест, ки ба одамон имкони заруриро барои дастрасӣ ба иттилоот ва хидматҳои давлатӣ, беҳтар кардани сифати хидматҳо ва фароҳам овардани имкониятҳои васеъ барои иштирок дар равандҳо ва институтҳои демократӣ фароҳам меорад. Ҳукумати электронӣ як шакли ҳисоботдиҳии давлат мебошад, ки ба

шаҳрвандон ғавран хизматрасониҳои беҳтарини давлатиро пешкаш мекунад ва онҳоро ба ғаволиятҳои иҷтимоӣ ҷалб мегардонад.

3. Ҳукумати электронӣ тавассути таъдили рақамӣ се мушкили асосиро дар низоми идоракунии давлатӣ ҳал мекунад: якум, бо ҷорӣ намудани муомилоти ҳуҷҷатҳои электронӣ хароҷоти бюрократиро кам намуда, равандҳои қабули қарорро суръат мебахшад; дуюм, ба шаффофият дар низоми идоракунии давлатӣ ва маҳаллӣ мусоидат мекунад, таваҷҷуҳро аз сохторҳои анъанавии бюрократӣ ба ҳамкориҳои наздик бо шаҳрвандон равона месозад ва сеюм, ба аҳоли имкони ғаволана иштирок кардан дар ташаккули айнияти миллиро фароҳам оварда, дастрасиро ба платформаҳо барои иброи афкор тавассути воситаҳои интернетӣ таъмин менамояд.

Рақамисозии идораи давлатӣ на танҳо автоматикунории равандҳои мавҷуда ё гузаронидани вазифаҳои анъанавӣ ба формати электронӣ мебошад, балки таҳияи равандҳои куллан нав ва бознигариҳои модели ҳамкориҳои байни давлат ва шаҳрвандонро низ дар бар мегирад. Махсусан, ҳукумати электронӣ самаранокӣ ва ғаврияти иҷрои қор, интиқол ва қабули иттилоъро тақозо менамояд, ки идоракунии ҷамъиятиро ба ниёзҳои шаҳрвандон, ташкилотҳо ва бизнес наздик месозад. Ин гуна равиш на танҳо имконияти иштирок дар таҳияи сиёсатро васеъ мекунад, балки робитаи шаҳрвандон бо муассисаҳои давлатиро низ соддатар намуда, расмиёти давлатиро дастрас ва бароҳат мегардонад.

4. Гузариши тадриҷӣ аз равандҳои анъанавии қоғазӣ ба форматҳои электронӣ талаботи ҷомеаи иттилоотӣ аст. Аз ин рӯ, месозад зикр дошт, ки дар байни дастовардҳои назарраси асри XX ихтирои компютер ва эҷоди шабакаи ҷаҳонии Интернет, ки замина барои идоранамоеи рақамӣ гузоштанд, аз падидаҳои нави ҷомеаи муосир маҳсуб меёбанд. Бо вучуди ин, дар асри XXI, ин таҳаввулот, ки аксар вақт «электронишудан» номида мешавад, ба таври назаррас суръат гирифта, қор, муошират ва ҳаёти шахсиро дар сатҳи ҷаҳонӣ тағйир дод. Суръати зудии электроникунонӣ на танҳо ғаволияти ҳаррӯзаро соддатар қард, балки ба рушди ТИК, ки нақши он дар бахшҳои гуногуни ҷомеа эҳсос мешавад, таъсири амиқ расонд. ТИК-и муқаммалшуда ба пешрафт дар

хукумат, соҳаҳои тандурустӣ, маориф ва тичорат мусоидат намуда, ҳам барои шахсони алоҳида ва ҳам созмонҳо роҳҳои ҳалли бештар муассир ва дастрасро фароҳам овард.

5. Дар давраи соҳибистиклолии давлатдорӣ миллий дар кишвар санадҳои меъёрии ҳукукии зиёде таҳия ва қабул карда шуданд, ки бевосита онҳо барои рушди ҳукумати электронӣ мусоидат намуданд. Махсусан, дар заминаи ин санадҳо дар Тоҷикистон зарурат барои таҳияи “Консепсияи ташаккули ҳукумати электронӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон” ба вуҷуд омад, то ҳадафҳо, афзалиятҳои рушди дарозмуддат, инчунин самтҳои стратегӣ ва марҳилаҳои татбиқи барномаҳо ва дурнамои кишварро дар соҳаи ҳукумати электронӣ муайян намояд.

6. Татбиқи ҳукумати электронӣ ва ТИК дар Тоҷикистон аз аввалҳои солҳои 2000-ум оғоз шудааст. Аммо раванди татбиқи ҳукумати электронӣ дар Тоҷикистон нишон медиҳад, ки он ҳоло ҳам дар марҳилаи аввал боқӣ мондааст. Зеро, тавассути электронӣ интиқол ва қабул намудани маълумот дар байни ниҳодҳои давлатӣ, ки ҷузъи калидии ҳукумати самараноки электронӣ мебошад, ҳоло ҳам татбиқи пурраи худро наёфтааст. Ҳарчанд, аз ҷониби мақомоти иҷроияи ҳокимияти давлатии шаҳру ноҳияҳои кишвар сомонҳои алоҳида барои интиқол ва қабули маълумот таъсис дода шудаанд, аммо ғисади зиёди онҳо дар сатҳи зарурӣ ғайраро намебошанд.

7. Дар раванди татбиқи ҳукумати электронӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон мушкилоти зиёде мушоҳида мегарданд, ки ба татбиқи ин консепсия монеа эҷод мекунанд. Аз ҷумла, ташаккул наёфтани тафаккури техникӣ ва дар сатҳи зарурӣ истифода бурда натавонисатни воситаҳои навини технологӣ аз ҷониби аҳоли мебошад. Аз ин рӯ, барои татбиқи ҳукумати электронӣ ва дурнамои рушди минбаъдаи он дар Ҷумҳурии Тоҷикистон амалӣ кардани тадбирҳои зерин ба мақсад мувофиқанд: баланд бардоштани суръати интернет, махсусан дар минтақаҳои дур аз марказҳои шаҳрӣ; навсозии инфрасохтори мақомоти иҷроияи маҳаллии ҳокимияти давлатӣ, ташкил намудани курсҳои ҷӯҳмуддат ба аҳолии минтақаҳои ҷаҳилон ҷиҳати ташаккул додани тафаккури техникӣ

онҳо ва ғайра. Бартараф кардани ин мушкилот замина барои татбиқи ҳукумати электронӣ ва баланд бардоштани дастрасии хадмоти рақамии давлатӣ дар саросари кишвар метавонад гардад.

8. Такмили қонунгузорӣ низ дар пешбурди ҳукумати электронӣ нақши муҳим мебозад. Ба тартиб даровардан ва таҷдиди қонунгузорию соҳа дар баробари пешрафти вазъи технологӣ метавонад заминаи мустаҳкамтари ҳукукиро таъмин намуда, ҳам ташаббусҳои ҳукумат ва ҳам эътимоди мардумро дастгирӣ намояд. Илова бар ин, ҷалби бештари ҷомеаи шаҳрвандӣ дар системаи ҳукумати электронӣ барои баланд бардоштани огоҳӣ ва таҳкими фарҳанги шаҳрвандӣ муҳим аст. Инчунин, созмонҳои ҷамъиятӣ метавонанд тавассути пешбурди саводнокии рақамӣ, баланд бардоштани маърифати ҳукуқӣ, ҳавасмандгардонии шаҳрвандон, иштироки ғаъоли онҳо дар рушди ҷомеа ҳамоҳангиро дар байни ниҳодҳои давлатӣ ва ҷомеаи шаҳрвандӣ мустаҳкам гардонанд.

Аҳамияти назариявӣ ва амалии таҳқиқот. Хулосаҳое, ки дар раванди таҳқиқот ба даст омадаанд, барои пажӯҳиши минбаъдаи масъалаи ташаккули ҳукумати электронӣ, махсусан, дар коркарди иловагии барнома, стратегия ва консепсияи ташаккули ҳукумати электронӣ, истифода ва татбиқи самараноки дастоварҳои ТИК дар муносибатҳои ҷамъиятӣ, ҳамкорию зичи байни давлат ва ҷомеа, ҷорӣ намудани коргузорию ба таври электронӣ ва ба сатҳи сифатан нав бардоштани масъулияти хизматчиёни давлатӣ, стратегияи муқовимат бо коррупсия. Ҳамчунин, дар коркард ва таҳияи санадҳои меърии ҳукуқӣ дар самти сиёсати давлатии иттилоотӣ, баланд бардоштани малакаи истифодаи воситаҳои ТИК аз ҷониби аҳоли ва ғайра метавонанд истифода бурда шаванд.

Тавсияву хулосаҳо барои такмили фарҳанги истифодаи ТИК дар раванди сиёсӣ, идоракунии давлатӣ, табодули иттилот ва ҳуҷҷатҳо байни ҳукумат ва шаҳрвандон, масъалаи омода намудани кадрҳои баландсавбоси соҳа, рушди низоми иттилоотӣ, зина ба зина баланд бардоштани сатҳи дониши хизматчиёни давлатӣ ва татбиқи усулҳои идоракунии электронӣ аз аҳамият ӯрӣ намебошанд.

Маводи диссертатсия дар раванди таълими фанҳои «Сиёсатшиносӣ», «Ҳукумати Тоҷикистон», «Назарияи идораи давлатӣ», «Идоракунии давлатӣ ва сиёсати инноватсионӣ», «Асосҳои таъмини амнияти иттилоотӣ» ба сифати таълими курси махсус, инчунин дар таҳияи барномаҳои таълимӣ ва китобҳои дарсии фанҳои мазкур метавонад истифода шавад.

Дарачаи эътимоднокии натиҷаҳои таҳқиқот. Эътимоднокии натиҷаҳои таҳқиқотро дақиқӣ ва саҳеҳии маълумот, кифоя будани ҳаҷми мавод, коркарди натиҷаҳои таҳқиқот ва ҳаҷми интишорот, гузаронидани таҳқиқи эътимодноки рисолаи диссертатсионӣ тасдиқ мекунад. Хулоса ва тавсияҳо ба таҳлили илмӣ натиҷаҳои таҳқиқоти назариявӣ ва амалӣ асос ёфтаанд.

Мутобиқати диссертатсия ба шиносномаи ихтисоси илмӣ. Мавзуи диссертатсия ба талаботи шиносномаи тахассус: 23.00.02 – Ниҳодҳо, равандҳо ва технологияҳои сиёсӣ мувофиқат мекунад.

Саҳми шахсии довталаби дарёфти дарачаи илмӣ. Интиҳоби мавзӯ, таҳия ва таҳлили ҳамаҷонибаи таҳқиқоти диссертатсионӣ натиҷаи фаъолияти чандинсолаи илмӣ муаллиф мебошад. Тамоми давраи татбиқи нақшаи корҳои таҳқиқотӣ бо иштироки бевосита ва пешниҳодҳои муаллиф сурат гирифтааст. Хулоса ва пешниҳодҳои ки дар диссертатсия ба назар мерасад, натиҷаи таҳқиқоти мустақилонаи унвончӯ ба шумор меравад.

Тасвиб ва амалисозии натиҷаҳои диссертатсия. Натиҷаҳои таҳқиқоти диссертатсионӣ дар ҷаласаи васеи кафедраи сиёсатшиносии Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи Садриддин Айнӣ (суратҷаласаи №11, аз 21.05.2025) мавриди муҳокима қарор дода шуда, ба ҳимоя тавсия карда шудааст.

Инчунин, нуктаҳои асосии таҳқиқот дар конференсияҳои байналмилалӣ дар шакли маъруза пешниҳод шудаанд: конференсияи илмӣ-амалии байналмилалӣ дар мавзуи «Илми ҳуқуқшиносӣ ва амалияи он» бахшида ба Рӯзи илми тоҷик. – дар мавзуи «Махсусияти технологияҳои иттилоотӣ иртиботӣ дар модернунонии идораи давлатӣ» (Душанбе, 29 апрели с. 2023); конференсияи илмӣ-амалии байналмилалӣ дар мавзуи «Илми ҳуқуқшиносӣ ва

амалияи он» бахшида ба Рӯзи илми тоҷик ва эълон гардидани «Соли маърифати ҳуқуқӣ» - дар мавзуи «Истифодаи технологияи иттилоотӣю коммуникатсионӣ заминаи муҳими ташаккули ҳукумати электронӣ» (ш. Душанбе, 19 апрели с. 2024); конференсияи илмӣ-амалии байналмилалӣ дар мавзуи «Илми ҳуқуқшиносӣ ва амалияи он» бахшида ба Рӯзи илми тоҷик - дар мавзуи «Заминаҳои меъёрии ҳуқуқии татбиқи ҳукумати электронӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» (ш. Душанбе, 18 апрели с. 2025) ва ғайра.

Интишорот аз рӯйи мавзуи диссертатсия. Натиҷа ва дастовардҳои таҳқиқот дар 13 мақолаҳои илмӣ муаллиф инъикос ёфтаанд, ки 8-тои он дар маҷаллаҳои илмӣ тақризшавандаи Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон рӯйи нашрро дидаанд.

Сохтор ва ҳаҷми диссертатсия. Диссертатсия аз муқаддима, ду боб, 6 зербоб хулоса ва рӯйхати адабиёт иборат буда, 176 саҳифаро дар бар мегирад.

БОБИ I. АСОСҲОИ НАЗАРИЯВИЮ МЕТОДОЛОГИИ ТАҲҚИҚИ МАСОИЛИ ТАШАККУЛИ ҲУКУМАТИ ЭЛЕКТРОНӢ

1.1. Назария, мафҳум ва моҳияти ҳукумати электронӣ

Ҳукумати электронӣ яке аз падидаҳои муҳимми ҷомеаи муосир дар низоми идоракунии давлатӣ ба ҳисоб меравад, ки ба таври бевосита ба самаранокии ҳамкориҳои байни давлат ва ҷомеа таъсири мусбат мерасонад. Татбиқи намудани технологияҳои электронӣ дар низоми идоракунӣ имкониятҳои беназиреро барои баланд бардоштани шаффофият ва дастрасии хизматрасониҳои давлатӣ, беҳтар намудани сифати хизматрасонӣ ба аҳоли ва таҳкими эътимоди шаҳрвандон ба мақомоти давлатӣ фароҳам меорад ва барои автоматикунӣ ва баланд бардоштани самаранокии тамоми равандҳои идоракунии давлатӣ мусоидат мекунад. Дар робита бо ин таъкидҳо дар ин зербоби тадқиқот таваҷҷуҳи хосса ба асоснок намудани ҷанбаҳои назариявӣ ва методологии падидаи ҳукумати электронӣ, фаҳмиши моҳият, мушаххас кардани ҳадаф ва вазифаҳои он дар низоми давлатдорӣ ҷомеаи муосир дода мешавад.

Бояд қайд кард, ки аҳаммияти омӯзиши ҳукумати электронӣ аз рушди босуръати технологияҳои рақамӣ ва таъсири рӯзафзунӣ онҳо ба равандҳои иҷтимоӣ ва иқтисодии ҳаёти ҷамъиятӣ бармеояд. Дар шароити ҷомеаи иттилоотӣ, рақамикунонии сохторҳои давлатӣ шартӣ зарурии рушди устувор ва пешрафт мебошад. Зеро, принсипҳои асосии ҳукумати электронӣ шаффофият, ҳисоботдихӣ, иштироки шаҳрвандон ва таъмини дастрасии беҳатар ба иттилоотро дар бар мегиранд. Махсусан, аз омӯзиш ва таҳлили манбаъҳо ва маводи мавҷуда ошкор карда мешавад, ки шартӣ ҳатмӣ гузариш ба ҳукумати электронӣ ташаккули ҷомеаи иттилоотӣ мебошад, ки ҷомеаи постиндустриалӣ (пасосаноатӣ)-ро дар шароити инқилоби иттилоотӣ тавсиф менамояд. [21] Ҳукумати электронӣ посухи системаи идоракунии сиёсӣ маъмурӣ ба табдили объекти таъсири идоракунӣ ва муҳити фаъолияти ин низом мебошад.

Технологияҳои нав, аз ҷумла ТИК низ аксар вақт бо «ҷомеаи постмодерн» алоқаманд аст.

Мафҳуми «ҷомеаи иттилоотӣ» дар солҳои 1940-ум бо пайдоиши кибернетика вобастагӣ дорад, гарчанде ҳуди ин истилоҳ баъдтар, вақте ки компютеркунонӣ ба таври васеъ оғоз ёфт ва технологияҳои иттилоотӣ ва рақамӣ ғаёлона инкишоф ёфтанд, мавриди истифода қарор гирифт. Ин мафҳум бо номи ҷунин олимони амрикоӣ, аз қабили К.Шеннон, Н.Винер, Д. фон Нейман, криптографии англис А.Тюринг ва математики шӯравӣ А.Н.Колмогоров бештар алоқамандӣ дорад.

Моделҳои ҷопонии истилоҳи «ҷомеаи иттилоотӣ» соли 1961 ҳангоми суҳбати Кишо Курокава ва Тадао Умесао қашда шудааст [166]. Баъдтар ин истилоҳ дар осори Т.Умесао (1963) ва Ф.Махлуп (1962) [169] истифода шудааст, ки тақрибан дар як вақт дар Ҷопон ва ИМА пайдо шудааст. Назарияи «ҷомеаи иттилоотӣ»-ро муҳаққиқони машҳур, ба мисли М.Порат, Ю.Масуда, Т.Сонер, Р.Картс ва дигарон таҳия кардаанд. [170] Онҳо на бештар ба пешрафти ҳуди технологияҳои иттилоотӣ, балки ба ташаккули ҷомеаи технологӣ ё технетронӣ (technetronic – аз юнонӣ. techne) таваҷҷуҳи зиёд зоҳир карда буданд. [155]

Ҷомеаи муосир аз афзоиши нақши дониш ҳамчун «ҷомеаи донишманд», «ҷомеаи дониш» ё «ҷомеаи дониш - арзиш» дарак медиҳад. Имрӯзҳо даҳҳо мафҳумҳои мавҷуданд, ки ба хусусиятҳои фардии ҷомеаи муосир ишора мекунанд.

Мафҳуми «ҷомеаи иттилоотӣ» дар аввали солҳои 1960 пайдо шуд ва баъзе сарчашмаҳо истифодаи аввалини онро ба иқтисодии амрикоӣ Фритс Махлуп нисбат медиҳанд, ки соли 1962 таъсири иқтисодии бахши иттилоот дар ИМА-ро таҳлил карда буд. Аз тарафи дигар, дар таҳияи ин концепсия пажӯҳишгарони ҷопонӣ, аз ҷумла Кеничи Кояма саҳми арзанда гузоштаанд. Қори онҳо ба он оварда расонд, ки Ҷопон дар соли 1972 нақшаи ҷомеаи иттилоотиро ҳадафи миллии соли 2000-уми кишвари худ ҳисобид, ки он ба эҷоди иқтисодиёти ба иттилоот асосёфта нигаронида шуда буд.

Аз таҳлили ин чанд мавод маълум мегардад, ки дар маркази ҷомеаи иттилоотӣ нақши калидӣ истехсол ва паҳнкунии донишҳо қарор гирифтааст, ки аз ҷониби технологияҳои пешрафтаи иттилоотӣ таъмин карда мешаванд. Ин тамоилгириро муҳаққиқ В.А.Ижболдин ба асос гирифта, менависад, ки «Дар ҷунин ҷомеа ахбор ва воситаҳои коркарди он муҳимтарин воситаи таҳрикдиҳандаи пешрафти соҳаҳои иқтисодию иҷтимоӣ баромад карда, ба муносибатҳои дохилии ҷамъият, инчунин байни шаҳрвандон ва давлат таъсири амиқ мерасонанд. Қобилияти тавлид, идора ва паҳн кардани иттилоот на танҳо соҳаи иқтисодӣ, балки ҳуди сохтори муносибатҳои иҷтимоӣ ва ҳукуматро низ ташаккул медиҳанд». [123, с.110]

Ин тағйирот аҳаммияти афзояндаи иттилоотро ҳамчун асоси сохторҳои иқтисодӣ ва иҷтимоӣ нишон медиҳад. Технологияи иттилоотӣ на танҳо маҳсулноки ва навовариро ҳавасманд мекунад, балки динамикаи қудратро низ тағйир дода, имкон медиҳад, ки идоракунии шаффофтар ва иштироки бештар дошта бошад. Бо идомаи ҳаракати ҷомеа ба давраи иттилоотӣ, механизмҳои ҳамкории ҳукумат ва ҷомеа эҳтимол таҳаввул карда, ба равобити наздиктар ва интерактиви байни ниҳодҳои давлатӣ ва ҷомеа мусоидат мекунад.

Дар марҳилаҳои баъдӣ, махсусан дар солҳои 90-уми асри XX дар илмҳои ҷомеашиносӣ истифодаи мафҳуми «ҷомеаи иттилоотӣ» ва ҷузъиёти асосии он, аз ҷумла шакли рақамии пешниҳоди маълумот маъмул гардид. Моҳияти ин давраро иттилоотикунонӣ ва компютерикунонии умумиҷамъиятӣ ташкил медод. Муҳимтарин омили ташаккули ҳукумати электронӣ бошад, пайдоиши технологияҳои маҳсуб меёфтанд, ки мубодилаи иттилоотро байни дастгоҳҳои ҳисоббарор таъмин мекарданд. Бахусус, яке аз омилҳои асосие, ки ба рушди ҳукумати электронӣ мусоидат намуд, пайдоиши технологияҳои буд, ки мубодилаи иттилоот байни дастгоҳҳои ҳисоббарорро таъмин мекарданд. Ин технологияҳо асоси ташаккули Шабакаи Ҷаҳонӣ (World Wide Web)-ро фароҳам оварданд. Аввалин қадамҳо дар ин самт моҳи октябри соли 1969 гузошта шуданд, вақте ки паёми аввал тавассути шабакаи ARPANET фиристода шуд. [153] Маълум аст, ки ташаккули Интернет, инчунин рушди технологияҳои, ки

ба он асос ёфтаанд, таҳти таъсири омилҳои низомӣ ва сиёсӣ сурат гирифтааст. Дар давраи «чанги сард», Оҷонсии Лоихаҳои Таҳқиқотии Пешрафтаи Вазорати Мудofiаи ИМА (ARPA) қарорхое таҳия мекард, ки барои таъмини иртиботи устувор ва мунтазам, бахусус дар шароити муқовимат бо Иттиҳоди Шӯравӣ, аз ҷумла дар доираи барномаҳои ҳастай, муҳим буданд. [164]. Зарурати ташкили низоми иртиботӣ барои қабули саривақтии қарорҳои идорӣ ба рушди технологияҳое мусоидат намуд, ки дар оянда асоси консепсияи ҳукумати электрониро ташкил доданд. Принципи ғайримарказият аз аввал ба меъмории ин системаҳо ворид карда шуда буд: пешбинӣ мешуд, ки «шабакаи иртиботӣ бояд идоракунии марказонидашуда надошта бошад ва новобаста аз микёс ғаъолият кунад». [83, с.312-317]

Ҳамзамон, бо таҳқиқоти амрикоӣ, дар Иттиҳоди Шӯравӣ низ тадқиқоти ғаъол дар соҳаи низомҳои иттилоотӣ сурат мегирифт. Дар ибтидои солҳои 1960 кибернетики шӯравӣ В.М. Глушков лоиҳаи ташкили Низоми Автоматикунонии Идораи Умумидавлатӣ (ОГАС)-ро пешниҳод кард, ки метавонист асоси идораи электронии давлат шавад. [135, с.121] Дар хотироти худ В.М. Глушков қайд мекунад, ки то охири солҳои 1960 мутахассисони шӯравӣ аллакай дар бораи таҳқиқоти системаҳои шабеҳ дар ИМА, ки дертар аз ташаббусҳои дохилӣ оғоз шуда буданд, маълумот доштанд. [14] Бо вучуди ин, бинобар набудани иродаи сиёсӣ ва муқовимати сохторҳои бюрократӣ, лоиҳаи ОГАС пурра амалӣ нашуд. [18]

Муҳаққиқони соҳаи таърих қайд менамоянд, ки таҳиягарони ОГАС, аз ҷумла В.М.Глушков нақша доштанд, ки технологияҳои электронӣ барои ислоҳоти низоми идории шӯравӣ истифода шаванд. Аммо, татбиқи ин технологияҳо ба манфиатҳои бюрократӣ мутобиқ карда шуданд. Масалан, В.Герович дар ин маврид иттилоъ медиҳад, ки ба ҷои он ки технологияҳо василаи модернизатсия гарданд, ба василаи дастгирии тартиботи мавҷуда табдил ёфтанд. [11]

Дар маҷмӯъ, то ибтидои солҳои 1990 ТИК дар кишварҳои аз лиҳози иқтисодӣ пешрафта ба сатҳе расид, ки барои татбиқ дар сохторҳои давлатӣ

кофӣ буданд. Интернет оғози пайвастанӣ шабакаҳои мухталифи компютери ро гузошт, ки асоси муносибати навро дар ҳамкориҳои ҳукумат бо ҷомеа фароҳам овард. Аввалин маротиба истилоҳи «ҳукумати электронӣ» дар ИМА, солҳои 1990 истифода шуд. Аз ҷумла, қадами муҳим дар ин самт қабул шудани гузориши президент Б.Клинтон ва нотибаи президент А. Гор дар моҳи феввали соли 1993 буд, ки дар он «самтҳои асосии истифодаи технологияҳои иттилоотӣ барои рушди иқтисодӣ ва баланд бардоштани сифати идоракунии давлатӣ таъкид шуданд. Дар гузориш чунин вазифаҳо қайд карда мешуданд, ба монанди: беҳтар намудани дастрасӣ ба хидматҳои давлатӣ, сода кардани ҳамкорӣ бо шаҳрвандон ва таъмини шаффофияти қори сохторҳои давлатӣ». [179] Ин идеяҳо асоси бунёди ҳукумати электронӣ шуданд ва то ҳол дар шароити муосир аҳамияти худро гум накардаанд.

Соли 2002 дар ИМА қонун «Дар бораи ҳукумати электронӣ» қабул гардид, ки асоси институти рушд дар ин самтро таъмин кард. Мувофиқ ба он «ҳукумати электрониро ҳамчун истифодаи технологияҳои иттилоотӣ барои густариши дастрасӣ ба хидматҳои давлатӣ, баланд бардоштани сифати идоракунии ва таъмини шаффофият муайян карда, дар байни масъулини ниҳодҳои давлатӣ ва ҷомеаи шаҳрвандӣ чунин ҳадафҳо ба миён гузошт:

а) беҳтар намудани дастрасии шаҳрвандон ва ташкилотҳо ба иттилооти давлатӣ ва хидматҳо;

б) баланд бардоштани самаранокӣ ва сифати қори мақомоти давлатӣ бо татбиқи технологияҳои пешрафта». [177]

Соли 2002, яъне дар замони қабули қонун «Дар бораи ҳукумати электронӣ» Иёлоти Муттаҳида, аллақай, худро ҳамчун пешвои ҷаҳонӣ дар таҳия ва татбиқи консепсияи ҳукумати электронӣ муаррифӣ намуд. Ин мақом дар гузориши СММ дар моҳи майи ҳамон сол тасдиқ шуд. [149] Тибқи гузориши СММ барои соли 2003, ИМА дар татбиқи лоиҳаҳои ҳукумати электронӣ ҷойи аввалро ишғол намуда, таҷрибаи беҳтаринро дар истифодаи ТИК барои тақмили идоракунии давлатӣ намоиш меод. Барои муқоиса, Русия дар ин рейтинг мақоми 58-умро дошт, ки тафовути назаррасро байни кишварҳо

нишон меод. [184] Дар Русия на сохторҳои масъули рушди ҳукумати электронӣ, на самтҳои равшани фаъолияти онҳо ва на нишондиҳандаҳои самаранокии онҳо расман муайян шудаанд, ки ин равандро барои ташкили низоми мукаммали идораи электронӣ бозмедорад.

Иттиҳоди Аврупо, бо дарки аҳамияти технологияҳои иттилоотӣ, ба раванди трансформатсияи низомҳои идоракунии давлатӣ фаъолона ҳамроҳ шуд. Дар соли 1994 гузориши «Аврупо ва ҷомеаи ҷаҳонии иттилоотӣ», ки таҳти роҳбарии Мартин Бангеманн таҳия шуда буд, асоси ташаккули сиёсати ИА-ро дар ин соҳа гузошт. [150] Ҳуҷҷати мазкур зарурати ҳавасмандкунии рушди технологияҳои электрониро барои пешрафти соҳаи иқтисодӣ, пешниҳод намудани хизматрасониҳои давлатӣ ва тақвияти робитаҳои байни мақомоти давлатӣ ва унсурҳои ҷомеаи шаҳрвандиро ҷиҳати дурнамои рушди ҷомеа, таъкид мекард. Дар доираи пешниҳодҳо ташкили шабакаи компютери умумиаврупоӣ пешбинӣ мешуд, ки самаранокии ҳамкориҳои байни идораҳои давлатӣ ва ҷомеаро баланд бардошта, шаффофият ва сарфакори хизматрасониҳоро таъмин мекард.

Идомаи ин равиш ташаббуси «Аврупои электронӣ: ҷомеаи иттилоотӣ барои ҳама» (e-Europe) гардид, ки дар доираи он як қатор ҳуҷҷатҳо барои ҳамгирии технологияҳои электронӣ ба равандҳои сиёсӣ ва маъмурий қабул шуданд. Дар ин ҳуҷҷатҳо тавачҷуҳи махсус «ба таъмини дастрасии шаҳрвандон ба иттилоот, дар бораи фаъолияти мақомоти давлатӣ, пешниҳод намудани хизматрасониҳои давлатӣ дар шакли электронӣ ва ташкили шабакаҳои ҳамкорӣ байни идораҳои давлатӣ дода мешуд». [157] Ин тадбирҳо қадами мантиқӣ дар рушди ҷомеаи иттилоотӣ ва тичорати электронӣ дар Аврупо гардиданд.

Бавижа, ҳамкориҳои байналмилалӣ дар соҳаи технологияҳои иттилоотӣ дар доираи воҳӯриҳои роҳбарони кишварҳои аз ҷиҳати иқтисодӣ пешрафта бештар роҳи ҳалли худро пайдо карданд. Хусусан, санади Хартияи Окинава дар бораи ҷомеаи ҷаҳонии иттилоотӣ, ки таърихи 22 июли соли 2000 қабул гаштааст, яке аз аввалин ҳуҷҷатҳо маҳсуб меёфт, ки омодагии кишварҳои «Ҳаштгонаи бузург»-ро барои иштироки фаъолона дар ташаккули ҷомеаи

иттилоотӣ мушаххас мекард. Дар хартияи мазкур нақши технологияҳои иттилоотӣ ҳамчун василаи тақвияти демократия, шаффофият ва самаранокии идоракунии давлатӣ таъкид карда шуд. [21]

Аз соли 2003 то соли 2005 Саммити ҷаҳонии ҷомеаи иттилоотӣ (WSIS) ба марҳалаи муҳим дар пешбурди концепсияи ҷомеаи иттилоотӣ табдил ёфт. Дар Нақшаи амал, ки бар асоси натиҷаҳои вохӯрии Женева тасдиқ шуд, ба ҳукуматҳо тавсия дода мешуд, ки стратегияи миллии худро, аз ҷумла стратегияи ҳукумати электронӣ, барои баланд бардоштани шаффофият, самаранокӣ ва демократикунории идораи давлатӣ таҳия кунанд. [24]

Иттиҳоди Аврупо дар раванди мутобиқшавӣ ба таҳаввулоти вобаста ба рушди технологияҳои иттилоотӣ фаъолона ширкат намуда, нақши муҳимро дар ташаккули концепсияи ҷомеаи иттилоотӣ бозид. Яке аз аввалин қадамҳо дар ин самт гузориши Мартин Бангеманн, узви Комиссияи Аврупо оид ба бозори дохилӣ ва саноат, таҳти унвони «Аврупо ва ҷомеаи ҷаҳонии иттилоотӣ» буд, ки соли 1994 пешниҳод гардид. Ин ҳуҷҷат, ки аз ҷониби гурӯҳи сатҳи олии иттилоотӣ таҳия шуда буд, ба кишварҳои аврупоӣ барои ҷамоаи ҷамъияти сиёсати онҳо дар соҳаи технологияҳои иттилоотӣ роҳнамоӣ мекард. [150] Дар гузориш зарурати ҳавасмандкунии татбиқи технологияҳои электронӣ барои рушди иқтисодӣ, баланд бардоштани шаффофияти қори мақомоти давлатӣ ва таъмини ҳамкории босифат бо шаҳрвандон таъкид мешуд. Яке аз пешниҳодҳои калидии гузориш ташкили шабакаи компютерии умумиаврупоӣ буд, ки бояд на танҳо самаранокии хидматрасониҳои давлатиро таъмин мекард, балки эътимоди байни шаҳрвандон ва мақомоти давлатиро тақвият мебуд. Ин эътимод ҳамчун шарти муҳим барои рушди ҷомеаи иттилоотӣ арзёбӣ мешуд.

Ташаббуси «Аврупои электронӣ: ҷомеаи иттилоотӣ барои ҳама» (eEurope), ки дар охири солҳои 1990 оғоз гардид, ки идомаи мантиқии ин сарбастӣ талошҳо шуд. Ин лоиҳаи стратегӣ барои рушди тижорати электронӣ, модернкунии хидматрасониҳои давлатӣ ва истифодаи фаъоли Интернет дар равандҳои маъмурӣ ва сиёсӣ равона гардида буд. Дар доираи ин ташаббус бахши «Ҳукумати онлайн» (Online Government) аҳамияти махсус дошт. Дар он

самтҳои калидии истифодаи технологияҳои иттилоотӣ барои такмили хидматрасониҳои давлатӣ, баланд бардоштани дастрасии онҳо ва ташкили шабакаҳои ҳамкорӣ байни мақомоти давлатӣ ва ҷомеаи шаҳрвандӣ муайян карда шуданд. [157]

Тибқи муҳтавои ҳуҷҷати мазкур ҳадафҳои асосии «Аврупои электронӣ»-ро вобаста ба самт масоили зерин ташкил медоданд:

- таҳкими дастрасии васеи шаҳрвандон ба иттилоот доир ба фаъолияти мақомоти давлатӣ;
- дар шакли электронӣ пешниҳод гардидани хидматрасониҳои давлатӣ;
- дастрасии озод ва содда гардонидани ҳамкорӣ байни сохторҳои давлатӣ;
- тақвияти шаффофияти мақомоти давлатӣ ва субъектҳои идоракунии.

Воқеан, амалияи иҷтимоӣ нишон дод, ки ин самтҳо асоси рушди минбаъдаи ҳукумати электронӣ дар кишварҳои Иттиҳоди Аврупо ро фароҳам оварданд.

Дар сатҳи ҷаҳонӣ, Иттиҳоди Аврупо барои амалӣ кардани иқдому ташаббусҳое, ки ба муҳайё кардани шароит барои рушди ҷомеаи иттилоотӣ равона шуда буданд, фаъолона иштирок кард. Тавре таъкид гардида буд, яке аз рӯйдодҳои муҳим қабули Хартияи Окинава дар бораи ҷомеаи ҷаҳонии иттилоотӣ ба ҳисоб мерафт. Бинобар ин, ин ҳуҷҷат яке аз аввалин кӯшишҳо чихати ташаккул додани ҷомеаи иттилоотӣ дар сатҳи байналмилалӣ ба ҳисоб мерафт ва пеш аз ҳама «аҳаммияти истифодаи ТИК-ро барои таҳкими демократия, шаффофият ва баланд бардоштани самаранокии идоракунии таъкид мекард». [21]

Иқдомҳо ва корҳои анҷомдодаи ташкилоти мазкур нишон дод, ки Иттиҳоди Аврупо ва ҷомеаи байналмилалӣ дар рушди консепсияи ҷомеаи иттилоотӣ ва ҳукумати электронӣ саҳми назаррас гузоштаанд. Аз гузориши М.Бангеманн то ҳуҷҷатҳои ҷаҳонӣ, ба монанди «Хартияи Окинава», ин ташаббусҳо самтҳои стратегии истифодаи ТИК-ро барои беҳтар намудани сифати идоракунии давлатӣ, густариши иштироқи шаҳрвандон дар равандҳои сиёсӣ ва тақвияти робитаҳо байни ҷомеа ва ҳокимият муайян карданд. Ин

принсипҳо то ҳол аҳаммияти худро нигоҳ дошта, заминаи рушди ҳукумати электронӣ дар шароити муосир мебошанд.

Дар даври дуюми Саммити ҷаҳонии ҷомеаи иттилоотӣ, ки 16-18 ноябри соли 2005 дар Тунис баргузор гардид, ҳайати Русия омодагии худро ба рушди ТИК ва таҳкими нақши онҳо дар идоракунии давлатӣ намоиш дод. Вазири технологияҳои иттилоотӣ ва иртиботи Русия Г.Л. Рейман дастовардҳои муҳимми кишварро дар ин соҳа таъкид намуда, афзоиши солонаи бахши ТИК-ро дар ҳаҷми миёнаи 40% дар панҷ соли охир қайд кард. [30] Бо вучуди ин, маълумоти СММ барои соли 2008 нишон дод, ки Русия дар Индекси рушди инфрасохтори телекоммуникатсионӣ аз як қатор кишварҳо, ба монанди Руминия (0,2992 балл) ва Чили (0,2682 балл), ақиб мемонд, ҳарчанд аз Чин (0,1600 балл) ва Бразилия (0,2181 балл) пешсаф буд. [185]

Дар Саммит масъалаи амнияти иттилоотии байналмилалӣ низ мавриди баррасӣ қарор гирифт, ки ҷанбаи калидии он танзими истифодаи Интернет буд. [127, с.28-37] Русия дастгирии худро аз байналмилаликунонии идоракунии Интернет изҳор намуда, аҳаммияти иштироки сохторҳои байниҳукуматиро дар ин раванд эътироф кард. Дар ҳуҷҷатҳои натиҷавии марҳилаи тунисии Саммит ба масъалаҳои ҳокимияти миллӣ ва ҳуқуқи байналмилалӣ таваҷҷуҳи махсус дода шуд. Намояндаи махсуси Президенти Федератсияи Русия оид ба ҳамкориҳои байналмилалӣ дар соҳаи амнияти иттилоотӣ А.В.Крутских таъкид кард, ки Русия дар таҳияи ташаббусҳое, ки барои ҳифзи фазои иттилоотӣ ва нигоҳ доштани тавозун байни манфиатҳои байналмилалӣ ва миллӣ равона шудаанд, фаъолона иштирок мекунад. [127, с.28-37]

Фаҳмиши зарфияти ҳукумати электронӣ ва таъсири он ба муносибатҳои байни ҳокимият ва ҷомеа дар муҳити илмӣ қабл аз татбиқи фаъоли консепсия дар бахши давлатӣ пайдо шуд. Назарияшиносон ҳукумати электрониро ҳамчун раванди таҷдиди муносибатҳои байни давлат ва шаҳрвандон тавассути истифодаи ТИК арзёбӣ мекунанд. Бисёре аз олимон таъкид мекунанд, ки истилоҳи «ҳукумати электронӣ» на танҳо ҳокимияти иҷроияро, балки

ҳокимиятҳои қонунгузор ва судиро низ фаро мегирад, ки имкон медиҳад дар бораи консепсияи васеътари «давлати электронӣ» сухан равад.

Яке аз муҳаққиқони пешсаф дар ин соҳа Д. Уэст мебошад, ки ҳукумати электрониро ҳамчун истифодаи Интернет ва технологияҳои рақамӣ аз ҷониби мақомоти давлатӣ барои пешниҳод намудани хидматрасониҳои давлатӣ, иттилоот ва таъмини равандҳои демократӣ таъриф кардааст. [187] Д.Уэст ду ҷанбаи асосии ҳукумати электрониро қайд мекунад: демократикунонии идоракунии давлатӣ ва ислоҳоти дастгоҳи давлатӣ. Тибқи таҳқиқоти ӯ, қонун «Дар бораи ҳукумати электронӣ»-и ИМА, ки соли 2002 қабул шуд, қадами муҳимме дар татбиқи ин ҷанбаҳо гардид. Қонун имкон дод, ки диққати асосӣ ба дастрасии хидматрасониҳои давлатӣ, ҷалби шаҳрвандон ба таҳия ва муҳокимаи қарорҳои сиёсӣ, инчунин ба шаффофият ва масъулияти мақомоти давлатӣ равона гардад. [187, с.183]

Зиёда аз ин, Д.Уэст қайд мекунад, ки ҳукумати электронӣ як қисми ислоҳоти маъмурии васеътар аст. Истифодаи ТИК ба ҳамгирии идораҳо, содда намудани расмиёти бюрократӣ, коҳиши хароҷот барои нигоҳдории дастгоҳи давлатӣ ва баланд бардоштани самаранокии ҳамкорӣ бо шаҳрвандон мусоидат мекунад. Ин ба мақсади ташкили давлати бештар ба эҳтиёҷоти шаҳрвандонаш мутамарказ равонашуда мувофиқ аст. [187, с.184]

Ҳамин тариқ, татбиқи ҳукумати электронӣ на танҳо ба модернкунонии техникӣ, балки ба дарки нақши он дар ислоҳоти идоракунии давлатӣ низ ниёз дорад. Таҷрибаи Русия пешрафти тадриҷиро дар рушди инфрасохтори ТИК ва мутобиксозии ташаббусҳои байналмилалӣ ба шароити миллӣ намоиш медиҳад. Бо вучуди ин, натиҷаҳо зарурати равиши мукамалтарро нишон медиҳанд, ки таҳияи стратегияҳои ба шаффофият, самаранокӣ ва демократикунонии идоракунӣ равонашударо дар бар мегиранд. Таҷрибаи байналмилалӣ ва таҳқиқоти илмӣ ҳамчун асос барои такмили минбаъдаи ҳукумати электронӣ ҳамчун воситаи ҳамкорӣ байни давлат ва ҷомеа хизмат мекунанд.

Яке аз хизматҳои назарраси В. Хомбург дар рушди асосҳои назариявии ҳукумати электронӣ иборат аз баррасии ин падида ҳамчун истифодаи стратегии

ТИК барои ташкили ҳукумати шабакавӣ ё рақамӣ мебошад. Ба ақидаи ӯ, «ҳукумати электронӣ як модели идоракуниест, ки ба эҳтиёҷоти ҷомеа нигаронида шуда, пешниҳоди хидматрасониҳои давлатӣ тавассути ТИК-ро дар режими 24/7 (24 соат дар як шабонарӯз, 7 рӯз дар як ҳафта) таъмин менамояд. Чунин низом на танҳо идоракуниро бештар иқтисодӣ мегардонад, балки ба демократикунонии муносибатҳои байни давлат ва шаҳрвандон мусоидат мекунад». [162]

Ба андешаи муҳаққиқи аврупоӣ В.Хомбург «ҳукумати электронӣ танҳо як навсозии техникӣ нест, балки таҷдиди муносибатҳои иттилоотӣ ва идоракунӣ байни мақомоти давлатӣ ва шаҳрвандон аст. Ҳадафи асосии ин таҷдид: баланд бардоштани дастрасӣ ба хидматрасониҳои давлатӣ; коҳиши монеаҳои маъмурӣ ва беҳтар намудани сифати ҳамкорӣ бо мақомоти давлатӣ буд». [162, с.105]

Хизмати дигари назарраси В.Хомбург дар фаҳмиш ва шарҳи ҳукумати электронӣ он аст, ки ӯ дар баробари мушаххас нишон додани ҳадафҳои ин падида, инчунин, якҷанд омилҳои асосиеро, ки онҳо барои пайдоиши ҳукумати электронӣ мусоидат кардаанд, муайян менамояд: бӯҳрони бюрократие, ки дар охири солҳои 1970 сурат гирифт ва норасоии усулҳои анъанавии идоракунӣ ва ҷустуҷӯи моделҳои нави идоракунӣ дар шароити ҷомеаи техногенӣ. Ҳақиқатан, амалӣ кардани ин иқдомҳо ба пайдоиши идеяҳои нав дар соҳаи ислоҳоти идоракунии давлатӣ мусоидат карданд, ки баъдан дар концепсияи ҳукумати электронӣ мавриди татбиқ қарор гирифтанд.

Умуман, дар илми идоракунӣ ин давра бо пешрафти назарраси механизми хидматрасониҳои электронӣ барои бахши хусусӣ тавсиф мешавад. В. Хомбург пазиroy аз татбиқи ин иқдомҳо карда, чунин мешуморад, ки ин механизмҳо ба ниёзҳои идоракунии давлатӣ мутобиқ шуда, сифати хидматрасониҳои давлатиро беҳтар намуда, онҳоро барои шаҳрвандон мусоиду самаранок гардонданд.

Бинобар ин, дар ҳамин давра, эътимоди шаҳрвандон ба шаклҳои анъанавии идоракунии давлатӣ коҳиш ёфта, барои ҳалли ин мушкилот, ба

андешаи муҳаққиқ В.Хомбург «механизмҳои ҳукумати электронӣ пешниҳод карда шуданд, ки аз чунин бандҳо иборат буданд:

- тақвияти эътимоди шаҳрвандон ба давлат;
- баланд бардоштани шаффофият;
- содда кардани равандҳои қабули қарорҳои идорӣ бо ҷалби ғаёлонаи шаҳрвандон». [162, с.131]

В.Хомбург дар тадқиқоти худ концепсияи ҳукумати электрониро ҳамчун воситаи навсозии муносибатҳои байни давлат ва шаҳрвандон дар шароити муосир тавсиф мекунад. Ӯ ин концепсияро на танҳо ҳамчун як тадбири техникӣ, балки ҳамчун стратегияи муҳимме барои ислоҳоти идоракунии давлатӣ зарур мепиндорад, ки ба баланд бардоштани шаффофият, самаранокӣ ва таъмини демократия мусоидат мекунад. Аз ин рӯ, андешаҳои назариявии ӯ асосҳои муҳим барои фаҳмиши концепсияи ҳукумати электронӣ ва татбиқи он дар низомҳои идоракунии муосирро ташаккул медиҳад.

Муҳаққиқони дигар, ба монанди Е.Г.Котен, М.Соммер ва В.Вис-Соммер дар асари худ «нақши калидии ТИК-ро дар ислоҳоти ҳокимияти давлатӣ ва ҳамкориҳои он бо ҷомеа таъкид намуда, ҳукумати электрониро ҳамчун яке аз ҷузъҳои марказии трансформатсияи рақамии давлати муосир муаррифӣ мекунанд». [155]

Ба андешаи онҳо ҳукумати электронӣ ба маънои васеъ ҳамчун раванди татбиқи ТИК барои беҳтар кардани сифати хизматрасониҳои давлатӣ, баланд бардоштани самаранокии идоракунӣ ва густариши имкониятҳои иштироки шаҳрвандонро муайян мекунад. Махсусан, Е.Г.Котен, М.Соммер ва В.Вис-Соммер исрор менамоянд, ки ҳукумати электронӣ на фақат як воситаи идоракунии маъмурӣ аст, балки ҳамчун платформаи ҳамгироии шаҳрвандон дар равандҳои қабули қарорҳо хизмат мекунад. Аз ин рӯ, концепсияи ҳукумати электронӣ аз фаҳмиши маҳдуди техникӣ берун рафта, ба сифати як ҷузъи муҳими ландшафти сиёсӣ ва маъмурӣ баромад мекунад.

Дар баробари ин, муҳаққиқони мазкур аҳаммияти сиёсии ҳукумати электрониро ҷиҳати амалӣ кардани аҳдофи давлатӣ ва шаҳрвандон назаррас

мешуморанд. Масалан, ба ақидаи онҳо таҷрибаи Тони Блэр, ки технологияҳои рақамиро барои татбиқи барномаҳои худ ва ҳамкориҳои фаъол бо шаҳрвандон истифода бурд, нишон медиҳад, ки ҳукумати электронӣ дар ташаккули моделҳои нави ҳокимият ва идоракунии таъсири назаррас мерасонад. [155] Ин таҷриба аз он шаҳодат медиҳад, ки мутобиқ намудани равандҳои сиёсӣ ва маъмурий ба талаботи ҷомеаи иттилоотӣ рақамӣ шартест барои нигоҳ доштани самаранокӣ ва риояи қонуният дар ҷомеа.

Муҳаққиқи дигари соҳаи технологияи иттилоотӣ ва идоракунии Ч. Дэвид Гарсон дар асари худ «Технологияҳои иттилоотӣ ва ҷамъият

ва ҳукумати электронӣ: пешвои давлати маҷозӣ» се истилоҳи калидиро, ки бо истифодаи ТИК дар баҳши давлатӣ алоқаманданд, ҷудо мекунад: ҳукумати рақамӣ, ҳукумати электронӣ ва идоракунӣ электронӣ. Дар баробари ин, вазифаҳои ин се навъи ҳукумати иттилоотиро вобаста ба хусусияти ба таври зайл инъикос мекунанд:

1. Ҳукумати рақамӣ - ҳамаи шаклҳои рақамисозиро дар баҳши давлатӣ дар бар мегирад, аз ҷумла автоматикунӣ равандҳо, ҳамкориҳои электронӣ бо шаҳрвандон ва истифодаи додаҳои калон.

2. Ҳукумати электронӣ - ҳамаҷун категорияи маҳдуд, ба пешниҳоди хидматрасониҳои давлатӣ дар шакли электронӣ ва трансформатсияи сохтори институтҳои давлатӣ равона шудааст.

3. Идоракунӣ электронӣ ҳамгироӣ ва ҳамроҳгиро баъни сатҳҳои гуногуни ҳокимият ва бахшҳои ҷомеа таъмин менамояд. [159]

Ба андешаи мо, ин фарқгӯзорӣ бо дарки он, ки чӣ гуна технологияҳо на танҳо самаранокӣ амалиётро тағйир медиҳанд, балки моҳияти ҳокимияти давлатиро низ дигаргун мекунанд, аҳамияти муҳим дорад.

Муҳаққиқ Д.Холмс бошад, дар китоби худ «Ҳукумати электронӣ: стратегияҳои тичорати электронӣ барои давлат» ҳукумати электрониро ҳамаҷун механизми гузариш аз ҷомеаи саноатӣ ба иттилоотӣ арзёбӣ мекунад. [99, с.8] Вай ба консепсияҳои Д.Осборн ва Т.Геблер таъя намуда, изҳор мекунад, ки баҳши давлатӣ метавонад таҷрибаҳои беҳтарини тичоратро барои баланд

бардоштани самаранокии худ қабул кунад. Ба ақидаи Д.Холмс «хукумати электронӣ на танҳо хароҷотро коҳиш медиҳад ва равандҳои маъмуриро соддатар мекунад, балки шаффофияти ҳокимиятро тақвият мебахшад, шаҳрвандонро ба равандҳои сиёсӣ ҷалб менамояд ва барои иштироки фаъоли онҳо дар ҳаёти ҷамъиятӣ шароит фароҳам меорад». [99, с.29]

Аз андешаи муҳаққиқ чунин хулоса бароварда мешавад, ки зарфияти сиёсӣ ва иҷтимоии ҳукумати электронӣ дар қобилияти он барои ҳавасмандкунии равандҳои демократӣ инъикос мегардад. Дар ин замина Д.Холмс қайд мекунад, ки ҳукуматҳое, ки ба технологияҳои рақамӣ мутобик намешаванд, рақобатпазирии худро дар арсаи сиёсӣ аз даст медиҳанд ва эътимоди ҷомеаро гум мекунанд. Аз ин рӯ, ҳукумати электронӣ на танҳо як воситаи маъмурӣ, балки як василаи муҳимми ислоҳоти сиёсӣ ба шумор меравад.

Бо назардошти андешаҳои дар боло зикршуда ва дар айни замон дарки мураккабии тамоми хусусиятҳои мундариҷаи ҳукумати электронӣ, инчунин гуногунандешӣ дар таснифи моҳияти мафҳум метавон таърифи амалии зеринро пешниҳод кард: ҳукумати электронӣ системаи ниҳодҳо ва механизмҳои идоракунии давлатӣ бо истифода аз ТИК мебошад.

Бояд зикр кард, ки давлатҳои ҷаҳони муосир ҷиҳати муваффақ ва дастёб шудан ба рушди ҷомеаи иттилоотӣ яке паси дигар концепсия ва стратегияҳои гузаришро ба ҷомеаи иттилоотӣ таҳия намуда, татбиқи онро роҳандозӣ кардаанд. Шурӯъ аз ин марҳила гузариш ба ҷомеаи иттилоотӣ на танҳо меъёри муқаррарии рушд, балки мақсади ниҳоии инкишофи дилхоҳи ҷомеа ба шумор рафта, нишони «давлати мутараққӣ» ва идеали асосии давлатҳои ҷаҳон маҳсуб меёбад. Роҳбарони давлатҳо стратегияи истифодаи ТИК ва интернетро дар идораи корҳои давлатӣ роҳандозӣ менамоянд.

Тавре ки қаблан ишора намуда будем, нахустин кушиш дар ин самт дар кишвари ИМА ва баъдан Канада дар соли 1991 ва давлатҳои Аврупо пеш гирифта шуд. Аз ин давра шурӯъ гашта истилоҳи «хукумати электронӣ» (E - Government) пайдо шуда, мавриди қарор гирифт. Бинобар ин, онро

метавон даврае номид, ки истифодабарандаи оддӣ ба Интернет дастрасии озод пайдо кард. Нуктаи дигарро ба таври махсус қайд намудан зарур аст, ки «хукумати электронӣ» мафҳуми шартӣ буда, дар баробари он мафҳумҳои дигар, аз ҷумла, «демократияи электронӣ», «давлати электронӣ», «идоранамоии рақамӣ», «хукумати кушод», «хукумати мобилӣ», «хукумати виртуалӣ» ва ғайра низ истифода бурда мешаванд.

Мафҳуми хукумати электронӣ тақрибан аз ду қисм иборат аст: электронӣ ва хукумат. Хукумати электронӣ шакли идоракунии мебошад, ки тариқи электронӣ ба амал бароварда мешавад. Он имконият медиҳад, ки механизми ҳамкории давлат ва аҳоли самаранок сурат гирифта, раванди муносибати байни шаҳрвандон ва давлатро наздик гардонад, вақтро кӯтоҳ ва боварии мардумро ба давлат зиёд намояд. Бо дарназардошти хусусиятҳои таъбиқи ТИК дар ҷомеаи муосир, зарурати гузаронидани ислоҳоти сиёсӣ, тақвияти нақши хукумат, таъмини шаффофияти равандҳои давлатӣ ва густариши пешниҳоди хизматрасониҳо дар режими онлайн ба миён меояд. Аз ҷумла, рушди хизматрасониҳои электронӣ тавассути Интернет ба таҳкими ҳамкориҳои байни ҷомеаи шаҳрвандӣ ва давлат мусоидат мекунад. Махсусан, хизматрасониҳои электронӣ тавассути Интернет боиси ба роҳ мондани ҳамкории доимӣ дар байни ниҳодҳои давлатӣ ва ҷомеаи шаҳрвандӣ гардид.

Инчунин, қайд кардан ҷоиз аст, ки дар шаклгирии хизматрасонии электронӣ нақши асосиро хукумати электронӣ бозидааст. Аз ҷониби дигар, хукумати электронӣ имконият медиҳад, ки хизматрасониҳои электронӣ барои аҳоли ташаккул ёбад. Аз ин рӯ, хукумати электронӣ дар адабиёти сиёсӣ ҳамчун истифодабарии технологияҳои иттилоотӣ дар пешниҳоди хизматрасониҳои электронӣ ба аҳоли баромад менамояд.

Хукумати электронӣ дар доираи тафаккури илмӣ муосир ҳамчун як низоми мураккаб баррасӣ мешавад, ки қодир аст механизмҳои анъанавии идоракунии давлатиро тағйир диҳад. Ба андешаи Л. Пирс, «хукумати электронӣ на танҳо як воситаи ҳамкориҳои байни хукумат ва интиҳобкунандагон, балки имконияти мутобиқшавии давлат ба ҷолишҳои асри XXI мебошад». [174] Ин

равиш аҳаммияти стратегӣ доштани ҳукумати электрониро ҳамчун заминаи пешниҳоди хидматрасониҳои давлатӣ ва таҳкими эътимоди байни шаҳрвандон ва давлат таъкид мекунад. [160]

Ба ҳамин монанд, У.Макивер ҳукумати электрониро на танҳо ҳамчун платформа барои хидматрасонӣ, балки ҳамчун механизми барои идоракунии равандҳои қонунгузорӣ медонад. Ба ақидаи ӯ, «технологияҳое, ки дар пояи ҳукумати электронӣ қарор доранд, дастрасии ҷандири шаҳрвандонро ба хидматрасониҳо таъмин намуда, ҳамкорихоро байни давлат ва ҷомеа таҳким мебахшанд». [171]

Донишмандони рус низ ҳукумати электрониро ҳамчун унсури калидии трансформатсияи иттилоотии ҷомеа баррасӣ мекунанд. Масалан, М.С.Вершинин «ҳукумати электрониро ҳамчун низоми муколамаи байни давлат ва аҳоли тавассути Интернет» тавзеҳ дода, аҳаммияти тағйири шакли идоракунии давлатӣ ва ташаккули моделҳои нави ҳамкорихоро таъкид мекунад». [44, с.89]

Ю.А. Нисневич бошад, таъкид мекунад, ки вазифаи асосии ҳукумати электронӣ таъмини хидматрасониҳои босифат ба шаҳрвандон тавассути истифодаи ТИК мебошад. Ин равиш на танҳо хароҷотҳоро коҳиш медиҳад, балки муносибатҳои давлат ва ҷомеаро куллан тағйир медиҳад. [190, с.306] Ин тафсир аҳаммияти платформаҳои электрониро ҳамчун воситаи ҳамкориҳои муассир ва демократикунонии идоракунӣ таъкид мекунад.

Инчунин, дар тафовут аз муҳаққиқони ҷаҳонӣ Ю.А.Нисневич дар таҳқиқоти худ ба вазифаҳои асосии ҳукумати электронӣ тавачҷуҳи махсус медиҳад. Ба ақидаи ӯ, ҳукумати электронӣ воситаест барои ҳалли масъалаҳои давлатӣ, ҳифзи ҳуқуқи шаҳрвандон ва таъмини иштироки ғайри онҳо дар равандҳои идорӣ. Ӯ таъкид мекунад, ки татбиқи ТИК хусусияти ҳамкорихои байни давлат ва ҷомеаро куллан тағйир медиҳад.

Ҳукумати электронӣ, менависад Ю.А.Нисневич барои пешниҳоди хидматҳои босифати давлатӣ, содда намудани равандҳои идорӣ ва эҷоди шароити мусоид барои зиндагии шаҳрвандон хидмат мекунад. Ин ҳама бо

харочоти нисбатан кам ба шарофати истифодаи технологияҳои рақамӣ амалӣ мегардад. [188, с.306]

Ба андешаи муҳаққиқи рус Ю.А.Нисневич ҳадафи асосии ҳукумати электронӣ ташкил додани низоми самараноки ҳамкориҳои байни давлат ва ҷомеаи шаҳрвандӣ тавассути шабакаи Интернет ва дастгоҳҳои коммуникатсионии муосир мебошад. Ин равиш чунин ҷанбаҳоро дар бар мегирад:

- пешниҳоди хидматҳои давлатӣ дар шакли электронӣ;
- таъмини дастрасии хидматрасониҳои давлатӣ новобаста аз ҷойгиршавии шаҳрвандон;
- коҳиши харочоти вақтӣ ва молиявӣ ҳам барои шаҳрвандон ва ҳам барои мақомоти давлатӣ.

Ин ҷанбаҳо ҳукумати электрониро як қисми ҷудонашавандаи демократикунонии идоракунии давлатӣ ва баланд бардоштани самаранокии он мегардонанд.

Ч.Демпси дар доираи тадқиқотҳои анҷомдодааш «ҳукумати электрониро ҳамчун воситаи баланд бардоштани самаранокӣ ва масъулияти давлат тавассути истифодаи ТИК муайян мекунад. Ӯ таъкид менамояд, ки ҳукумати электронӣ бояд барои шаҳрвандон дастрас ва боз бошад, дастрасии баробар ба иттилоот ва хидматҳоро таъмин намуда, равандҳои дохилии мақомоти давлатиро автоматӣ гардонад». [116, с.24] Чон Янг пешниҳод мекунад, ки ҳукумати электронӣ аз се ҷиҳат баррасӣ шавад:

1. Пешниҳоди хидматрасониҳо тавассути намояндагҳои виртуалӣ (вебсайтҳо ва платформаҳои давлатӣ);
2. Истифодаи самараноки ТИК дар идоракунӣ;
3. Таъмини шаффофият ва ҷалби шаҳрвандон ба қабули қарорҳо. [163]

Ба андешаи мо, ин ҷанбаҳо мураккабии консепсияро таъкид намуда, ҳам вазифаҳои маъмурӣ ва ҳам сиёсиро дар бар мегиранд.

Сиёсатшинос ва хизматчии давлатӣ аз кишвари Ҳиндустон С.Бхатнагар дар қорҳои таҳқиқотии худ як қатор бартариятҳои ҳукумати электрониро дарҷ

менамояд, ки барои баланд бардоштани шаффофият ва дастрасии хидматҳои давлатӣ алоқаманданд. Ба ақидаи ӯ, ҳукумати электронӣ на танҳо ҳамкориҳои байни давлат ва шаҳрвандонро беҳтар менамояд, балки шароитҳои мусоид барои демократикунонии равандҳои идорӣ фароҳам меорад. Афзалиятҳои асосии ҳукумати электронӣ, ки С.Бҳатнагар таъкид кардааст, иборатанд аз:

1) **Наشري ҳуҷҷатҳои қонунгузорӣ ва меъёрӣ.** Шаҳрвандон ба ҳуҷҷатҳои ҳукукии муҳим дастрасии озод пайдо меkunанд, ки ба огоҳии ҷамъият ва иштироки он дар равандҳои давлатӣ мусоидат меkunад.

2) **Баланд бардоштани шаффофияти идоракунии.** Ошкор кардани маълумот дар бораи дороиҳои давлатӣ, буча ва хароҷот хавфҳои коррупсияро коҳиш дода, ҳисоботдиҳии мақомоти давлатиро таъмин меkunад.

3) **Коҳиши таъсири омилҳои инсонӣ.** Автоматикунони равандҳо вобастагиро аз даҳолати инсонӣ кам намуда, имкони суиистифода ва хатогиҳоро коҳиш медиҳад.

4) **Барҳам додани миёнаравҳо.** Хидматрасониҳои электронӣ ба шаҳрвандон имконияти мустақиман дастрасӣ пайдо карданро ба захираҳои давлатӣ фароҳам меоранд, ки вақтро сарфа намуда, хароҷотҳоро коҳиш медиҳад.

5) **Сарфа намудани вақти шаҳрвандон.** Ҳукумати электронӣ ба шаҳрвандон имкон медиҳад, ки масъалаҳои маъмуриро бе зарурати ҳузури шахсӣ дар идораҳо зуд ҳал намоянд.

6) **Тавсеаи дастрасии хидматҳои давлатӣ.** Платформаҳои электронӣ ба доираи бештари шаҳрвандон, аз ҷумла табақаҳои қаблан маҳрумшуда, дастрасӣ ба хидматрасониҳоро таъмин меkunанд. [81, с.100]

Таҳлили мавқеи Ю.А. Нисневич ва С.Бҳатнагар нишон медиҳад, ки ҳукумати электронӣ нақши калидӣ дар навсозии сохторҳои давлатиро дорад. Дар ҳоле ки Ю.А. Нисневич ба трансформатсияи ҳамкориҳои байни давлат ва ҷомеа тавассути истифодаи технологияҳои рақамӣ таваҷҷуҳ медиҳад, аммо донишманди Ҳиндустон С.Бҳатнагар бошад, ин консепсияро бо нишон додани

манфиатҳои мушаххаси иҷтимоӣ ва иқтисодӣ, ба мисли шаффофият, дастрасӣ ба хизматрасониҳо, рафъи монеаҳои бюрократӣ нисбатан мукамал менамояд.

Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон масъалаи татбиқи ҳукумати электронӣ масъалаи мубрам ба ҳисоб рафта, таваҷҷуҳи зиёди муҳаққиқонро нисбати ин падида ба вуҷуд овардааст, ки асосҳои назариявӣ ва ҷанбаҳои амалии онро таҳлил меkunанд. Тадқиқотҳо нишон медиҳанд, ки ҳукумати электронӣ ба беҳтар намудани сифати идоракунии, содда намудани равандҳои бюрократӣ ва баланд бардоштани дастрасии хизматрасониҳои давлатӣ барои шаҳрвандон мусоидат мекунад. Масалан, ба андешаи Д.Я.Алиев «истифодаи ТИК имконияти суръат бахшидани кори мақомоти давлатиро тавассути интиқоли ғаврии ҳуҷҷатҳои расмӣ байни идораҳои гуногун фароҳам меорад. Автоматизунонии равандҳои қабули аризаҳо ва пардохтҳо ба коҳиши коррупсия мусоидат менамояд, зеро имконияти ҳамкориҳои мустақим байни кормандони давлатӣ ва шаҳрвандонро аз байн мебарад». [107, с.37] Илова бар ин, татбиқи хизматрасониҳои электронӣ ба шаҳрвандон имкон медиҳад, ки ҳуҷҷатҳо пешниҳод намуда, равандҳои баррасии онҳоро назорат кунанд ва хизматҳои заруриро бидуни зарурати ҳузури шахсӣ дар идораҳо ё сафар ба шаҳрҳои дигар дастрас намоянд.

Ба ақидаи А.Х.Шарипов бошад, «ҳукумати электронӣ як воситаи самаранок барои рафъи монеаҳои бюрократӣ ва мубориза бо коррупсия мебошад. Ин равиш шаффофияти идоракунии давлатиро афзоиш дода, масъулиятнокии онро дар назди ҷомеа таъмин менамояд ва эътимоди шаҳрвандонро ба мақомоти давлатӣ тақвият медиҳад». [149, с.9]

Муҳаққиқи дигари тоҷик З.Х.Файзуллоев аҳаммияти истифодаи ҳукумати электрониро барои шаҳрвандон ва ташкилотҳо таъкид намуда, аз ҷумла қайд мекунад, ки ин низом ба дастрасӣ ва истифодаи зуд ва босифати хизматрасониҳо мусоидат мекунад. Ба андешаи ӯ, «татбиқи васеи ТИК ҳамкорихоро байни мақомоти давлатӣ ва ҷомеа беҳтар намуда, равандҳоро суръат мебахшад ва хароҷоти вақти шаҳрвандонро коҳиш медиҳад». [144, с.62]

Сиёсатшиноси шинохтаи тоҷик Г.Н.Зокиров масъалаи дақиқияти истилохро дар бораи ҳукумати электронӣ матраҳ намуда, таъкид мекунад, ки истилоҳи «ҳукумати электронӣ» танҳо ба шоҳаи иҷроияи ҳокимият тamarкуз мекунад. Ин истилоҳот моҳияти мураккаб ва фарогири равандҳои рақамикунонии ҳокимиятро бештар ифода мекунанд. [61, с.384]

Таҳлил ва муқоисаи андешаҳои муҳаққиқони тоҷик нишон медиҳанд, ки татбиқи ҳукумати электронӣ як шарт зарурӣ барои модернизатсияи идоракунии давлатӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошад. Истифодаи ТИК ба соддагардонии равандҳои бюрократӣ, коҳиши коррупсия ва бештар намудани сифати хидматрасониҳо мусоидат мекунад.

Илова бар ин, баҳсҳои мафҳумӣ аҳаммияти равиши системавӣ, ки ҳамаи шоҳаҳои ҳокимиятро фаро мегиранд, таъкид мекунанд. Ин ҷанбаҳо барои гузариш ба идоракунии муосир ва шаффоф муҳим буда, татбиқи ҳукумати электрониро ба як абзори муҳимми рушди устувори иҷтимоию иқтисодӣ ва таҳкими эътимоди байни давлат ва ҷомеа табдил медиҳанд.

Имрӯзҳо дар адабиёти сиёсӣ ба ҷойи ҳукумати электронӣ, инчунин мафҳуми давлати электронӣ истифода бурда мешавад. Агар ин ҷо мазмунан муқоиса намоем мафҳуми давлати электронӣ нисбат ба мафҳуми ҳукумати электронӣ маънии васеътарро ифода менамояд.

Иштироки шахрвандон дар раванди қабули қарор ва интихобот низ васеъ будани паҳлуи дарки масъаларо баён мекунад. Аз сабаби он ки дар бисёр ҳолат дар идоракунӣ бештар ба шоҳаи ҳокимияти иҷроия бартарӣ дода мешавад, «ҳукумат» низ шартан чун шоҳаи муҳимми идоракунӣ интихоб шуда, истифода мешавад.

Таҳқиқоти назариявӣ ва амалии татбиқи ҳукумати электронӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ба шарофати саҳми муҳаққиқони маҳаллӣ ва коршиносон дар соҳаи ТИК босуръат рушд меёбад. Яке аз чунин муҳаққиқон, И.С. Шамсов, дар мақолаи худ, ки ба таърихи мухтасари ташаккули ТИК бахшида шудааст, қайд мекунад, ки истифодаи хидматрасониҳои электронӣ ҳанӯз аз солҳои 1960 оғоз шудааст. Дар он давра, ширкатҳои амрикоии IBM ва

American Airlines аввалин низоми автоматикунонии бронкунии чиптаҳои ҳавопайморо таҳия карданд. Ин низом равандҳои харид ва нигоҳдории чиптаҳоро ба таври назаррас осон намуд ва ба ташаккули минбаъдаи хидматрасониҳои электронӣ асос гузошт. [148, с.33-37]

Ба андешаи М.Н. Раҳмонов, таҳия ва татбиқи ин низом ба мусофирон имконият дод, ки масирҳои мувофиқро интихоб намуда, маълумоти фаврӣ дар бораи тарифҳоро дастрас кунанд. Ин дастоварди назаррас на танҳо роҳати корбаронро таъмин кард, балки хароҷоти хидматрасониҳоро тавассути оптимизатсияи равандҳо коҳиш дод. [138, с.57-62] Чунин дастовардҳо дар соҳаи хидматрасониҳои электронӣ нишон медиҳанд, ки чӣ гуна технологияҳо метавонанд соҳаҳои анъанавиро тағйир дода, сифати хидматрасониҳоро беҳтар кунанд.

Имрӯз бозори ҷаҳонии хидматрасониҳои электронӣ дар соҳаҳои мухталифи фаъолияти иҷтимоӣ-иқтисодӣ афзоиши устувор ва муттасилро нишон медиҳад. Ин раванд тамоюли глобалии рақамикунонӣ ва баланд бардоштани самаранокии равандҳоро дар бахшҳои гуногуни иқтисодиёт инъикос мекунад.

Ҳукумати электронӣ яке аз муҳимтарин намоишҳои тамоюлҳои муосири компютеркунонӣ, ташкили ҷомеаи иттилоотӣ ва рушди тичорати электронӣ мебошад. Ба андешаи муҳаққиқ М.Н. Ашуров, концепсияи ҳукумати электронӣ дастрасии воқеии шаҳрвандон ба хидматрасониҳои давлатиро осон менамояд. Ё қайд мекунад, ки «сарфаи вақт тавассути аз байн бурдани зарурати истодан дар навбатҳои идораҳои давлатӣ яке аз бартариҳои назаррас аст. Ин равиш на танҳо самаранокии кори мақомоти давлатиро баланд мебардорад, балки арзиш ва аҳаммияти истифодаи ҳукумати электрониро барои шаҳрвандон зиёд менамояд». [109, с.56-62]

Илова бар ин, он ба муассисаҳо дастрасӣ ба хидматрасониҳои иҷтимоӣ ва маълумот дар бораи натиҷаҳои фаъолияти мақомоти иҷроияро фароҳам меорад. [9, с.4] Чунин трансформатсия шаффофияти идоракунии давлатиро баланд

бардошта, эътимоди шаҳрвандонро ба мақомоти давлатӣ таҳким мебахшад ва иштироки фаъолонаи онҳоро дар ҳаёти ҷамъиятӣ ташвиқ менамояд.

Дар «Консепсияи ташаккули ҳукумати электронӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» ба мафҳуми ҳукумати электронӣ чунин таъриф дода шудааст: «Ҳукумати электронӣ ин шакли нави ташкил намудани фаъолияти мақомоти иҷроияи ҳокимияти давлатӣ, ки аз ҳисоби истифодаи васеи ТИК сатҳи нави ғаврият ва муносиби аз ҷониби шаҳрвандон ва муассисаҳо дарёфт намудани хизматҳои иҷтимоӣ ва иттилоот дар бораи натиҷаҳои фаъолияти мақомоти иҷроияи ҳокимияти давлатӣ таъмин мекунад, мебошад». [9, с.4]

Ҳамин тавр, рушди зина ба зинаи ҳукумати электронӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон боис гашта истодааст, ки он татбиқи босамари худро пайдо намуда, барои фароҳам овардани шароит ба истифодаи самаранок ва қулайи ТИК бо ҳадафи оптимизатсияи хизматрасониҳои давлатӣ ба шаҳрвандон ва ташкилотҳо нигаронида шавад. Таваҷҷуҳи асосӣ ба таъмини дастрасии 24/7 ба ин хизматҳо равона шуда, ба соддагардонии равандҳои ҳамкорӣ байни давлат ва ҷомеа, коҳиши монеаҳои вақтӣ ва маъмурӣ, инчунин афзоиши шаффофияти идоракунии давлатӣ мусоидат мекунад. Ҳукумати электронӣ ҳамчун як равиши инноватсионӣ барои истифодаи технологияҳои муосир баррасӣ шуда, ба шаҳрвандон ва соҳибкорон имконияти осони дастрасӣ ба иттилоот ва хизматрасониҳои заруриро фароҳам меорад. Ин равиш ба баланд бардоштани сифати хизматрасониҳо тавассути коҳиши даҳлати инсонӣ ва автоматикунории равандҳо равона гардида, сатҳи қаноатмандии истифодабарандагонро афзоиш медиҳад.

Умуман, ҳукумати электронӣ ширкати фаъол ва мунтазами шаҳрвандони кишварро дар равандҳо ва институтҳои демократӣ тавассути пешниҳоди имкониятҳои нав, аз ҷумла фикру мулоҳизаҳои электронии шаҳрвандон, овоздиҳӣ ва мувоҳисаҳои ҷамъиятӣ ва ғайра, густариш медиҳад. Ҳамин тавр, дар натиҷаи омӯзиш ва таҳлилу таҳқиқи ҷанбаҳои назариявӣ амалии татбиқи консепсияи «ҳукумати электронӣ» метавон чунин натиҷагирӣ кард, ки ҳукумати электронӣ як ҳукумати рақамии бе девор ва ҳукумати бе бино ва як

созмони маҷозӣ мебошад, ки бевосита ба муштариён хидматҳои давлатиро пешкаш мекунад ва онҳо дар фаъолиятҳои сиёсӣ ва иқтисодӣ иштирок мекунад. Ё худ, ҳукумати электронӣ як шакли ҳисоботдиҳии давлат мебошад, ки ба шаҳрвандон фавран хизматрасониҳои бехтарини давлатиро пешкаш мекунад ва онҳоро дар фаъолиятҳои иҷтимоӣ ҷалб мегардонад.

1.2. Ҳукумати электронӣ ҳамчун зинаи нави идоракунии давлатӣ

Воситаҳои техникӣ ва технологияи иттилоотии муосир низоми идоракунии давлатҳоро куллан тағйир дод. Махсусан, рақамикунонии босуръат, истифодаи самараноки ТИК барои баланд бардоштани шаффофият, масъулиятнокӣ, иҷрои саривақтии кор, сифати хизматрасониҳои давлатӣ таъсири муассир расонид. Аз ин рӯ, амалӣ кардани ҳукумати электронӣ бояд яке аз самтҳои калидии модернизатсияи идоракунии давлатӣ қарор гирад ва роҳи равишҳои навро барои ҳамкориҳои байни давлат, ҷомеаи шаҳрвандӣ ва бахши хусусӣ қарор гирад.

Воқеан, ҳукумати электронӣ як низоми мураккабест, ки дар асоси татбиқи технологияҳои рақамӣ барои оптимизатсияи равандҳои давлатӣ, автоматикунунии расмиёти маъмурӣ ва ташкили шабакаҳои нави ҳамкорӣ бо шаҳрвандон таъсис ёфтааст. Бар хилофи моделҳои анъанавии идоракунӣ, ҳукумати электронӣ ба кам кардани монеаҳои бюрократӣ, коҳиши хароҷоти вақтӣ ва молиявӣ, инчунин таъмини иштироки васеи шаҳрвандон дар раванди қабули қарорҳо мусоидат мекунад. Аз ин рӯ, он на танҳо муносибатҳои байни ҳукумат ва ҷомеаро тағйир медиҳад, балки барои амалӣ шудани ҳадафҳои идоракунии босифат, ки бо принципҳои ҳисоботдиҳӣ, шаффофият иртиботи бевосита дорад, метавонад мусоидат кунад.

Фаҳмиш ва шарҳу тавзеҳи ҳукумати электронӣ дар адабиёти илмӣ ҳамчун марҳилаи муҳим дар рушди ҷомеаи иттилоотӣ баррасӣ мегардад, ки дар он технологияҳои рақамӣ ҳамчун муҳаррики калидии тағйироти иҷтимоию иқтисодӣ ва сиёсӣ хизмат мекунад. Ин падида аҳамияти стратегӣ барои рушди

давлатдории миллӣ дорад, зеро татбиқи ҳалли самараноки рақамӣ метавонад рақобатпазирии кишварро дар арсаи байналмилалӣ баланд бардорад, ба рушди инноватсионӣ мусоидат намуда, эътимоди шаҳрвандонро ба институтҳои давлатӣ таҳким бахшад.

Бавижа, раванди гузариш ба ҷомеаи пасосаноатӣ бо назардошти талаботи ҷомеаи иттилоотӣ дигаргунсозии институтҳои сиёсӣ ва идоракунии давлатиро тақозо менамояд. Мувофиқ ба таъкиди Ю.В.Ирхин «Технологияҳои интернетӣ, ки ҳамкориҳои иттилоотии мақомоти давлатӣ, шаҳрвандон ва институтҳои ҷомеаи шаҳрвандиро таъмин мекунанд, дар адабиёти муосир бо истилоҳи «ҳукумати электронӣ» мавриди истифода қарор мегирад. Ин модели идоракунӣ ҳамчун низоми иҷтимоан масъул ва иттилоотан шаффоф, ки аз фикру мулоҳизаҳои доимӣ баҳра мегирад, арзёбӣ мешавад». [125, с.162-173]

Ҳақиқатан ҷорӣ намудани концепсияи ҳукумати электронӣ бо ислоҳоти идоракунии давлатӣ иртиботи зич дорад. Ин гузариш таҷдиди сохтори низоми маъмуриро талаб мекунад, ки он дар навбати худ, ба баланд гардидани самаранокии қарорҳои идоракунӣ, коҳиши хароҷоти нигоҳдории дастгоҳи давлатӣ, болоравии сатҳи масъулияти хизматчиёни давлатӣ ва кам кардани мизони коррупсия мусоидат менамояд.

Дар доираи концепсияи ҳукумати электронӣ, мақомоти иҷроия ҳамчун сохтори ягонаи хизматрасонӣ ба аҳоли амал мекунанд. Таваҷҷуҳи махсус ба шаффофият, дастрасӣ ва сифати хизматрасонӣ ба шаҳрвандон равона гардидааст, ки ин тавассути истифодаи васеи системаҳои мутамаркази интернетӣ имконпазир мегардад. Ё худ ин муносибат ба баланд бардоштани самаранокии идоракунии давлатӣ ва сифати хизматрасониҳо мусоидат мекунад. Ҳукумати электронӣ як низоми ҳамгирошудаи ҳамкориҳои мақомоти давлатӣ, шаҳрвандон, институтҳои ҷомеаи шаҳрвандӣ ва соҳибкорон тавассути Интернет мебошад.

Афзалиятҳои асосии ҳукумати электронӣ дар соддагардонии расмиёти бюрократӣ, коҳиши вақти коркарди ҳуҷжатҳо, дуруст ба ҳисоб гирифтани навъҳои андоз, афзоиши даромади буҷет, паст кардани сатҳи коррупсия ва

таҳкими эътимоди шаҳрвандон дар ниҳодҳои гуногуни давлатӣ ташкил медиҳанд. Аз ин таъкидҳо бармеояд, ки ҳукумати электронӣ гузариш аз идоранамоии бюрократӣ ва қоидаҳои ҳатмӣ ба «идоранамоии муътадили шабакавӣ» мебошад, ки бо алоқаи уфуқии байни сохторҳои давлатӣ ва ниҳодҳои ҷомеаи шаҳрвандӣ, ғайримутлаққунонии маркази қабули қарор ва механизми коркарди якҷояи мавқеъҳои мухталиф асос ёфтааст. Ба андешаи донишманди рус Е.Г.Дьякова «усули самараноки аз байнбарии бегонагии байни давлату шаҳрванд ва гузариш ба демократияи либералӣ мебошад. Он дар анъанаи демократияи ғарбӣ бо эътирофи он ки «ҳокимият офаридаи халқ, офаридашуда аз халқ ва аз он халқ аст», рушди воқеиро пайдо мекунад. Агар ҷомеаи иттилоотӣ норасоҳои системаи иҷтимоии мавҷударо аз байн барад, пас ҳукумати электронӣ ҳукуматест, ки маҳдудиятҳои иҷтимоиро дар идоракунии демократӣ аз лаҳзаи бавучудоии он аз байн мебарад». [117, с.317-332]

Ҳукумати электронӣ ин истифодаи дастгоҳҳои технологӣ барои иртиботот, ба монанди компютерҳо ва Интернет барои расонидани хидматҳои давлатӣ ба шаҳрвандон ва шахсони дигар дар кишвар ё минтақа мебошад. Он «имкониятҳои навро барои дастрасии мустақим ва саривақтии шаҳрвандон ба ҳукумат ва пешниҳоди хидматҳои мустақим ба шаҳрвандон фароҳам меорад». [156]

Ҳангоми ҷорӣ намудани ТИК дар идоракунии давлатӣ «ҷанбаҳои иҷтимоӣ, сиёсӣ, иқтисодӣ, фарҳангӣ ва равонӣ, инчунин одоби соҳибкорӣ, анъанаҳои ҳуқуқӣ ва меъёрҳои ахлоқӣ ба инобат гирифта мешаванд. Маҷаллаи байналмилалӣ идоракунии давлатӣ ба аҳамияти ҳуқуқҳои сиёсӣ ва иҷтимоӣ, дастрасии захираҳо, дастгирии роҳбарият, банақшагирии стратегӣ ва ҳамкорӣ барои рушди бомуваффақияти ҳукумати электрониро таъкид менамояд». [70, с.16-25]

Омӯзиш ва таҳлили мавод маълум мегардонанд, ки технологияҳои муосири иттилоотӣ коммуникатсионӣ ба тағйироти амиқи идораи давлатӣ таъсири назаррас мерасонанд. Аз ҷумла, яке аз самтҳои асосии ин тағйирот татбиқи ҳукумати электронӣ дар низоми давлатдорӣ мебошад. Чунки ҳукумати

электронӣ маҷмуи системаҳо ва технологияҳоеро дар бар мегирад, ки ҳамкориҳои байни мақомоти давлатӣ, шаҳрвандон, бахши тичорат ва дигар субъектҳои ҳаёти ҷамъиятиро тавассути платформаҳои рақамӣ таъмин меkunанд. Аммо бартариҳои муҳими ҷорӣ намудани ҳукумати электронӣ коҳиши хароҷот барои нигоҳдории дастгоҳи давлатӣ мебошад. Махсусан, гузариш ба коркарди рақамии маълумот ва ҳуҷҷатгузорӣ имкон медиҳад, ки хароҷоти марбут ба ҳуҷҷатҳои қоғазӣ, логистика ва нигоҳдории ҳаёти васеи кормандони маъмурӣ назаррас коҳиш дода шаванд.

Ҳалли масъалаи соддагардонии равандҳои маъмурӣ дар доираи ҳукумати электронӣ низ аҳамияти махсус дорад. Ҷорӣ намудани коркарди электронии ҳуҷҷатҳо ва хизматрасониҳои рақамӣ монеаҳои бюрократиро коҳиш медиҳад, ки дар натиҷа қабул кардани қарорҳои идорӣ сурат мегирад. Ин махсусан дар шароити тағйироти босуръати иҷтимоӣ ва иқтисодӣ муҳим аст, ки дар он зудкорӣ нақши калидӣ мебозад.

Ҳукумати электронӣ алоқаи дуҷонибаи байни давлат ва шаҳрвандонро тақвим мебахшад. Онҳоро на танҳо бо маълумоти тоза таъмин менамояд, балки дастрасӣ ба хизматрасониҳоро барояшон мусоид мегардонад, то тавонанд дар муҳокима ва қабули қарорҳо фаъолона ширкат варзанд, пешниҳодҳо ворид кунанд ва фикри худро баён намоянд. Ин тамоилгирӣ имкониятҳои навро барои демократикунонии идоракунии ҷомеа пайдо кунонида, ҳамзамон барои баланд бардоштани сатҳи фаъолнокии шаҳрвандон шароит фароҳам меорад.

Дар тақвияти ин гуфта, муҳаққиқи рус Н.С.Виноградова барҳақ менависад, ки «Ҳукумати электронӣ на танҳо автоматикунони равандҳои мавҷуда ё такрори электронии функсияҳои мақомоти давлатӣ нест, балки сохтани равандҳо ва муносибатҳои сифатан нав байни ҳокимият ва ҷомеа мебошад, ки ба баланд бардоштани самаранокии идоракунӣ равона шудаанд». [112, с.46-62]

Ҳукумати электронӣ низоми идоракунии давлатиро ба манфиатҳои шаҳрвандон, ташкилотҳо ва тичорат равона медорад, муносибати шаҳрвандонро бо ҳокимият қавитар мегардонад. Раванди пешниҳоди

хизматрасониҳои давлатӣ (масалан, гирифтани сертификат ё (иҷозатнома) литсензия соддатар гардида, сатҳи бюрократия ва коррупсия паст мешавад. Бо дарназардошти манфиатҳо ва талаботи аҳоли, баланд бардоштани шаффофият ва самаранокии фаъолияти мақомоти давлатӣ, ҳукумати электронӣ ба шакли нави идоракунӣ табдил меёбад, ки ба ҳамкориҳои зич бо ҷомеа, асосан тавассути интернет равона шудааст.

Ҳамзамон, лоиҳаҳои ҳукумати электронӣ метавонанд шартан ба чанд категория тақсим шаванд. [165] Истифодаи ТИК, аз ҷумла компютерҳо, вебсайтҳо ва дигар асбобҳои рақамӣ, заминаи эҷоди моделҳои нави ҳамкориро фароҳам меорад, ки ба иштироки фаъолони шаҳрвандон дар идораи давлат мусоидат менамояд.

Мафҳуми ҳукумати трансформатсионӣ ё ҳукумати электронии трансформатсионӣ равишро инъикос мекунад, ки дар он ТИК барои тағйироти кулӣ дар усулҳои анъанавии фаъолияти ниҳодҳои давлатӣ истифода мешаванд. Ин концепсия татбиқи ислохотеро пешбинӣ мекунад, ки ба таҷдиди назар дар нақши ҳукумат, ҳам аз ҷониби худӣ хизматчиёни давлатӣ ва ҳам аз ҷониби ҷомеа нигаронида шудаанд. Ин равиш аксар вақт бо принсипи «равиши умумии давлатӣ» (whole-of-government approach) иртибот дорад, ки ба ҳамгироии шохаҳои гуногуни ҳокимият ва пешниҳоди хизматрасониҳо ба шаҳрвандон тавассути платформаҳои рақамии ягона равона шудааст.

Бояд ба эътибор гирифт, ки дар муддати ду сол аз ҷониби Раёсати идораи давлатӣ ва рушди идоракунӣ (DPARM) ва шуъбаи умури иқтисодӣ ва иҷтимоии СММ (UN-DESA) дар соҳаи мониторинги рушди ҳукумати электронӣ дар сатҳи ҷаҳонӣ таҳқиқот гузаронида мешавад. Ҳадафи ниҳоии он мушаххас кардани Индекси рушди ҳукумати электронӣ (EGDI) дар сатҳи кишварҳо маҳсуб меёбад. Мувофиқ ба натиҷаҳои он рейтингии муқоисавии 193 кишвари ҷаҳон бар асоси се нишондиҳандаи асосӣ муайян карда мешавад:

1) Индекси хизматрасониҳои онлайнӣ (Online Service Index, OSI) – дараҷаи ҳузури ҳукумат дар Интернет, аз ҷумла дастрасӣ ва сифати хизматрасониҳои онлайнӣ чен мекунад.

2) Индекси инфрасохтори телекоммуникатсионӣ (Telecommunication Infrastructure Index, TII) – рушди инфрасохтори дастгирии коммуникатсияҳои электрониро арзёбӣ менамояд.

3) Индекси сармояи инсонӣ (Human Capital Index, HCI) – сатҳи тайёрии таълимии аҳоли ва қобилияти истифодаи ТИК-ро таҳлил мекунад.

Натиҷаҳои таҳлил арзёбии микдории омодагии давлатҳоро барои татбиқи хизматрасониҳои электронӣ дар асоси маълумот дар бораи вебсайтҳо, инфрасохтори телекоммуникатсионӣ ва сармояи инсонӣ дар бар мегиранд. [166] Индекси EGDІ воситаи самараноки таҳлили муқоисавии кишварҳо, муайян намудани қуввати заъфҳои онҳо ва ташаккули сиёсати давлатӣ дар соҳаи ҳукумати электронӣ мебошад.

Бо вуҷуди афзалиятҳои возеҳ, ҳукумати электронӣ бо мушкилоти ҷиддӣ рӯ ба рӯ мешавад. Яке аз мушкилоти асосӣ фарқи рақамӣ мебошад, ки табақаҳои муайяни аҳолиро аз дастрасӣ ба афзалиятҳои рақамикунонӣ маҳрум месозад. Ин масъала барои шахсоне, ки ба компютерҳо, Интернет ё малақаҳои кор бо ТИК дастрасӣ надоранд, махсусан муҳим аст.

Илова бар ин, ҳукумати электронӣ, ки дар аксари кишварҳо дар марҳилаи ибтидоии рушд қарор дорад, бо душвориҳои мутобиқшавӣ ба шаклҳои устувори институтсионалии идоракунӣ дучор мешавад. Интиқоли усулҳои бюрократии анъанавии кор ба муҳити рақамӣ метавонад боиси нофаҳмӣ ва пастшавии самаранокии қори мақомоти давлатӣ гардад.

Ҳадафи ниҳии ҳукумати электронӣ ин аст, ки имкони пешниҳоди доираи муайян ва дар навбати худ афзоюндаи хизматрасониҳои давлатӣ ба шахрвандон ба таври муассир камхарҷ сурат гирад. Ҳукумати электронӣ шаффофияти ҳукуматро фароҳам меорад. Шаффофияти ҳукумат муҳим аст, зеро он ба ҷомеа имкон медиҳад, ки дар бораи ҳукумат, инчунин, дар бораи стратегия ва дурнамои сиёсӣ, ки ҳукумат барои татбиқи онҳо кӯшиш мекунад, огоҳӣ пайдо намоянд.

Вазифаҳои оддӣ метавонанд тавассути дастрасии электронии ҳукумат иҷро шаванд. Тағйироти зиёде, аз қабилӣ вазъи оилавӣ ё тағйири суроға

метавонад як раванди тӯлонӣ бошад ва барои шаҳрвандон ҳуҷҷатгузорию зиёдеро талаб кунад. Ҳукумати электронӣ имкон медиҳад, ки ин вазифаҳо ба таври муассир фаврӣ иҷро карда шаванд ва мушкилоти шахсони алоҳида осонтар гарданд. Ҳамзамон, ҳукумати электронӣ як роҳи осони ҷалби бештари мардум ба маъракаҳои сиёсӣ мебошад. Он метавонад сатҳи огоҳии интихобкунандагонро афзоиш диҳад, ки боиси афзоиши иштироки шаҳрвандон дар интихобот гардад.

Вобаста ба натиҷагирӣ аз гуфтаҳои боло метавон қайд намуд, ки ҳукумати электронӣ имконоти нави идорасозии давлат мебошад, ки тавассути истифода аз ТИК дар қори идораҳои давлатӣ ба нафъи шаҳрвандон ва тичорат сурат мегирад. Ҳукумати электронӣ ду ҷиҳат дорад. Принципи аввалиндараҷа ҳамкорию мутақобилаи ҳукумат ва ҷомеа мебошад. Дуюм, ҳамохангсозии дохилӣ дар сатҳҳои гуногун (марказӣ, минтақавӣ, маҳаллӣ) ва шохаҳои ҳукумат (ҳокимияти иҷроия, қонунгузорӣ, судӣ) мебошад.

Идоракунии давлатӣ дар ҷомеаи муосир бо равандҳои иҷтимоӣ ва муносибатҳои байни ҷонибҳои манфиатдор амиқ алоқаманд аст. Вазифаи аввалиндараҷаи он муттаҳид кардан ва мутобиқ кардани фаъолияти дастаҷамъона дар дохили ҷомеа, нигоҳ доштани нақши ташкилӣ мебошад.

Маъмурияти давлатӣ ба таври дуруст муайян карда шудааст, ки таъсири амалӣ, ташкилӣ ва назоратии давлат ба ҳаёти ҷамъиятии халқ бо мақсади ташкил, нигоҳ доштан ё тағйир додани он дар асоси ҳокимият маънидод кардаанд.

Муайянкунандаи асосии идоракунии самараноки давлатӣ қобилияти қонеъ кардани ниёзҳо ва интизориҳои ҷамъиятӣ ва ба ин васила баланд бардоштани эътимоди шаҳрвандон ва ташкилотҳо ба фаъолияти ниҳодҳои давлатӣ мебошад. Дар ҷаҳорҷӯби қонун ҳадафи идоракунии давлатӣ танзими фаъолияти субъектҳои сатҳи ҷумҳуриявӣ, муқаррар намудани меъёру қоидаҳои ягона ва таъмини риояи онҳо тавассути механизмҳои назорат мебошад.

Яке аз омилҳои муҳими баланд бардоштани самаранокии идоракунии давлатӣ ин ҳамгироии ТИК ба фаъолияти ҳаррӯзаи мақомоти давлатӣ мебошад.

ТИК ба як ҷузъи ҷудонашавандаи ҳаёти муосир табдил ёфтааст. Одамон мунтазам ба муҳаррирони матнӣ барои эҷоди ҳуччатҳо, ҷадвалҳо барои ҳисобҳои маълумот, банкоматҳо барои муомилоти молиявӣ ва шабакаҳои иҷтимоӣ барои муошират таъя мекунад. ТИК инчунин имкон медиҳад, ки фазои маҷозӣ эҷод кунад, ки дар он рӯйдодҳои муҳимми ҳаёт ба вуқӯъ меафтаданд, ки тавассути аксҳо, видеоҳо ва дигар васоити ахбори омма ҳуччатгузори карда мешаванд. Ҳукумати электронӣ ба рушди иқтисодӣ мусоидат мекунад, хароҷоти бюрократиро коҳиш медиҳад, самаранокии институтсионалӣ беҳтар мегардад.

Инчунин, ҳукумати электронӣ имкон медиҳад, ки робитаи мустақим ва ошкорои байни шаҳрвандон ва мақомоти давлатӣ оид ба хизматрасониҳои гуногуни иҷтимоӣ ташаккул ёбад. Он шароит фароҳам меорад, ки ҳар як роҳбари мақомоти давлатӣ, сарфи назар аз мартаба, тавассути платформаҳои электронӣ бо шаҳрвандон муколамаи пайваста дошта бошад. Зеро ин ибтикор ба он мусоидат мекунад, ки бо воситаҳои технологияи муосир ҷиҳозонидани идораҳои мақомоти давлатӣ боис ба он мегардад, ки кормандони ниҳодҳо малакаҳои нав ба даст оваранд, фарҳанги техникийи ҳудро ташаккул диҳанд, то ба беҳтар намудани хизматрасониҳои давлатӣ ва равандҳои демократӣ таъсири муассир расонанд.

Ҳамзамон, барои ташаккули дастгоҳи маъмурии идораҳои давлатӣ, самаранок ва мувофиқ ба касбият ҷорӣ намудани ТИК бояд дар заминаи ислоҳоти васеи маъмурий сурат гирад. Чунки ин ислоҳот бешак метавонад ба тақмили равандҳои идоракунии, коҳиши хароҷоти марбут ба фаъолияти дастгоҳи идораи давлатӣ ва истифодаи оқилонаи захираҳои моддӣ ва зеҳнӣ тавассути технологияҳои рақамӣ кумак намояд.

Ислоҳоти маъмурий, ки бо татбиқи Консепсияи ҳукумати электронӣ ҳамгиро мешавад талаби таҷдиди куллии усулҳо ва воситаҳои идораи давлатиро тақозо мекунанд. Махсусан, он ҳолати гузариш аз усулҳои анъанавии маъмуриро ба равиши инноватсионии идоракунии таъмин мегардонад.

Ҳадафи ислоҳоти маъмурӣ ва иттилоотӣ бошад, таҳияи воситаҳо ва равишҳои инноватсионӣ барои истифодаи самараноки ТИК дар муассисаҳои давлатӣ мебошад. Ислоҳот ба ҳамгирии усулҳои идоракунии корпоративии захираҳои давлатӣ равона гардида, «қоғазбозӣ»-ро бартараф намуда, хидматҳои шаффоф, зуд ва барои шаҳрвандон қулай фароҳам меорад, ки ба вазифаҳои консепсияи ҳукумати электронӣ комилан мувофиқат мекунад.

Воқеан, яке аз ҷанбаҳои муҳим ва асосии татбиқ намудани ҳукумати электронӣ дар низоми ҷомеаи муосир ин коҳиш додани сатҳи коррупсия мебошад. Амалигардонии он хидматҳои электронии давлатӣ, шаффофияти ҷаъолияти кормандони сохторҳои давлатиро таъмин мекунад, дастрасиро ба хидматҳои давлатӣ осонтар мегардонад. Бавижа, бо вучуди он ки дар низоми ҷомеадории кишварҳои пасошӯравӣ коррупсия яке аз мушкилоти ҷиддӣ, ки ба идоракунии самараноки давлатӣ ва рушди иқтисод монеъа пеш меорад, махсуб меёбад, вале ба роҳ мондани муоширати электронии байни мақомоти давлатӣ ва ҷомеаи шаҳрвандӣ имкониятҳои амалиёти коррупсиониро ба таври назаррас маҳдуд мекунад. Умуман, истифода бурдани технологияи рақамӣ дар раванди ҷаъолияти корӣ фосилаи вучуддоштаи байни шаҳрвандон ва мансабдоронро аз байн мебарад ва хавфи тавофуқоти ғайриқонунӣ, тамаъҷӯӣ ё қабули қарорҳои ғайриқонуниро коҳиш медиҳад.

Ҳамзамон, афзалияти дигари татбиқи ҳукумати электронӣ бартараф кардани бюрократияи изофӣ мебошад. Масалан, дар низоми анъанавӣ барои дастрас кардани як ҳуҷҷат аз шаҳрвандон талаб мекард, ки бо мушкилӣ ҳуҷҷатҳои иловагиро аз муассисаҳои гуногуни давлатӣ ҷамъоварӣ намоянд. Барои иҷрои ин амал онҳо вақти зиёдро сарф мекарданд, дар навбатпоя ба ҳастагии асаб мувоҷеҳ мешуданд ва ғайра. Дар маҷмӯъ, шаҳрвандон бо мушкилоти зиёд рӯ ба рӯ мешуданд, то ба ҳадафи худ расанд.

Боиси дастгирист, ки татбиқи принципи «равзанаи ягона» аз қадамҳои калидӣ дар ҳалли ин мушкилот гардид, ки кори муштариёнро осон гардонид. Инчунин, ин равиш муттаҳидсозии тамоми захираҳои иттилоотии дастрас ба мақомоти давлатиро дар як маҷмуаи рақамӣ бо ҳуқуқҳои дақиқи дастрасӣ

пешбинӣ кард. Ҳамин тариқ, шаҳрвандон метавонанд аз ин барнома аксарияти масъалаҳои маъмуриро бе зарурати муошират бо идораҳои гуногун тавассути як барнома ҳал кунанд.

Мушкилоти арзёбии таъсирҳои иқтисодӣ ва молиявӣ. Андоза кардани тамоми ғоидаҳои иқтисодию молиявӣ ҳукумати электронӣ барои баҳши давлатӣ мушкилоти зиёдеро ба бор меоварад. Ин махсусан дар ҳолатҳои мушоҳида мешавад, ки хидматрасонӣ якҷанд ташкилотро дар бар мегирад. Ғайр аз ин, натиҷаҳои ғайрибағависаҳои давлатӣ аксар вақт аз муҳити сиёсии мавҷуда шакл мегиранд, ки ҷудо кардани таъсири ташаббусҳои ҳукумати электронӣ аз таъсироти сиёсӣ душвор мебошад. Бинобар ин, барои арзёбии воқеии ин таъсирҳо вақти зиёд лозим аст. Илова бар ин, ҳукуматҳо одатан танҳо дар ҳолати мавҷудияти талаботи қавии сиёсӣ ё ҷамъиятӣ ба шаффофият омодаанд таҳлилҳои хароҷот ва манфиатҳоро нашр кунанд.

Таҷрибаи ҷаҳонӣ нишон медиҳад, ки ҳукумати электронӣ дар шаш категорияи асосӣ самаранокии баҳши давлатиро баланд мебардорад:

1. **Кам кардани хароҷот тавассути автоматикунонӣ.** Ҳукумати электронӣ хароҷоти нигоҳдории ҳуҷҷатҳоро тавассути автоматикунонии амалиётҳои маъмурӣ ба таври назаррас коҳиш медиҳад. Табдили равандҳои қоғазӣ ба форматҳои рақамӣ хароҷотро, ки ба ҷобачогузорӣ, сабткунӣ, фиристодан ва ҷопи ҳуҷҷатҳо алоқаманд аст, кам мекунад. Ин раванд ҳам муошират бо шаҳрвандону тиҷорат ва ҳам амалиётҳои дохили шӯъбаҳоро соддатар месозад.

2. **Сарфаи маблағ бо истифода аз платформаҳои худхизматрасонӣ.** Платформаҳои худхизматрасонӣ ба шаҳрвандон ва тиҷорат имкон медиҳанд, ки мустақиман бо хидматҳои давлатӣ тавассути Интернет ҳамкорӣ кунанд. Ин равиш сифати хидматрасониро беҳтар мекунад, вақти интизорию кам мекунад ва хароҷоти вобаста ба хидматрасонии муштариёро коҳиш медиҳад. Зерсохторҳои физикӣ, аз қабili филиалҳои маҳаллӣ ва шумораи хизматчиёни давлатӣ, метавонанд бо сабаби зиёд шудани ҳамкориҳои электронӣ кам карда шаванд.

3. **Коҳиши хароҷоти хариди давлатӣ.** Системаҳои хариди онлайни василаҳое чун каталогҳои электронӣ, эълонҳои озмунҳои онлайни, корти харид барои харидҳои хурд ва музоядаҳои дучонибаро истифода мебаранд. Ин системаҳо амалиётҳоро суръат мебахшанд, рақобатро афзоиш медиҳанд ва хароҷоти вобаста ба ирсол, чоп ва вазифаҳои маъмуриро коҳиш медиҳанд. Тадқиқотҳо нишон медиҳанд, ки хариди онлайни хароҷоти давлатиро барои молу хизматрасониҳо то 5% ва хароҷоти амалиётро барои харидорон ва таъминкунандагон аз 50% то 80% кам мекунад.

4. **Беҳтарсозии идоракунии занҷираи таъминот.** Таҷрибаи бахши хусусӣ нишон медиҳад, ки мақомоти давлатӣ технологияҳоро барои соддатар кардани муошират бо таъминкунандагон, аз ҷумла интиҳоби таъминкунанда, фармоишҳои харид, логистика ва ғайра истифода мебаранд. Агентҳое, ки анборҳои бузургро идора мекунанд (масалан, дифоъ, нақлиёт, тандурустӣ), тавассути идоракунии беҳтари занҷираи таъминот метавонанд пеши хароҷотҳои нолозимро гиранд.

5. **Коҳиши хароҷоти омӯзиш ва сафар.** Технологияҳои омӯзиши электронӣ ва ҳамкорӣ, аз қабili конфронсҳои виртуалӣ, семинарҳои онлайни ва синфхонаҳои маҷозӣ, ба ҳукуматҳо имкон медиҳанд, ки хароҷоти вобаста ба таҳсилот, ҳаққи омӯзгор ва сафарро коҳиш диҳанд. Бо назардошти он ки сафар аксар вақт то 50% буҷети омӯзишро ташкил медиҳад, ин технологияҳо сарфаи назаррасро фароҳам меоранд.

6. **Кам кардани ҳатогиҳо, қаллобӣ ва сӯиистифода аз вазифа.** Ҳар сол ҳукуматҳо бо сабаби изофапардохтҳо, даъвоҳои бардурӯғ ва ғайриқаллобона зарари зиёд мебинанд. Системаҳои пешрафтаи электронӣ, аз қабili шабакаҳои нейронӣ, воситаҳои аудиторӣ ва технологияҳои биометрӣ, метавонанд ин мушкилотро муайян ва пешгирӣ кунанд, ки ин боиси коҳиши талафоти молиявӣ ва баланд шудани ҳисоботдиҳӣ мегардад.

Бо расидан ба ин шаш категория, ҳукумати электронӣ на танҳо самаранокии амалиётро баланд мебардорад, балки ба иқтисоди рақобатпазир низ мусоидат мекунад. Ин раванд хароҷоти маъмуриро коҳиш дода, навовари

ташвиқ мекунад ва эътимодро ба муассисаҳои давлатӣ тақвият мебахшад, ки ҳамаи инҳо барои баланд бардоштани мавқеи иқтисодии кишвар дар ҷаҳони рақобатнок заруранд. Бо вучуди ин, барои пурра амалӣ кардани ин манфиатҳо, ҳукуматҳо бояд ҳукумати электрониро на ҳамчун воситаи самаранокии дохилӣ, балки ҳамчун воситаи стратегии рақобатпазирӣ баррасӣ намоянд.

Қабули ҳукумати электронӣ на танҳо самаранокиро тавассути коҳиши харочот беҳтар мекунад, балки даромадро низ афзоиш медиҳад. Технологияҳои пешрафта имконият медиҳанд, ки манбаъҳои мавҷудаи даромад тавассути таҷдиди равандҳои тиҷоратӣ оптимизатсия карда шаванд. Яке аз абзорҳои муҳимми ин соҳа «низомии ифшоии андоз» мебошад, ки захираҳои таъминкунандагон ва технологияҳои дигарро барои муайян кардани андозсупорандагони канорагирӣ аз пардохти андоз истифода мебарад. Дар шароити буҷетҳои маҳдуди давлатӣ, ҳукумати электронӣ ба як воситаи арзишманд барои баланд бардоштани самаранокии идоракунӣ ва ҷамъовариҳои андоз табдил меёбад.

Тамоюли афзояндаи ҷаҳонӣ иштироки бештари шаҳрвандонро дар идоракунии давлатӣ таъкид мекунад. Одамон талаб доранд, ки хизматрасониҳои давлатӣ аз лиҳози миқдор ва сифат ба ниёзҳои ҷомеа мутобиқ карда шаванд. Аз ҷиҳати иҷтимоӣ, ҳадафи татбиқи ҳукумати электронӣ баланд бардоштани шаффофият дар ҳамкориҳои байни шаҳрвандон ва давлат мебошад. Ин раванд таъсири субъективиро дар идоракунӣ ва қабули қарорҳо коҳиш медиҳад.

Ҳақиқатан, имрӯз технологияҳои интернетӣ барои иштироки мустақими шаҳрвандон дар равандҳои сиёсӣ нақши муҳим мебозанд. Онҳо мусоидат мекунанд, ки шаҳрвандон ба тариқи онлайнӣ дар барномаҳо ва баҳсу мунозираҳо иштирок варзида, ғайрӣ будани худро дар ҳаёти сиёсӣ нишон диҳанд. Ин раванд иштироки ғайрӣ шаҳрвандро ташвиқ намуда, муколама, ташаққули мувофиқа ва ҳамроҳангсозии манфиатҳоро таъмин мекунад.

Бо вучуди ин, татбиқи ҳукумати электронӣ кӯшишҳои ҳамроҳангшударо аз ҷониби мақомоти давлатӣ, созмонҳои ҷамъиятӣ, ширкатҳои хусусӣ ва

шаҳрвандон тақозо мекунад. Тадқиқотҳо нишон медиҳанд, ки дар кишварҳои пасошӯравӣ як қатор мушкилот вучуд доранд, аз ҷумла дастрасии маҳдуд ба ТИК, норасоии саводи рақамӣ, муқовимати мансабдорон ва набудани таваҷҷуҳи умумӣ аз ҷониби аҳоли ва баъзе хизматчиёни давлатӣ ба қабули ҳукумати электронӣ. Ҳарчанд бисёре аз шаҳрвандон барои амалӣ кардани ҳуқуқҳои сиёсӣ аз Интернет истифода мебаранд. Тадқиқоти Бонки Ҷаҳонӣ дар Эстония нишон медиҳад, ки ҳатто инфрасохтори рушдфтои ТИК худ аз худ дастрасии васеъ ба иттилоот ва хизматрасониҳои давлатиро таъмин намекунад.

Расонидани самараноки хизматрасониҳои электронӣ таҳияи ҷаҳорҷӯбаи меъёро талаб мекунад, ки вазифаҳои идоракунии давлатиро роҳнамоӣ мекунад. Ин ҷаҳорҷӯба муносибатҳои стандартӣ ихтиёрӣ ва ҳатмиро байни мақомоти давлатӣ, шаҳрвандон, тижорат ва дигар сохторҳои давлатӣ дар бар мегирад. Ин муоширатҳо тибқи тартиботи муқарраршуда амалӣ шуда, натиҷаҳои ҷеншаванда ва ба натиҷа равонашударо таъмин мекунанд.

Барои расонидани самараноки хизматрасониҳои электронӣ ҷаҳорҷӯбаҳои махсуси меъерӣ талаб карда мешавад, ки иҷрои вазифаҳои идоракунии давлатиро таъмин мекунанд. Ин вазифаҳо одатан аз ҷониби мақомоти иҷроия дар ҳама сатҳҳо тибқи қонунгузориҳои ҷорӣ ва бо истифода аз шаклҳои стандартӣ ҳамкорӣ (ихтиёрӣ ва ҳатмӣ) бо мизочони беруна - шаҳрвандон, тижорат ва дигар мақомоти давлатӣ - амалӣ мешаванд. Ин раванд барои ноил шудан ба натиҷаҳои ҷеншаванда ва ба натиҷа равонашуда таъкид менамояд.

Барои ҳар як намуди хизматрасонии электронӣ унсурҳои зерин ба асос гирифта мешаванд:

- доираи хизматрасонии электронӣ;
- санадҳои ҳуқуқие, ки расонидани хизматрасониҳои электронии давлатиро танзим мекунанд;
- мақоми иҷроияе, ки дастрасӣ ва сифати хизматрасониҳо таъмин мекунад;
- механизмҳои молиявӣ барои рушди хизматрасонӣ ва нигоҳдории он.

Хизматрасониҳои электронӣ бошад, дар навбати худ ба намудҳои зерин тақсим мешаванд:

1) Хизматрасониҳои иттилоотӣ: Раванди муоширати якҷониба, ки дар он мақомоти давлатӣ иттилоотро ба таври электронӣ пешниҳод мекунанд.

2) Хизматрасониҳои интерактивӣ: Табодули иттилооти дучониба, ки тавассути платформаҳои ҳукумати электронӣ байни мақомоти давлатӣ ва аҳоли сураат мегирад.

3) Хизматрасониҳои транзаксионӣ ин шакли мураккаби ҳамкорӣ, ки ба амалиётҳои молиявӣ, тасдиқи ҳуҷжатҳо бо истифода аз имзои электрони рақамӣ ва дигар ғайриро анҷом мепазирад.

4) Хизматрасониҳои мушаххас, ки шахрвандон, тижорат ё дигар мақомоти давлатӣ талаб мекунанд ва тавассути ҳамкориҳои мустақим бо муассисаи дахлдор иҷро мешаванд.

5) Хизматрасониҳои муттаҳидаи давлатӣ: Маҷмуи якҷанд хизматрасониҳои асосӣ, ки ба як хизматрасонии ягона муттаҳид шудаанд.

Барои таъмин намудани дастрасии васеъ ва баробар ба хизматрасониҳои электронӣ, нуқтаҳои ҷамъиятии пешниҳоди ин хизматрасониҳо бояд бо дарназардошти хусусиятҳои ҷуғрофӣ ва демографӣ дар минтақаҳо ҷойгир карда шаванд. Чунин муносибат имкониятҳои баробарро барои ҳамаи шахрвандон, новобаста аз маҳалли зисти онҳо кафолат медиҳад.

Унсuri калидии низоми хизматрасониҳои электронӣ ҷавобгарӣ мебошад. Ҳар як шахси масъул барои сифати хизматрасониҳои пешниҳодшаванда масъулияти шахсӣ дорад. Ҳамаи камбудҳои ошкоршуда дар пойгоҳи маълумоти марказонидашуда сабт мешаванд, ки ин шаффофияти низомро таъмин намуда, татбиқи чораҳои ислоҳиро осон мекунад.

Ҳангоми мурочиати шахрвандон ё ташкилотҳо ба хизматрасониҳои электронӣ, ба ҳар як мурочиаткунанда рамзи муваққатии идентификасионӣ дода мешавад. Ин механизм махфиятро таъмин намуда, омилҳои субъективиро коҳиш медиҳад ва эҳтимолияти пешгирии ғарзнокиро дар раванди ҳамкориҳои байни корбарон ва шахсони масъул паст менамояд.

Ташаккули инфрасохтори мукаммали хизматрасониҳои давлатии электронӣ як эволютсия дар расонидани хизматрасонӣ мебошад. Ин раванд ба тақмили механизмҳои мавҷуда, бартараф кардани камбудии моделҳои анъанавии расонидани хизматрасонӣ ва истифодаи технологияи иттилоотӣ барои баланд бардоштани самаранокӣ ва муассирӣ равона шудааст.

Принсипҳое, ки дар стандартҳои байналмилалӣ барои таъмин намудани сифати механизмҳои татбиқи ҳукумати электронӣ пешбинӣ мешаванд ва зарурати тарҳрезии хизматрасониҳоро таъкид мекунанд, бояд ба маҷмуи меъёрҳои дақиқ муайяншуда ҷавобгӯ бошанд. Ин меъёрҳо кафолат медиҳанд, ки хизматрасониҳои электронӣ на танҳо функционалӣ, балки дар қонеъ гардонидани ниёзҳои ҷонибҳои гуногуни манфиатдор бошанд ва самара диҳанд.

Меъёрҳои мазкур иборатанд аз:

- таъмини ҳамоҳангии хизматрасониҳо бо низомҳо ва ҷаҳорҷӯбаҳои мавҷуда барои ҳамгироии беамоният;
- таҳияи хизматрасониҳо, ки ниёзҳои воқеии қабулкунандагони худро ба таври дақиқ қонеъ мекунанд;
- сохтори хизматрасониҳо мутобиқи ҳадафҳои соҳавии миллӣ ва стратегияи умумии давлатӣ;
- гузаронидани таҳлили амиқи масъалаҳое, ки ба хизматрасонӣ дахлдоранд, барои таъмини аҳаммиятнокӣ ва самаранокии он;
- муайян кардани ҳадафҳои дақиқ барои ҳар як хизматрасонӣ, ки татбиқ ва арзёбии онро роҳнамоӣ мекунад;
- арзёбии амалигардонии ҳадафҳои пешбинишуда дар шароити кунунӣ ва маҳдудиятҳои захираҳо;
- тарҳрезии хизматрасониҳо бо натиҷаҳои миқдорӣ барои осон кардани арзёбӣ;
- ба назар гирифтани хатарҳо, фарзияҳо ва мушкилоте, ки ҳангоми таҳия ва расонидани хизматрасонӣ метавонанд ба миён оянд;

- иҷрои механизмҳое, ки самаранокии хизматрасониро пайваста арзёбӣ мекунанд;
- таъмини устувории хизматрасонӣ ва риояи меъёрҳои муқарраршуда дар тӯли вақт;
- таъмини расонидани беамониати хизматрасонӣ барои қонун ҳамаҷонибаи интизориҳои истифодабарандагон ва таҳкими эътимод ва ғайра.

Дар давраи банақшагирии хизматрасониҳои электронӣ бошад, омилҳое, ки барои низомнокии онҳо мусоидат мекунанд, бояд воқеъбинона арзёбӣ шаванд. Хатари эҳтимолиро тавонанд коҳиш дода, қобилияти дарозмуддати хизматрасониҳоро таъмин гардонанд. Гузашта аз ин, натиҷаҳои бадастомада аз арзёбии самаранокии хизматрасониҳо метавонанд барои тақмили пешниҳодҳои мавҷуда ва роҳнамоии ташаббусҳои оянда истифода шаванд.

Махсуан, яке аз омилҳои калидӣ дар тарҳрезӣ ва расонидани хизматрасониҳои электронӣ ин мутобиқат кардани он ба ҷаҳонбинӣ ва меъёри минтақавӣ ё соҳавӣ бояд бошад. Набудани муқаррароти қонунӣ ва меъёрӣ ё парокандагии онҳо метавонад расонидани хизматрасониро ғайриимкон созад ё дастрасиро барои қисмҳои муҳими аҳолии ҳадаф маҳдуд намояд. Ин зарурати дастгирии пурқувват ва ҳамаҷонибаи меъёриро барои татбиқи муваффақонаи хизматрасониҳои давлатии электронӣ таъкид менамояд.

Барои пешбурди истифодаи самараноки технологияҳои интернетӣ дар равандҳои сиёсӣ ҳавасмандгардонии мушаххас лозим аст. Муассисаҳои масъули иҷтимоикунонии сиёсӣ дар ин самт нақши ҳалкунанда мебозанд, зеро онҳо на танҳо иштироки шахрвандиро таъшиқ мекунанд, балки истифодаи технологияҳои муосири иттилоотӣ коммуникатсиониро барои татбиқи ҳуқуқ ва манфиатҳои сиёсӣ пеш мебаранд. Сиёсати давлатӣ дар соҳаи маориф дар ин раванд мавқеи муҳим дорад. Стратегияҳои таълимӣ, ки ба ниёзҳои ҳонандагон рағбат шудаанд ва дар асоси усули таҳқиқотӣ бунёд ёфтаанд, дар яққонӣ бо иқтисоди ТИҚ платформаеро барои таъшиқи «шахрвандони электронӣ» эҷод мекунанд.

Дар асоси гуфтаҳои боло метавон чунин натиҷагирӣ кард, ки ҳукумати электронӣ воситаи пуриқтидори тағйироти идораи давлатӣ мебошад, ки ба таҳкими робитаи байни давлат ва ҷомеа мусоидат мекунад. Муваффақияти татбиқи он на танҳо аз мавҷудияти захираҳои технологӣ ва молиявӣ вобаста аст, балки ба хусусиятҳои низоми сиёсӣ ва сатҳи фарҳанги сиёсии аҳоли низ алоқаманд мебошад, ки омодагии ҷомеаро ба истифодаи имкониятҳои нави рақамӣ муайян мекунад.

Мутобиқати лоиҳаҳои ҳукумати электронӣ бо стратегияи рушди миллӣ ба беҳтар кардани сифати хизматрасониҳои давлатӣ ва дастрасии онҳо мусоидат мекунад. Ғайр аз ин, чунин ташаббусҳо тавассути нишон додани шаффофият ва ҷавобгарӣ эътимоди ҷомеаро ба ниҳодҳои давлатӣ тақвият медиҳанд. [89]

Ҳукумати электронӣ ҳамчун модели муосир ва инноватсионии идоракунии давлатӣ баромад мекунад. Самаранокии татбиқи он дар ҷалби аҳоли аз дараҷаи ҳамгирии он ба равандҳои маъмурӣ вобаста аст. Яке аз бартариятҳои он гузариш ба низомҳои идоракунии ҳуҷҷатҳои бидуни қоғаз мебошад, ки натиҷаи ниҳоми он хароҷотро ба таври назаррас коҳиш дода, самаранокиро беҳтар мегардонад.

Илова бар ин, дар замони ҳаракатнокии афзояндаи ҷаҳонӣ, ҳукумати электронӣ кафолат медиҳад, ки шаҳрвандон, новобаста аз макони ҷуғрофии худ, метавонанд бо пайвандони худ иртибот барқарор намоянд ва аз навигарии кишвар боҳабар шаванд. Ҳамаи ин танҳо тавассути дастрасӣ ба Интернет ё дастгоҳи мобилӣ ба амал меояд.

Таҳияи низоми ҳукумати электронӣ ҳамчун як ҷузъи таркибии идоракунии давлатӣ дар се самти асосӣ амал менамояд: **шаффофият, иштирок ва муомилоти онлайнӣ**. Ҳар яке аз ин андозаҳо дар ташаккули ҳамкорӣҳои байни давлат, ҷомеа ва шаҳрвандон нақши муҳим мебозанд ва ба тақмили идоракунӣ ва таҳкими эътимод ба муассисаҳои давлатӣ мусоидат меkunанд.

1. Шаффофият. Шаффофият он гоҳ таъмин мегардад, ки агар технологияҳои муосири коммуникатсионӣ барои беҳтар кардани дастрасии шаҳрвандон ва ҷомеаи шаҳрвандӣ ба иттилоот, ки дар ихтиёри мақомоти

давлатӣ ва ҳукуматҳои маҳаллӣ қарор доранд, хизмат кунанд. Ин сатҳи шаффофият барои таҳкими эътимод ва ҳисоботдиҳӣ муҳим аст, зеро он ба шахсони алоҳида ва ташкилотҳо имкон медиҳад, ки иттилооте, ки қаблан дастрасии маҳдуд дошт, ба зудӣ дарёфт ва мавриди таҳлил қарор диҳанд. Пешниҳоди иттилооти саривақтӣ ва мукамал ба ҷонибҳои манфиатдор шароит фароҳам меорад, ки онҳо бо муассисаҳои давлатӣ ҳамкориҳои мустақим дошта бошанд.

2. Иштирок. Иштироки васеъ қардани василаҳо барои ҷалби шаҳрвандон ба раванди идоракунии мебошад. Ин шомили на танҳо иштирок дар қабули қарорҳо дар ҳамаи сатҳҳои ҳукумат, балки саҳми ғайрироҳат ҳангоми омодагӣ ва қабул қардани қарорҳои сиёсӣ низ мебошад. Механизмҳои, ба монанди наشري суроғаҳои электронии мақомот дар вебсайти расмӣ ва ташкили системаҳои фикру мулоҳиза, барои муоширати мустақими байни шаҳрвандон ва мақомоти давлатӣ шароит фароҳам меоранд. Ин равиш ба шаҳрвандон имкон медиҳад, ки ба ташаккули сиёсати давлатӣ саҳм гузоранд ва эҳсоси масъулият ва ҳуқуқи ҳудро тақвият бахшанд.

3. Муомилоти онлайнӣ. Муомилоти онлайнӣ қадами табдилдиҳанда дар пешниҳоди хизматҳои давлатӣ мебошад. Ин раванд расонидани хизматҳои давлатӣ ва маҳаллиро ба таври электронӣ фаро мегирад, аз ҷумла пардохти маблағи хизматрасониҳои коммуналӣ, супоридани эълонҳои андоз ва сабти асосиатсияҳои ҷамъиятӣ. Дар шаклҳои пешрафта, ин системаҳо ба соҳибкорон ва дигар субъектҳо бе зарурати ташкили сохторҳои ҳуқуқии алоҳида дастгирӣ мерасонанд. Ин марҳила, ки аксар вақт ҳамчун «иқтисоди иттилоотӣ» номида мешавад, тавассути порталҳои ҳукуматӣ муносибатҳои пайваста ва интерактивиро фароҳам меорад. Системаҳои мазкур равандҳои маъмуриро содда карда, дастрасӣ ва қулайии хизматҳои давлатиро беҳтар мекунад.

Татбиқи ҳукумати электронӣ идоракунии давлатиро аз нав шакл медиҳад ва ба афзалиятҳои зерин тамаркуз мекунад:

- соддагардони расмиёти бюрократӣ барои коҳиш додани сарбории маъмурӣ;
- коҳиши вақти коркарди ҳуҷҷатҳо барои баланд бардоштани самаранокӣ;
- пешниҳоди ҳисоботи ба осонӣ тасдиқшаванда барои беҳтар кардани шаффофият;
- ҷорӣ намудани низоми ягонаи баҳисобгирии электронӣ барои соддагардони равандҳои андозсупорӣ;
- беҳтар кардани даромади буҷетӣ тавассути механизми самараноки ҷамъоварӣ ва идоракунии;
- коҳиши сатҳи коррупсия ва таҳкими эътимод ба муассисаҳои давлатӣ;

Барои муттаҳид сохтани ҳукумати электронӣ ба низоми идоракунии давлатӣ шароитҳои зерин лозиманд:

- **дастгирии сиёсӣ:** Қабули қарорҳои ҳукуматӣ барои таъсиси ҷаҳорчӯбаи ҳуқуқӣ ва маъмурӣ.
- **фарогирии Интернет:** Сатҳи кофӣ дастрасӣ ба интернет, ки ҳадди аққал 30-40% аҳоли ва 100% муассисаҳои давлатӣ бо он пайваст бошанд.
- **ҷаҳорчӯбаи консептуалӣ:** Рушди стратегияи оқилонаи ҳукумати электронӣ ва таъсиси инфрасохтори зарурӣ, аз ҷумла шаклҳои электронӣ, имзоҳо ва системаҳои ҳуҷҷатгузорӣ.
- **сармоягузори молиявӣ:** Маблағгузори мунтазам барои таҳия, татбиқ ва нигоҳдории ҷаҳорчӯбаи ҳукумати электронӣ.
- **омӯзиши кадрҳо:** Омода намудани кормандони соҳибихтисос дар ҳамаи сатҳҳои ҳукумат барои идора ва истифодаи самараноки технологияҳои нав.
- **моделҳои идоракунии инноватсионӣ:** Муқовимат бо мушкилоти иҷтимоӣ, маъмурӣ ва ҳуқуқӣ ҳангоми татбиқи ҳукумати электронӣ.
- **ҳамгирии технологӣ:** Пешгирии вобастагии аз ҳад зиёд ба технология ва таъмини истифодаи оқилонаи онҳо.

– **муқовимати хавфҳо:** Таъсиси чораҳо барои пешгирии истифодаи нодурусти системаҳои ҳукумати электронӣ.

– **мутобиқшавӣ ба контекст:** Омӯхтани таҷрибаҳои хориҷӣ бо мутобиқ кардани онҳо ба воқеияти маҳаллӣ. [57, с. 328]

Ҳукумати электронӣ дар заминаи ислоҳоти идоракунии давлатӣ. Дар ҷомеаҳои пасоиндустриалӣ, таъсиси ҳукумати электронӣ бо ислоҳоти васеи идоракунии давлатӣ ҳамроҳӣ мекунад. Ин ислоҳот шаффофият, ҳисоботдихӣ ва гузариш ба идоракунии шахрвандӣ-марказро таъкид менамояд. Тағйироти калидӣ шомили ҷорӣ намудани принципҳои рақобатпазирӣ, ташкили сохторҳои махсуси идоракунӣ, таҳкими аҳаммияти стандартҳои ахлоқӣ ва ғайроне ҳамкорӣ кардан бо ҷомеаи шахрвандӣ мебошад.

Таъсиси ҳукумати электронӣ бо пешрафти технологияҳои иттилоотӣ ва ҳамгироии он ба вазифаҳои давлатӣ алоқаманд аст. Ин ҳамгирӣ ба тағйироти ҷиддӣ дар идоракунии давлатӣ оварда, равандҳои маъмуриро бо имкониятҳои ТИК мутобиқ кардааст. Натиҷа таҳвили босифати хидматрасониҳои давлатӣ ба шахрвандон ва ташкилотҳо мебошад. Ҳукумати электронӣ, инчунин имконият фароҳам меорад, ки ҷомеа ғайолияти давлатро назорат кунад, ҳисоботдихӣ ва принципҳои демократиро тақвият диҳад.

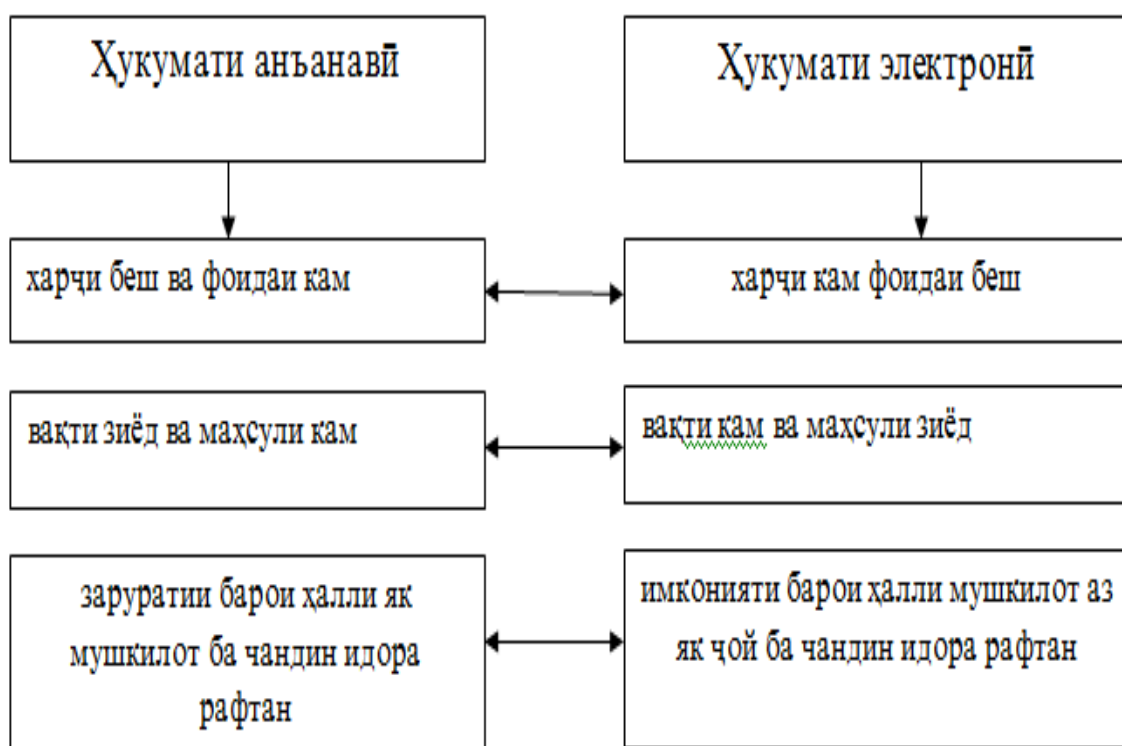
Дар шароити ҳозира, рушди босуръати технологияҳо ба ҷанбаҳои гуногуни идоракунии давлатӣ таъсири назаррас мерасонад. Махсусан, фарқиятҳои асосии миёни низоми анъанавии идоракунӣ (ҳукумати анъанавӣ) ва низоми электронии идоракунӣ (ҳукумати электронӣ) нишон медиҳад, ки афзалиятҳои зиёд дар меҳвари низоми дуҷумлӯ доранд.

Идоракунии анъанавӣ бо мураккабӣ, ғайрисамаранокӣ ва сатҳи баланди хароҷот хос аст. Барои иҷрои вазифаҳо вақти зиёд сарф мешавад ва равандҳо одатан бо монеаҳои бюрократӣ ҳамроҳӣ мекунанд. Масалан, барои ҳалли як мушкилӣ шахрвандон маҷбуранд ба якҷанд муассисаҳои гуногуни давлатӣ муроҷиат кунанд, ки ин боиси сарфи зиёди захираҳои моддӣ ва вақт мегардад. Ҳамзамон, самаранокӣ дар сатҳи паст боқӣ мемонад, ки норозигии мардумро ба миён оварда, бори маъмуриро зиёд мекунад.

Идоракунии электронӣ, баръакс, ба истифодаи технологияҳои муосири рақамӣ сурат мегирад. Ба сарфаи вақт ҳам барои шаҳрвандон ва ҳам барои давлат мусоидат мекунад. Идоракунии электронӣ, инчунин шаффофияти равандҳоро таъмин карда, эътимодро ба муассисаҳои давлатӣ зиёд менамояд.

Аз ин рӯ, гузариш аз модели анъанавии идоракунии ба модели электронӣ имконият медиҳад, ки сифату дастрасии хизматрасониҳои давлатӣ ба таври назаррас беҳтар гардад, ҳамзамон хароҷот ва борҳои бюрократӣ кам карда шаванд. Нақша бараъло нишон медиҳад, ки чӣ тавр қорӣ намудани технологияҳои электронӣ дар идоракунии муносибати давлат бо шаҳрвандонро тағйир дода, онро самараноктар ва қулай мегардонад.

Муносибати байни идоракунии анъанавӣ ва электронӣ метавонад ба таври мушаххас дар чунин нақша инъикос карда шавад.

Чӣ тавре ки аз ҷадвали пешниҳодгардида бар меояд, фарқияти асосӣ байни ҳукумати анъанавӣ ва ҳукумати электронӣ ба таври равшан нишон медиҳад, ки қорӣ намудани технологияҳои муосир метавонад сифату самаранокии хизматрасониҳои давлатиро ба таври назаррас беҳтар намояд.

Баъд аз таҳлили ин нақша метавон чанд натиҷаи муҳимро дар бораи афзалиятҳои ҳукумати электронӣ пешниҳод намуд:

- аввалан, истифодаи технологияҳои электронӣ имкон медиҳад, ки хароҷоти молиявӣ ҳам барои давлат ва ҳам барои шаҳрвандон ба таври чашмрас кам карда шавад. Автоматикунонӣ равандҳоро соддатар намуда, миқдори меҳнати дастиро коҳиш медиҳад ва ҳатогҳои вобаста ба омилҳои инсонро ба ҳадди ақал мерасонад.

- дуюм, идоракунии электронӣ самарангоии кори мақомоти давлатиро баланд мебардорад. Низомҳои муосири иттилоотӣ маълумотро тезтар коркард мекунанд, ки ин ба суръат бахшидани қабули қарорҳо ва кам кардани вақти интизории истифодабарандагон мусоидат мекунад. Яъне, идоракунии электронӣ на фақат ҳамкорӣҳои байни шаҳрвандон ва давлатро вусъат мебахшад, балки ба шаҳрвандон сатҳи қаноатмандии умумӣ аз сифатҳои хизматрасониҳоро афзоиш медиҳад;

- сеюм, идоракунии рақамӣ сатҳи бюрократияро коҳиш дода, барои ҳалли як масъала зарурат надорад, ки ба якчанд муассиса ташриф оварда шавад. Бо шарофати платформаҳои интегратсионӣ аксари амалиётҳоро метавон аз як макон ё тавассути портали ягона анҷом дод. Ин махсусан дар шароити муосир муҳим аст, ки суръат ва қулайии ҳамкорӣ аҳамияти ҳаётан муҳим пайдо мекунад.

То соли 2010, СММ дар гузориши таҳлилии худ доир ба вазъи рушди ҳукумати электронӣ ҷаҳорҷӯбаи фаҳмиши хизматрасониҳои электронӣ, ки асоси системаҳои ҳукумати электрониро ташкил медиҳанд, муайян кард. Ин гузориш, ки қисми силсилаи доимии таҳлилҳои созмон мебошад, рушди ҳукумати электрониро ба чор марҳилаи асосӣ тақсим мекунад: ибтидоӣ (ё пайдоиш), такмилёфта, интерактивӣ ва пайваст (ё муттаҳидшуда), ки ҳар кадоме сатҳи афзоюндаи мураккабӣ ва иштироки шаҳрвандонро инъикос мекунанд. [22]

Дар марҳилаи ибтидоӣ, ҳузури онлайнӣ дар муассисаҳои давлатӣ хеле оддӣ буда, асосан ба ташкили вебсайтҳои дорои навсозии кам ва номурааттаб

махдуд мешавад. Ин вебсайтҳо аксар вақт ба вазорат ё шуъбаҳои алоҳида тааллуқ доранд ва асосан барои паҳн кардани маълумоти ибтидоӣ истифода мешаванд. Дар ин марҳила, ҳамкориҳои байни шаҳрвандон ва ҳукумат кам буда, ин платформаҳо бештар ҳамчун манбаи иттилооти статикӣ амал мекунанд, на ҳамчун василаҳои муколама ё пешниҳоди хизматрасонӣ.

Инчунин, имкониятҳои мултимедиявӣ, аз қабili аудио ва видео, илова мешаванд ва унсурҳои интерактивӣ, аз қабili қисматҳои саволу ҷавоб, ворид мешаванд. Дар ин марҳила, дастрасии иттилоот барои қишрҳои васеътари аҳоли бо истифода аз дастгирии бисёрзабона осонтар мешавад. Марҳилаи интерактивӣ пешрафти назарраси функционалӣ буда, ҳамкориҳои фаъолонаи байни шаҳрвандон ва ниҳодҳои давлатиро таъмин мекунанд. Дар ин марҳила, коркарди хизматрасониҳои давлатӣ пурра ба воситаи интернет имконпазир мегардад ва шаҳрвандон метавонанд бидуни маҳдудияти вақт ба ин хизматрасониҳо дастрасӣ дошта бошанд. Ин марҳила имкон медиҳад, ки шаҳрвандон дар раванди пешниҳоди аризаҳо барои иҷозатномаҳо ё пардохти андозҳо тавассути интерфейсиҳои онлайнӣ иштирок кунанд.

Марҳилаи пешрафтатарини рушди ҳукумати электронӣ, ки ҳамчун марҳилаи пайваст ё муттаҳидшуда маълум аст, бо муттаҳидсозии амалиётҳои ҳукуматӣ ба як экосистемаи рақамии ягона тавсиф мешавад. Дар ин марҳила ҳамкориҳои байни шуъбаҳои давлатӣ тавассути платформаҳои муттаҳидшуда ба роҳ монда шуда, технологияҳои пешрафта ба монанди Web 2.0 истифода мешаванд.

Шаҳрвандон метавонанд ба хизматрасониҳо тавассути интерфейсиҳои мукамал ва мувофиқ дастрасӣ дошта бошанд, дар ҳоле ки муассисаҳои давлатӣ аз ҳамоҳангӣ ва мубодилаи беҳтари маълумот баҳра мебаранд. Интеграция дар якҷанд бахш густариш ёфта, модели умумии идоракуниро барои ҷавобгӯ будан ба ниёзҳои ҷомеа фароҳам меорад.

Муҳим аст, ки рушди ҳукумати электронӣ ҳамчун раванд бо пайдарпаии қатъии марҳилавӣ қабул нашавад. Татбиқи ин марҳилаҳо аз омилҳои мухталифи сиёсӣ, иқтисодӣ ва технологӣ вобаста аст. Системаҳои ҳукумати

электронӣ ҳамчун сохторҳои мутобиқшавандаи мураккаб инкишоф ёфта, ба таъсирҳои берунӣ ҷавоб медиҳанд ва ҳамзамон контексти иҷтимоиро шакл медиҳанд. Бо истифода аз принципҳо, ҳукумати электронӣ самаранокии идоракунии ва иштироки фаъолтарро бо шарикони гуногун таъмин мекунад. [129, с.35-44]

Инфрасохтори ҳукумати электронӣ боис ба он мегардад, ки муошират дар се сатҳи асосӣ ташаккул ёбад: Ҳукумат-ба-Ҳукумат (G2G), Ҳукумат-ба-Бизнес (G2B) ва Ҳукумат-ба-Шаҳрванд (G2C). Ин гуногунӣ, аз кабили G2"G» (ҳамкорӣҳои байниҳукуматӣ) ва «G"2"G» (алоқаи ҳукуматҳои маҳаллӣ), табиати мураккабу бисёрҷонибаи ин муносибатҳоро нишон медиҳад.

Ин навъи ҳамкорӣ ба амалиётҳои дохилӣ ва байниидоравии ниҳодҳои давлатӣ марбут аст. Ба он коммуникатсияи байни ҳукуматҳои маҳаллӣ ва давлатӣ, инчунин ҳамкорӣҳои байни шӯъбаҳо дохил мешавад. Татбиқи ҳукумати электронӣ дар ин соҳа самаранокии мубодилаи иттилоотро афзоиш дода, ҳамохангии байниидоравиро беҳтар мекунад ва ҳамкорӣҳои байналмилалиро осон менамояд.

Ин пешрафтҳо равандҳои идоракуниро содда намуда, имкониятҳои идоракунии иштирокро тавассути механизмҳои пешниҳоди фикру ақидаи шаҳрвандон фароҳам меоранд. Дар соҳаи ҳамкорӣҳои G2B, системаҳои ҳукумати электронӣ шаффофӣ ва самаранокии муносибатҳои байни бахшҳои давлатӣ ва хусусиро хеле афзоиш медиҳанд.

Барномаҳои асосӣ ба рақамисозии равандҳои хариди давлатӣ (eProcurement) рабт доранд, ки хароҷоти транзаксияро коҳиш медиҳанд ва адолатро дар муомилоти тижоратӣ пеш мебаранд. Имконияти автоматикунӣ ва назорати фаъолиятҳои харид шаффофиятро таъмин карда, муҳити рақобатиро ташвиқ мекунад ва эътимод ба равандҳои ҳукумати меафзояд.

Мақомоти худидоракунии маҳаллӣ дар системаи ҳукумати электронӣ мавқеи махсусро ишғол мекунад, зеро онҳо қисман ба системаҳои идораи давлатӣ муттаҳид шудаанд. Хусусиятҳои мушаххаси амалиёти онҳо равишҳои махсусро барои гузариши рақамӣ талаб мекунад.

Ташкилотҳои ҷамъиятӣ низ ҳамчун василае, ки манфиатҳои ҷомеаро ҳимоя мекунанд ва ба ҷомеаи иттилоотӣ мусоидат менамоянд, нақши муҳим мебозанд. Моделҳои фарқкунандаи коммуникатсионии ин субъектҳо зарурати таҳлили алоҳидаи онҳоро дар экосистемаи ҳукумати электронӣ асоснок мекунанд.

Интеграцияи ҳукумати электронӣ ба низоми иҷтимоию сиёсии давлати муосир марҳилаи муҳим дар рушди механизмҳои ҳамкории байни шаҳрвандон, мақомоти ҳокимияти давлатӣ ва таҳиягарони технологияҳои иттилоотӣ мебошад. Ин раванд на танҳо омодагии техникию захиравиро талаб мекунад, балки ба хусусиятҳои иҷтимоӣ, сиёсӣ ва фарҳангии ҷомеа низ таваҷҷуҳи ҷиддӣ зоҳир менамояд.

Ташкили механизмҳои ҳамкорӣ асоси ташаккули модели самараноки ҳамкориро мегузорад, ки дар он манфиатҳои ҳамаи иштирокчиёни раванди мазкур мутаносибан муттаҳид карда мешаванд. Дар ин замина, нақши калидиро на танҳо баланд бардоштани дастрасӣ ва самаранокии хизматрасониҳои электронӣ, балки мутобиқсозии онҳо ба ниёзҳои воқеии истифодабарандагон бозӣ мекунад. Ҳамгироии дидгоҳҳои «истеҳсолкунандагон» ва «истеъмолкунандагон»-и ин хизматрасониҳо имкон медиҳад, ки онҳо бо ниёзҳои ҷомеа ба ҳадди аксар мувофиқ гарданд, ки дар натиҷа эътимод ба платформаҳои рақамии давлатӣ тақвият меёбад.

Яке аз ҷанбаҳои дигар, таҳия ва татбиқи заминаи меъёрии ҳуқуқии ҳифзи маълумоти шахсӣ мебошад. Дар шароити трансформатсияи рақамӣ, таъмини махфият ва амнияти иттилооти шахсӣ вазифаи аввалиндараҷа маҳсуб меёбад, ки сатҳи эътимоди шаҳрвандон ба институтҳои давлатӣ аз он вобаста аст.

Аз ин мавқеъ, қонунигузории самаранок дар ҳар як кишвар бояд ҳам ба меъёрҳои миллӣ ва ҳам стандартҳои байналмилалӣ мувофиқат дошта бошад, ҳифзи маълумотро дар мадди аввал гузорад, тавозуни байни имкониятҳои технологӣ ва ҳуқуқҳои истифодабарандагонро таъмин намояд.

Ин раванд татбиқи механизмҳои пешрафтаи ҳифзи маълумотро дар бар мегирад, ки нигарониҳои шаҳрвандонро дар мавриди амнияти иртиботи

электронии идоракунии давлатӣ ҳал мекунад. Чораҳои сода намудани равандро барои шаҳрвандон ва пешгирӣ кардани хатогиҳои эҳтимоли ҳангоми ҳамкорӣ бо системаҳои технологияи иттилоотӣ низ аҳамияти калон доранд. Чунин тадбирҳо хавфҳои марбут ба норасоии системаро кам карда, эътимод ба платформаҳои ҳукумати электрониро таҳким мебахшанд.

Тавре дар пурсиши СММ дар соли 2010 таъкид шудааст, ҳукумати электронӣ на танҳо як наовари технология, балки як сохтори идоракунии шаҳрвандгаро мебошад. Ин сохтор шаҳрвандонро барои фаъолони иштирок кардан дар бехтар намудани сифати ҳаёт ва таъсир ба қарорхое, ки ояндаи онҳоро ташаккул медиҳанд, имконият медиҳад. [23]

Барои расидан ба ин ҳадафҳо, ҳукуматҳо бояд принципхое ба монанди ширкатҳои бахши хусусиро қабул намоянд, ки ба самаранокии идоракунӣ ва пешниҳоди хизматрасонӣ нигаронида шудаанд. Мисли қорхонахое, ки тавассути наоварӣ талаботи мизочонро қонеъ мекунанд, ҳукуматҳо низ бояд ҳамчун провайдерҳои хизматрасонӣ фаъолият карда, бо истифода аз технологияҳои пешрафта ниёзҳои шаҳрвандонро қонеъ намоянд.

Масалан, таъсиси порталҳои давлатӣ имкон медиҳад, ки шаҳрвандон ба доираи васеи хизматрасониҳо ва захираҳо дастрасӣ пайдо кунанд. Ин равандро стратегияро талаб мекунад, ки ҳамаи наоварҳои хизматрасониҳои ҷамъиятиро рақамсозӣ карда, дастрасии ҳаматарафаро таъмин намояд. Фаъолияти ҳукумати электронӣ ба се соҳаи асосӣ тақсим мешавад, ки ҳар кадоме ба идоракунии наоварӣ сахм мегузорад:

Ҳукумат ба тичорат (G2B) - таҳияи платформаҳои савдои электронӣ ва механизмҳо барои амалиёти андоз, молиявӣ ва гумрукӣ ва соддасозии пардохтҳои ҳатмӣ ба буча, бочҳои давлатӣ ва уҳдадорҳои дигари молиявӣ унсурҳои муҳими он маҳсуб меёбанд.

Ҳукумат ба шаҳрванд (G2C). Давлат бояд ҳуқуқ ва уҳдадорӣ, озодиҳои шаҳрвандонро ҳимоя кунад, барои ҳаёти шоистаашон шароитро созгор намояд, барои иштирок дар қабули қарорҳо ба онҳо монеа эҷод накунад ва ғайра

Ҳукумат ба ҳукумат (G2G) - таъмини ҳамкориҳои электронии муассир байни муассисаҳои давлатӣ тавассути системаҳои иттилоотии муттаҳид; ташкили гардиши электронии ҳуҷҷатҳо ва стандартизатсияи мубодилаи иттилоот ва беҳтар кардани шаффофият ва самаранокии фаъолияти давлатӣ, ки ҳам ба муассисаҳои ҷамъиятӣ ва ҳам ба манфиатдорони иҷтимоӣ судманд аст. [107, с. 255-258]

Як ҷузъи муҳимми ҳукумати электронӣ татбиқи технологияҳои иттилоотӣ барои коркард ва таҳлили ҳаҷми зиёди маълумоти гуногун мебошад. Тавре коршиносон дар идоракунии давлатӣ қайд мекунанд, ин иқтидор барои баланд бардоштани самаранокии идоракунии давлатӣ нақши муҳим мебозад. Системаҳои пешрафтаи технологияи иттилоотӣ имкони интиқол, нигоҳдорӣ ва таҳлили маълумотро фароҳам меоранд, ки барои ташҳиси равандҳо ва қабули қарорҳои муваффақ кӯмак мекунад.

Платформаҳои ҳукумати электронӣ дар коҳиш додани нобаробарӣ байни гурӯҳҳои гуногуни иҷтимоӣ нақши муҳим мебозанд. Ин раванд тавассути фароҳам овардани шабакаҳои дастрас барои пешниҳоди шикоятҳо, пешниҳодҳо ва муколама бо мақомоти давлатӣ имкониятҳои баробарро таъмин менамояд. Масалан, шаҳрвандони деҳот ё гурӯҳҳои камбизоат метавонанд бевосита бо мақомот дар тамос шуда, масъалаҳои нодурустро ба таври онлайнӣ гузориш диҳанд.

Ҳамин тариқ, дар таҳқиқот нақши ТИК дар раванди ташаккули ҳукумати электронӣ ҳамчун унсури калидии инфрасохтори муосири давлатӣ баррасӣ шудааст. Натиҷаҳо нишон медиҳанд, ки ҷорӣ намудани ТИК дар идораи давлатӣ ба оптимизатсияи равандҳои корӣ, коҳиши монеаҳои маъмурӣ ва беҳтаршавии сифати хизматрасониҳои пешниҳодшуда мусоидат мекунад.

Истифодаи технологияҳои рақамӣ шароит фароҳам меорад барои муколамаи озод байни давлат ва шаҳрвандон, ки ба фаъолшавии шаҳрвандӣ ва таҳкими ҳамбастагии иҷтимоӣ мусоидат менамояд. Дар ин таҳқиқот ба мушкилоте, ки бо ҷорӣ намудани ТИК алоқаманданд, таваҷҷуҳи махсус дода шудааст.

Аз ҷумла, зарурати рушди инфрасохтори рақамӣ, таъмини амнияти киберӣ, баланд бардоштани саводнокии рақамии аҳоли ва ғайра. Ин ҷанбаҳо талаб мекунанд, ки муносибати мураккаб истифода шавад, ки тадбирҳои институтсионалӣ, ҳуқуқӣ ва технологиро фаро мегирад. Ғайр аз ин, дастгирии сиёсати давлатӣ ва маблағгузориҳои устувор омилҳои муҳимми амалӣ намудани ҳукумати электронӣ ба ҳисоб мераванд.

Дар ҷамъбаст метавон қайд кард, ки нақши ТИК дар ташаккули ҳукумати электронӣ аҳаммияти стратегӣ дорад. Технологияҳои иттилоотӣ коммуникатсионӣ ҳамчун катализаторе бояд баромад кунанд, ки шаҳрвандон барои расидан ба аҳдофи худ ба мушкилӣ рӯ ба рӯ наоянд. Зеро ҳукумати электронӣ дурнамои навро барои трансформатсияи рақамии ҷомеа мекушояд ва заминаи ташаккули иқтисоди рақамиро эҷод мекунад. Бо вучуди ин, барои истифодаи пурраи иқтидори ТИК, тақмили пайвастаи заминаи меъёрии ҳуқуқӣ, рушди малакаҳои касбии хизматчиёни давлатӣ ва таҳкими ҳамкориҳои байналмилалӣ дар соҳаи идораи рақамӣ зарур аст, ки ба ташаккули зеҳни сунъӣ мароқи хосса зоҳир кард.

1.3. Нақши технологияи иттилоотӣ коммуникатсионӣ дар ташаккули ҳукумати электронӣ

ТИК на танҳо самаранокии фаъолияти давлатро баланд мебардорад, балки ба таҳкими боварии шаҳрвандон ба ҳукумат мусоидат мекунад. Бинобар ин, омӯзиши нақши ТИК дар ташаккули ҳукумати электронӣ барои дарки аҳаммияти он дар идоракунии муосир ва рушди ҷомеаи шаҳрвандӣ зарур аст.

Зербоби мазкур ба баррасии паҳлуҳои гуногуни нақши ТИК дар ташаккули ҳукумати электронӣ бахшида шудааст. Дар он на танҳо ҷанбаҳои назариявӣ, балки таҷрибаи амалӣ, мушкилот ва роҳҳои ҳалли онҳо низ мавриди таҳлил қарор мегиранд.

Мақсад аз омӯзиш, таҳқиқу баррасии ин паҳлуи масъала аз он иборат аст, ки ТИК имрӯз фарогири ҳамаи ҷанбаҳои ҳаётии инсоният гашта, фазоero ба

вучуд овардааст, ки инсонҳо бе истифода аз он наметавонанд эҳтиёҷу ниёзҳои иҷтимоии худро бароварда созанд, нақши иҷтимоии худро ҷиҳати рушди ҳаёти сиёсӣ иқтисодӣ, иҷтимоӣ фарҳангӣ иҷро намоянд.

Пеш аз ҳама ТИК ба инсон имкониятҳои нави дастрасӣ ба донишҳои иттилоотиро созгор кард. Имконият фароҳам овард, ки инсонҳо бо истифода аз воситаҳои техникӣ ва технологияи муосири иттилоотӣ коммуникатсионӣ шахсияти худро ташаккул диҳанд, мақоми худро дар ҷомеа муайян намоянд. Дар ин замина, зарурати омодагии инсон ба зиндагӣ дар шароити нави ҳаёт, яъне дар муҳити автоматишудаи иттилоотӣ ба миён омад. Масалан, донишманди рус Н.С.Виноградова муътақид ба он назар буд, ки «Дар соҳаи идоракунии давлатӣ пешравии бузургу комил ба даст омадаанд, вале ҳатти мукотибаи байнисоҳавӣ ва раванди самараноки он бо суръати баланди рушди технологияҳои муосир мувофиқ набуд». [112, с.46-62]

Ҳанӯз дар асри XVIII саноати калонҳаҷм дар Аврупо аз мошинҳои дастии нахустин оғоз ёфт. Рушд ва тақмили технология, мураккабшавии таҷҳизот, омӯзиши фазои ҳудудии кишварҳои зери мустамлика, рушди самарабахши коммуникатсияҳо ҳамчун нишонаҳои ибтидоӣ дар ҷомеаи капиталистӣ эътироф карда мешуданд. Зеро иттилоот барои ҳалли мушкилоти иқтисодӣ ва иҷтимоӣ ин давраи таърихӣ нақши ҳалкунанда мебозид, аммо суръати паҳншавии он хеле суст буд. Бахусус, яке аз сарчашмаҳои асосии раҳой аз бӯҳрони иттилоотӣ самаранокии истифодаи нерӯи барқ маҳсуб меёфт.

Бо вучуди мушкилоти ҷойдошта ихтирооти асосӣ, аз қабili телеграф (ихтироъкардаи олими рус Шиллинг дар соли 1832), телефон (ихтироъи олими шотландӣ ва тоҷир А.Г. Белл дар соли 1876) ва радио (дар соли 1895, ихтирои олими рус А.С.Попов) қадамҳои аввалини рушди равандҳои иттилоотӣ ва гузариш ба марҳилаи нави иттилоотӣ буданд.

Инқилоби илмӣ ва техникӣ қарни XX, ки дар заминаи бозёфтҳои техникӣ, кашфиёту ихтирооти асрҳои XVIII–XIX ба вучуд омад, дар марҳилаҳои баъдии рушди ҷомеа, пешрафти илму техника, ба тавсеаи низоми иртиботӣ-коммуникатсионӣ мусоидат кард.

Аз ҷумла, воридшавӣ ба асри пешрафти муосири технологӣ аз инсон на танҳо омӯзиши навгониҳо, балки мутобиқшавӣ ба шароити нави ҳамкорӣ бо мошинҳоро талаб мекард. Маҳз рушди микроэлектроника ва техникаи ҳисоббарор заминаи асосӣ шуд, ки тасвири давраи техникии муосирро муайян кард.

Марҳалаи калидии ин раванд таъсиси маркази ташхисӣ дар Теофанӣ дар наздикии Киев дар охири солҳои 1940-ум бо ташаббуси С.А.Лебедев гардид. Ин давра бо пайдоиши аввалин ҳисобкунакҳои электроники автоматӣ қайд карда мешавад, ки ҳам дар Иттиҳоди Шӯравӣ ва ҳам дар ИМА таҳия шуданд. Дар шароити рақобати афзояндаи илмӣ-техникӣ муҳандисони ҳар ду кишвар дар рушди технологияҳои мушакӣ фаъолона иштирок карданд, ки нақши онҳоро дар азхудкунии самтҳои пешрафтаи сиёсати техногенӣ муайян намуд.

Даҳаҳои минбаъда, бахусус солҳои охири 1970-ум ва аввали 1980-ум, марҳилаҳои ҷаҳиши нави технологӣ қайд шуданд. Таҳқиқот дар соҳаи таҷҳизоти микроэлектронӣ боиси офариниши компютерҳои шахсӣ насби чорум гардид, ки аввалин маротиба барои истифодаи рӯзмарра дастрас шуданд. Ин дастгоҳҳо, ки бо андозаи хурд ва эргономикаи худ фарқ мекарданд, ҷойи худро дар мизҳои корӣ ишғол намуда, формати ҳамкориҳои инсон бо техникаи ҳисоббарорро тағйир доданд.

Ҳамин тавр, инқилоби илмӣ-техникии асри XX низоми иқтисодӣ, вазифаҳои иҷтимоии инсон ва сохтори зиндагии ӯро ба таври кулӣ тағйир дод. Афзоиши ҳаҷм ва суръати коркарди иттилоот равандҳои молиявӣ иқтисодиро ба таври назаррас беҳтар намуда, мубодилаи маълумотро миёни одамон дар кишварҳои гуногун суръат бахшид ва ба ҷаҳонишавӣ ва таҳкими ҳамкориҳои байналмилалӣ, рушди муносибатҳои дипломатӣ мусоидат кард.

Дар тафовут аз муваффақият ва дастовардҳои техникӣ ва технологияи асри XX дар қарни XXI суръати рушди ТИК дучанд идома ёфт. Пеш аз ҳама истехсоли тамғаҳои нави компютерҳо ва вусъати беш касб кардани шабакаи ҷаҳонии Интернет ҷиҳати қабул ва интиқоли ахбор ба дастовардҳои калидӣ табдил ёфтанд, ки на танҳо диду назари одамонро тағйир доданд, балки назди

инсонҳо вазифа пеш гузоштанд, ки равиши фаъолияти корӣ, муносибати худро дар ҳаёти ҷамъиятӣ дигар кунанд.

Пешрафт ва ба комёбиҳои навин муваффақ гаштани инсон, инчунин ба он мусоидат намуд, ки ҳар сол даҳҳо навъҳои воситаҳои техникӣ истехсол карда шуда, дар амалия татбиқ ёбанд, то гузариши равандҳои кориро аз формати қоғазӣ ба формати электронӣ таъмин гардонанд. Яъне, электронисозӣ, ки ба яке аз равандҳои калидии замони мо табдил ёфт, василаи воридшавии тағйироту дигаргуниҳои тоза дар ҳаёти инсоният гашт. Таъсири мусбати он ба ҷанбаҳои сиёсӣ, иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангӣ равшан аст, зеро он ба баланд бардоштани самаранокӣ ва таҳкими робитаҳои тарафайн дар ҷаҳони муосир мусоидат кард.

Зиёда аз ин, дар ҷаҳони пешрафтаи технологӣ ТИК аллакай ба маркази таҳаввулоти ҳукумат табдил ёфтааст. Истифодаи ТИК аз ҷониби ҳукуматҳо ҳоло хуб ба роҳ монда шудааст ва як ҷузъи ҷудонашавандаи фаъолияти онҳо гардидааст. Инфрасохтори иттилоотӣ, ба хусус технологияҳои интернетӣ, табиатан дорои ҷунин хусусиятҳо, аз қабили кушодагӣ, пайваستшавӣ, дастрасӣ ва ғайра мебошад. Аз ин рӯ, дар сатҳи миллӣ ба ТИК ҳамчун яке аз омилҳои асосии мусоидат ба дигаргуниҳо таваҷҷуҳ зоҳир карда мешавад. Масъалаҳои ҳукумати электронӣ ҳамчун табдили сохторҳои давлатӣ ва роҳи ҳамкориҳои сохторҳои давлатӣ ва шаҳрвандон баррасӣ мешаванд.

Илова ба ин, ТИК як воситаи тавоноии мусоидат ба ҷалби шаҳрвандон дар таҳияи сиёсати давлатӣ мебошад. Бартараф кардани монеаҳои ташкилӣ, ки тавассути барномаҳои ТИК мусоидат меkunанд, барои тағйир додани сохторҳои давлатӣ, ба тартиб даровардан ва соддагардонии идоракунии давлатӣ ва баъзан аз байн бурдани амалҳои такрорӣ нақши муассир гузоштанд. ТИК инчунин, дастрасии ниҳодҳои давлатиро барои ҷомеа афзоиш дода, ба иштироки шаҳрвандон дар қабули қарорҳо мусоидат кард.

Дар ибтидо, вақте ки ТИК барои табдили ҳукумат истифода мешуд, аксари ташаббусҳо ҷиҳати татбиқи ҳукумати электронӣ ба технологияҳои интернетӣ бо истифода аз алоқаи бесим асос ёфта буданд. Муомилот тавассути

Интернет дар дохили шабакаҳои хати доимӣ, ки ҳамчунин инфрасохтори иттилоотии миллӣ дар зери замин ҷойгир буданд, анҷом дода мешуданд.

Хизматрасонии давлатии электронӣ дар ҷойҳои маҳдуд, дар ҷойи истиқомат ё ҷойи кор тавассути хатҳои сими телекоммуникатсионӣ пешниҳод карда мешуд. Бо вуҷуди ин, бо паҳн шудани технологияҳои мобилӣ, интернетӣ мобилӣ ва дастрасии бесим ба муассисаҳои давлатӣ ба муҳити ҳукумати электронӣ таъсири ҷиддӣ расонид. Технологияҳои мобилӣ тавонмандии бахши давлатиро барои истифодаи ТИК барои беҳбудии фаъолияти худ ва муошират бо шаҳрвандон ва соҳибкорон тавсеа дод. Дар натиҷа, ҳукумати электронӣ тавсеа ёфт ва тадриҷан ба ҳадамоти мобилии ҳукумат табдил ёфт, ки дар бахши давлатӣ дар баробари замимаҳои насли ояндаи ТИК пайдо мешаванд.

Ҷаҳони муосир нишон медиҳад, ки ТИК ба яке аз нерӯҳои асосии пешбаранда табдил ёфтааст, ки пешрафт ва табдили равандҳои ҷамъиятиро муайян мекунад. Ҳукумати электронӣ бошад, ҳамчун воситаи модернизатсияи идораи давлатӣ баромад намуда, сатҳи баланди шаффофият, амалиёти сареъ ва дастрасии хизматрасониҳои давлатиро таъмин менамояд.

Истифодаи ТИК барои сохтани чунин низоми идоракунӣ на танҳо муҳим, балки шартӣ зарурӣ барои баланд бардоштани рақобатпазирии кишварҳо дар иқтисоди ҷаҳонӣ мебошад. Дар робита бо ин, қайд кардан зарур аст, ки гузариш ба ҳукумати электронӣ ба рушди ҳамаҷонибаи низоми давлатдорӣ таъсир мерасонад. Бахусус:

- он ба содда кардани расмиёти пешниҳоди хизматрасониҳои давлатӣ мусоидат мекунад, монеаҳои маъмуриро коҳиш дода, иҷрои онҳоро суръат мебахшад;

- рақамисозии идоракунӣ истифодаи самараноки захирахоро таъмин намуда, ба самаранокии ҳаёти иқтисодӣ ва суботи бахши иҷтимоию иқтисодӣ таъсири мусбат мерасонад;

- татбиқи ҳукумати электронӣ замина барои эҷоди зернизоми нави идоракунӣ, аз қабili тандурустии рақамӣ, маорифи электронӣ ва тичорати электронӣ метавонад гузорад.

Воқеан, раванди гузариш аз идоракунии электронӣ ба идоракунии самаранок, ки дар асоси принципҳои рақамисозӣ сурат мегирад, бо бехбудии назаррас дар фаъолияти истеҳсолӣ ва маъмурӣ меорад. Ба таъмини шаффофият ва ҷавобгарии маъмурини дастгоҳи давлатӣ, баланд бардоштани сатҳи эътимоди шаҳрвандон ба ниҳодҳои ҳокимият, инчунин ба суръатбахшии рушди ҳаёти сиёсӣ, иҷтимоию иқтисодии кишвар мусоидат мекунад.

Аммо таҳлилҳо нишон медиҳанд, ки дар кишварҳои дорои низоми иқтисоди бозоргонӣ мақомоти давлатӣ нисбат ба ширкатҳо ва корхонаҳои хусусӣ афзалияти ТИК - ро дар самаранокӣ ва пешрафти низоми фаъолият каме баъдтар дарк намуданд. Бинобар ин, имрӯзҳо дар низоми фаъолияти ин ду бахши фаъолият (хусусӣ ва давлатӣ) тафовутҳо аз нуқтаи назари истифодаи технологияи муосир зуд ба ҷашм мерасанд. Дар ин самт бахши хусусӣ нисбатан пешқадам ва муосир мебошад.

Бо вучуди он ки истифодаи ТИК ҳамчун унсури муҳимми ҷомеаи иттилоотӣ дар амалияи ҷамъиятӣ аз солҳои 90 -уми асри XX маъмул гардид, вале заминаҳои назариявии падида каме пештар дар қорҳои таҳқиқотии як зумра муҳаққиқон инъикоси худро пайдо намуда буд. Пеш аз ҳама дар таълифоти Д.Белл [41, 111], М. Кастелс [66, 67], Н.Винер [46, 47], Э. Тоффлер [92, 93, 94, 95] ва як қатор олимони дигар асосҳои назарияи ҷомеаи иттилоотӣ баррасӣ карда шуданд.

Таҳқиқоти ин муҳаққиқон ҳарчанд дар ибтидо хусусияти бунёдӣ дошт, вале бо гузашти вақт нишон дод, ки идеяи ҷомеаи иттилоотӣ на танҳо татбиқшаванда аст, балки барои ҷаҳони нав ва шароити нави инкишофи давлатҳо унсури ногузир ва ҳатмӣ мебошад.

Аз ҷониби дигар қайд кардан ба маврид аст, ки тараққиёти тамоми соҳаҳои ҳаёт ва ҷанбаҳои мухталифи фаъолияти инсонӣ, бо суръати қайҳонӣ пеш рафтани илму технология, давлатҳоро водор намуд, ки низоми фаъолияти худро ба ниёзҳои иҷтимоии аҳоли ва ҷенақҳои рушди муосири байналмилалӣ мутобиқ созанд.

Аз ҷумла, василаи муҳимми чунин ниёзҳо ва ченакҳои навини рушди ҷомеаи иттилоотӣ ин хидматрасониҳои давлатӣ ба ҷомеаи шаҳрвандӣ тавассути воситаҳои нисбатан осон, самаранок ва қулай - Интернет ва ТИК ба ҳисоб рафтанд.

Пешниҳоди хидматрасониҳои давлатӣ тариқи ТИК ва шабакаи Интернет пеш аз ҳама хараҷотро ҳам барои давлат ва ҳам ҷомеа бамаротиб кам намуда, дараҷаи дастрасии ҷомеаи шаҳрвандиро ба институтҳои ҳокимияти давлатӣ васеъ гардониданд.

Махсусан, рушди ТИК ва истифодаи васеи Интернет дар низоми иртиботи аҳоли бо давлат имконият дод, ки ҷойгоҳ ва мавқеи иҷтимоии ҳукуматҳои миллӣ дар назди ҷомеаи шаҳрвандӣ бамаротиб афзоиш ёбад.

Нақши Интернет дар ҷаҳони муосир ҳақиқатан муассир аст. Чунки пайдоиш ва рушди он ба як падидаи ғайриҷашмдошт табдил ёфт, ки тамоми ҷаҳонро фаро гирифта, ба тамоми паҳлуҳои ҳаёти инсон таъсир расонид. Интернет на танҳо иртибот ва дастрасӣ ба иттилоотро тағйир дод, балки заминаи муҳим барои татбиқи равишҳои инноватсионӣ дар сохторҳои давлатӣ низ гардид. Яке аз ин навоариҳои ҳукумати электронӣ буд, ки ба шаҳрвандон имкониятҳои нави иртибот бо хадамоти давлатӣ ва ҳамкорӣ бо мақомотро фароҳам овард.

Дигар ин ки ҳукумати электронӣ, ки бар асоси истифодаи ТИК фаъолият мекунад, ба воситаи пуриқтидоре табдил ёфт, ки дастрасии мустақим ва ғайришаҳрвандонро ба иттилоот таъмин намуда, шаффофияти идораи давлатиро баланд бардошт. Ин равиш на танҳо ба беҳтар шудани сифати хизматрасониҳо мусоидат кард, балки иштироки фаъоли шаҳрвандонро дар раванди қабули қарорҳо таъмин намуда, принципҳои демократиро таҳким бахшид.

Бо вучуди ин, бояд қайд кард, ки на ҳар як давлат аз иқтидори тағйироти технологӣ, ки қисми ҷудонашавандаи раванди ҷаҳонишавӣ мебошад, пурра истифода мебарад. Кӯшиши нигоҳ доштани мавқеи фаъол дар сиёсати ҷаҳонӣ аксар вақт зарурати мутобиқшавӣ ба таҳдидҳои нави технологиро нодида мегирад. Бо вучуди ин, технологияи иттилоотӣ ба омили калидӣ табдил

меёбанд, ки симои ҷомеаи асри XXI-ро муайян мекунад ва дар рушди иқтисодӣ, сиёсӣ ва иҷтимоӣ ва фарҳангии ҷомеа нақши муҳим мебозад.

Технологияи иттилоотӣ на танҳо як восита, балки қувваи ҳаракатдиҳанда, тағйирдиҳандае мебошад, ки ҷомеаи муосир аз таҳаввули доимии он бештар рушд мекунад. Муҳаққиқи рус Н.А.Баранов дар ин маврид изҳори андеша карда, муътақид бар он назар мешавад, ки нақши Интернет дар ҳалли мушкилоти ҷомеа ва ҳаёти инсонӣ ҷойгоҳи калидӣ дорад. Бавижа, ба андешаи ӯ «Истифодаи самараноки Интернет ва дигар технологияҳои иттилоотию коммуникатсионӣ омили ҳалкунанда дар раванди модернизатсияи ҷомеа мебошад. Интернет на танҳо одамонро муттаҳид намуда, монеаҳои ҷуғрофӣ ва иҷтимоиро бартараф мекунад, балки ба баланд бардоштани саводнокии рақамӣ, ки барои мутобиқшавии муваффақонаи шаҳрвандон ба иқтисоди рақамии ҷаҳонӣ зарур аст, мусоидат менамояд». [110, с.141-148]

ТИК дар даҳсолаҳои охир ба абзори калидии пешрафти ҷомеаи инсонӣ табдил ёфт. Хусусияти универсалӣ ва воридшавии босуръати он ба соҳаҳои гуногуни ҳаёт кишварҳои пешрафта ба қабули стратегияҳои миллии рушди ҷомеаи иттилоотӣ ва барномаҳои давлатӣ таҳрик дод. Ин қадамҳо ба ташаккули як равиши нави идораи давлатӣ - ҳукумати электронӣ, ки асоси баланд бардоштани самаранокӣ, шаффофият ва дастрасии хизматрасониҳои давлатӣ мебошад, мусоидат кард.

Ҳамин тавр, аз таҳлилҳо бармеояд, ки ҳукумати электронӣ натиҷаи татбиқи ТИК дар соҳаи идоракунии давлатӣ аст. Он имкон медиҳад, ки равандҳо автоматӣ гарданд, ҳамкориҳо байни давлат ва шаҳрвандон беҳтар шаванд ва монеаҳои бюрократӣ коҳиш ёбанд.

Таҷрибаи кишварҳои пешрафта нишон медиҳад, ки истифодаи технологияҳои муосир дар идоракунӣ на танҳо сифати хизматрасониҳои пешниҳодшударо беҳтар кард, балки эътимоди шаҳрвандонро ба ниҳодҳои давлатӣ таҳким бахшид. Дар натиҷа, сиёсати иттилоотии роҳандозикардаи ин кишварҳо ба ҳамкориҳои фаъол бо ҷомеа мусоидат карда, шаклҳои нави коммуникатсияро тавассути платформаҳои электронӣ эҷод намуд.

Рушди ҳукумати электронӣ барои Ҷумҳурии Тоҷикистон низ аҳаммияти махсус дорад. Чолишҳои муосир тақозо мекунанд, ки технологияи навини пешрафта ба равандҳои идоракунии ҷорӣ карда шаванд, то ба баланд бардоштани самаранокии кори маъмуриини идораҳои давлатӣ, беҳтар намудани сифати хизматрасониҳо ва кам кардани хароҷот мусоидат намояд. Бо вучуди ин, барои татбиқи муваффақонаи ҳукумати электронӣ дар кишвар, зарурати пиёда кардани сиёсати иттилоотии мусоид, рушди инфрасохтори ТИК ва таъмини дастрасии васеъ ба технологияи телекоммуникатсионӣ пеш омад.

Қайд кардан ба маврид аст, ки ТИК ҳақиқатан дар самти ташаккул ва татбиқ кардани талаботи ҳукумати электронӣ дар кишвар нақши муассир дорад. Таҳлили вазъи ташаккули ҳукумати электронӣ дар шароити Тоҷикистон нишон медиҳад, ки дар соҳаи мазкур як қатор дастовардҳо мавҷуданд. Хусусан, низоми электронии хизматрасониҳо дар бахшҳои гуногун ҷорӣ карда шуда, зина ба зина рушд ёфта истодаанд, аммо он то ҳол тамоми ҳудуди минтақаҳо ва аҳолии кишварро фаро нагирифтааст.

Ин ибтикор иллатҳои худро дорад. Бавижа, омилҳои гуногун ба раванди татбиқи ҳукумати электронӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон монеа эҷод кардаанд, ки муҳимтарини онҳо инҳоянд:

- нокифоя будани инфрасохтори ҳукумати электронӣ дар кишвар;
- дар сатҳи зарурӣ ташаккул наёфтани фарҳанги техникӣ ва иттилоотии шаҳрвандон;
- мунтазам ташкил ва баргузор накардани курсҳои омӯзишии технологияи компютерӣ-иттилоотӣ дар байни қишрҳои аҳоли;
- ғифз ва таъмин карда натавонистани амнияти иттилоотӣ ва ғайра.

Махсусан, дар раванди пешбурди сиёсати иттилоотии кишвар ду ҷанбаи калидӣ аҳаммияти махсус пайдо мекунанд: истифодаи самараноки ТИК ва баланд бардоштани сатҳи фарҳанги иттилоотӣ-коммуникатсионии ҷомеа. Ин ду самт ба ҳамдигар алоқамандии зич дошта, муваффақияти татбиқи ҳукумати электронӣ ва рақамисозии идоракунии давлатиро муайян мекунанд.

Истифодаи самараноки ТИК асоси рушди идоракунии электронӣ дар сатҳи кишвар ба ҳисоб меравад. Ба он хотир, ки аз як тараф, технологияи навини муосир дар мадди аввал раванди автоматикунониро таъмин карда, ҳамкориҳои байни сохторҳои давлатӣ ва шаҳрвандонро суръат мебахшанд. Дуюм, дастрасӣ ва шаффофияти хизматрасониҳои давлатиро барои аҳолии қишрҳои гуногун таъмин мегардонад.

Бо вучуди ин, месазад қайд кард, ки танҳо қорӣ намудани технологияҳо худ аз худ муваффақият ва ноил шудан ба дастовардхоро кафолат намедихад. Бояд барои расидан ба ҳадафҳои гузошташуда, аввалан, як муносибати ҳамаҷониба лозим аст, ки ба рушди инфрасохтор, омодаسازی кадрҳо, амният ва ҳифзи иттилоот ва бартараф намудани нобаробарии рақамӣ байни қишрҳои гуногуни аҳоли мусоидат кунад. Аз тарафи дигар, баланд бардоштани фарҳанги иттилоотӣ-коммуникатсионии ҷомеа нақши на камтар муҳим дорад. Барои он ки шаҳрвандон тавонанд аз хизматрасониҳои электронии давлатӣ самаранок истифода баранд, зарур аст, ки дар онҳо малака ва донишҳои мувофиқ ташаккул дода шаванд. Ниҳоди маориф дар соҳаи ТИК, дастрасӣ ба манбаъҳои таълимӣ ва гузаронидани маъракаҳои иттилоотӣ метавонад иштироки шаҳрвандонро дар раванди рақамисозӣ зиёд кунад. Инчунин, ба баланд бардоштани эътимоди аҳоли ба технологияҳо ва ташаббусҳои давлатӣ дар соҳаи идоракунии электронӣ мусоидат намояд.

Ҳамин тариқ, муваффақияти сиёсати иттилоотӣ мустақиман аз омезиши ҳамоҳангшудаи ҳалли технологӣ ва рушди фарҳангии ҷомеа вобаста аст. Қорӣ намудани ҳукумати электронӣ танҳо дар ҳолате имконпазир аст, ки технологияҳо барои ҳамаи шаҳрвандон дастрас, фаҳмо ва муфид бошанд. Ин заминаи устуворро барои пешрафти минбаъдаи ҷомеа ва таҳкими ҳамкориҳои он бо сохторҳои давлатӣ фароҳам меорад.

Таҳлилҳо нишон медиҳанд, ки дар Ҷумҳурии Тоҷикистон низ шумораи истифодабарандагони шабакаи Интернет ва муштариёни алоқаи мобилӣ рӯз то рӯз меафзояд. Аз ин рӯ, таъкид намудан бамаврид аст, ки Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар Паёми хеш ба вакилони Маҷлиси Олӣ ва тамоми

мардуми кишвар, ки дар таърихи 21-уми декабри соли 2021 ироа гардид, чунин изхори назар карданд, ки «Агар шумораи муштариёни алокаи телефонӣ соли 1991 ҳамагӣ 277 ҳазор нафарро ташкил карда бошад, пас дар соли 2021 шумораи танҳо муштариёни алокаи телефони мобилӣ ба беш аз 8 миллион нафар расидааст. Ҳоло истифодабарандагони шабакаи интернет дар кишвар зиёда аз 4,2 миллион нафарро ташкил медиҳад». [26]

Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ширкатҳои мобилие, ки Интернетро ба истифодабарандагон таъмин мекунанд ширкатҳои «Тоҷиктелеком», «Интерком», «Телекомтехнолоҷӣ», «Мегафон» ва ғайра ба ҳисоб мераванд. Мутаассифона, мушкилии асосии аз истифода дур мондани фисади зиёди аҳоли аз шабакаи Интернет ин суръати суст ва нархи гарони Интернет дар кишвар мебошад.

Бо вучуди мушкилоти ҷойдошта муошират, қабул ва интиқоли маълумот тавассути шабакаҳои интернетӣ дар кишвар ба зинаи нави рушди худ расида истодааст ва дар навбати аввал мақомоти идораҳои давлатии шаҳраку деҳот ба он ниёз доранд. Ин аст, ки зина ба зина аз ҷониби мақомоти идораи давлатии маҳаллҳо ва шаҳракҳо сомонаҳои махсус таъсис дода шудаанд, то аз сохторҳои зарурӣ, ашхоси гуногун иттилоъ ё маълумоти дахлдорро қабул кунанд ё ба дигар идораҳо маводи заруриро ирсол доранд.

Гарчанде, ки имрӯз мақомотҳои давлатӣ сомонаҳои худро дошта бошанд ҳам, ҳанӯз ҳамкориҳои комил бо шаҳрвандон тавассути ин манбаъҳо ба таври зарурӣ ба роҳ монда нашудааст. Инчунин, талаботи Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи Қоидаҳои ягона барои сомонаҳои расмӣ вазорату идораҳо, мақомоти иҷроияи маҳаллии ҳокимияти давлатӣ ва мақомоти худидоракунии шаҳрак ва деҳот дар шабакаи Интернет», ки аз 10 июли соли 2017, №344 ба тавсиб расидааст, дар мавриди саривақт таъмин доштани сомона бо маводи тоза, бо маълумоти ҷолиб ва намоиши роликҳо муаррифӣ кардани мавзёҳои истироҳатӣ, дармонбахшӣ, сайёҳии минтақа, ҷойҳои таърихӣ-фарҳангӣ ва ғайра аз ҷониби масъулини шаҳраку деҳот мавриди татбиқ қарор намегиранд, ки аз масъалаи нигароникунада ва ҳалталаб будан дарак медиҳад.

Дар бисёр минтақаҳо ҳанӯз ҳам усулҳои кӯҳнашуда, ба мисли ирсоли ҳуччатҳо тавассути факс, истифода мешаванд, ки ин нишондиҳандаи сатҳи пасти рақамикунонӣ ва набудани мутобиқати пурра ба технологияҳои муосир, татбиқ нагаштани сиёсати иттилоотикунории Ҳукумати кишварро дар равандҳои идоракунии давлатӣ ифода меорад. Ин вазъият монеаҳои ҷиддиеро дар роҳи ташаккули ҳукумати электронӣ ва татбиқи «Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи Қоидаҳои ягона барои сомонаҳои расмӣ вазорату идораҳо, мақомоти иҷроияи маҳаллии ҳокимияти давлатӣ ва мақомоти худидоракунии шаҳрак ва деҳот дар шабакаи Интернет» эҷод кардааст.

Махсусан, имрӯз вобаста ба минтақаҳо вазъи сомонаҳои расмӣ шаҳрҳо ва ноҳияҳо аз ҳамдигар хеле фарқ мекунанд. Дар баъзе маҳалҳо ҳатто имкониятҳои асосии пешниҳод кардани хизматрасониҳои электронӣ вучуд надорад. Аз ин ҳам зиёдтар, дар як қатор шаҳрҳо ва ноҳияҳо яке аз талаботи асосии ҳукумати электронӣ – таъсиси сомонаи расмӣ мақомоти иҷроияи маҳаллии ҳокимияти давлатӣ, ки ба сифати воситаи асосии қабул ва интиқоли маълумот, ба роҳ мондани ҳамкориҳои электронӣ бо Ҳукумат, сохторҳои мухталифи идоракунӣ ва аҳоли хизмат кунад, то ҳол амалӣ нашудааст.

Ин мушкилот зарурати ҳалли як қатор вазифаҳои калидиро таъкид мекунад:

- аввалан, бояд раванди таъсис ва таҷдиди сомонаҳои расмӣ дар сатҳи маҳаллӣ суръат баҳшида шавад ва мувофиқати онҳо ба стандартҳои муосир таъмин карда шаванд. Сомонаҳои мазкур бояд ба платформаҳои универсалӣ табдил ёбанд, ки тавонанд дар мадди аввал иттилоот пешниҳод кунанд, аризаҳо қабул намоянд ва хизматрасониҳоро таъмин намоянд ва ғайра.

- дуюм, зарурати таҳияи барномаҳо барои омӯзиши кормандони мақомоти давлатӣ оид ба малакаҳои кор бо технологияҳои иттилоотӣ ва коммуникатсионӣ ба миён меояд, то вобастагӣ аз усулҳои кӯҳнашуда, ба мисли факс, кам карда шавад.

Умуман, агар ба таърихи давлатдорӣ то арсаи истиқлолии Ҷумҳурии Тоҷикистон таваҷҷуҳ диҳем айён мегардад, ки кушиш ва талошҳои Ҳукумати

кишвар дар бобати иттилоотикунони низоми ҷомеа аз солҳои 80-уми асри XX шурӯъ шудааст. Аз ҷумлаи нишонаҳои оддитарин ва аввалини онро истифодабарии телефонҳои ноқилӣ, телевизион ва паҳши барномаҳои иттилоотӣ ва ғайра ташкил медоданд.

Дар бораи то чӣ сатҳ қорӣ гаштани иттилоотикунони ҷомеа то давраи истиқлоли кишвар муҳаққиқ Д.Таваров далели тасдиқунанда оварда, объективона зикр медорад, ки «баъди пошхӯрии Иттиҳоди Шӯравӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон танҳо алоқаи телефони ноқилиро ба мерос гирифт, ки он ҳамчун унсури муҳимтарини низоми иттилоотию коммуникатсионии мамлакат на он қадар зиёд рушду инкишоф ёфта буд. Он ҳам бошад, дар солҳои ҷанги шаҳрвандӣ қисман қорношоям гардид».[191, с.114]

Бояд зикр дошт, ки бо баробари ба даст овардани истиқлолияти сиёсӣ ва ба хоҳири мустааҳкам қардани мавқеъ ва қойгоҳи кишвар дар низоми муносибатҳои байналмилалӣ, баланд бардоштани сатҳу сифати зиндагии аҳоли, муаррифии дастовардҳои илмиву техникӣ ва арзишҳои фарҳанги миллӣ дар миқёси байналмилалӣ таваҷҷуҳи Ҳукумати кишвар ба татбиқи ин низоми идорақунӣ афзалият пайдо қард.

Ба мазмуни дигар, бо баробари иҷрои қорҳои судманд ва назаррас дар самти татбиқи ҳукумати электронӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, вале таваҷҷуҳи хосса додан ба рушду инкишофи он ба соли 1997 рост меояд. Аниқтараш моҳи сентябри соли 1997 бо фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Э.Раҳмон барнома «Дар бораи таъмини ҳуқуқӣ ба шабақаҳои иттилоотии ҷаҳон» қабул гардид.

Ҳуҷҷати мазкур дар рушду инкишофи технологияи иттилоотӣ ва телекоммуникатсионии кишвар нақши босазое гузошт. Пеш аз ҳама имқоният фароҳам овард, ки шаҳрвандони Тоҷикистон ва иттиҳодияҳои давлатию ҷамъиятӣ ба шабақаи иттилоотии ҷаҳонӣ пайваст гардида, роҳи осон ва сабуки қабул ва интиқоли иттилоъро дар ҳаёти амалии худ татбиқ намоянд.

Дар асл, технологияи муосири иттилоотӣ-коммуникатсионӣ, ки дар ҳама соҳаҳо қорӣ қарда мешавад, воситаи мувофиқ ва самараноки табодули иттилоот

ва хизматрасонии мизочон мебошад. Инро дар мисоли хизматрасониҳои интерактивӣ дар бахшҳои стратегии Ҷумҳурии Тоҷикистон дидан мумкин аст. Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дар даврони соҳибистиклолии кишвар баҳри амалӣ намудани иттилоърасонӣ ва хизматрасонии электронӣ стратегияҳо, концепсияҳо ва барномаҳои давлатӣ қабул шудаанд. Стратегияи давлатии «Технологияҳои иттилоотӣ–коммуникатсионӣ барои рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон», «Барномаи давлатии инкишоф ва татбиқи технологияҳои иттилоотӣ–коммуникатсионӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2014 - 2017», «Концепсияи ташаккули ҳукумати электронӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон», «Концепсияи сиёсати давлатии иттилоотии Ҷумҳурии Тоҷикистон» ва ғайра мебошанд, ки заминаи муҳимми стратегии иттилоърасонӣ ва хизматрасонии электронии давлатро ташкил медиҳанд.

Ҷанбаи дигари истифодаи васеи ТИК, ки боиси рушд кардани татбиқи ҳукумати электронӣ дар кишвар гардид, ин таъсис ва таҳаввули шабакаи глобалии Интернет ва дастрасии мардум ба он дар тамоми ҳудуди кишвар мебошад. Ба он хотир, ки ҳукумати электронӣ як модели комилан нави идоракунии давлатиро муаррифӣ мекунад, ки он ба истифодаи технологияҳои муосири иттилоотӣ–коммуникатсионӣ асос меёбад.

Дар доираи ин модел, муносибатҳо миёни сохторҳои давлатӣ ва ҷомеа тавассути платформаҳои рақамӣ ва хизматрасониҳои интернетӣ ташкил карда шуданд, ки минбаъд боиси суръатбахшӣ ва шаффофияти бештар дар ҳамкориҳои тарафайни байни мардум бо давлат гардид. Шакл нест, ки вазифаи асосии ҳукумати электронӣ дар трансформатсияи равандҳои дохилӣ ва берунаи идоракунии давлатӣ бо истифода аз технологияҳои инноватсионӣ ва шабакаҳои коммуникатсионии рақамӣ ифода меёбад.

Ин на танҳо модернизатсияи тартиботи бюрократии анъанавиро дар назар дорад, балки инчунин фароҳам овардани шароите барои шаффофият, дастрасӣ ва баланд бардоштани самаранокии хизматрасониҳои давлатӣ мебошад. Ҳамин тавр, ҳукумати электронӣ ба як воситаи муҳим барои ташаккули иқтисоди рақамӣ ва ҷомеае, ки ба дониш асос ёфтааст, табдил ёфт. [130, с.135-142]

Дар замони муосир ҷомеаҳое, ки аз технология ва Интернет ба таври дурусту самаранок истифода менамоянд, метавонанд як қатор кору хизматрасониҳоро ба тариқи фосилавӣ дар муҳити хона ба роҳ монанд. Ин васила низ имкон медиҳад, ки масъулин ба амалҳои зерин, аз қабili сарфаи маблағи зиёд, вақти беҳуда, амалҳои коррупсионӣ ва ғайра роҳ надиханд. Ғайр аз ин, пешбурди фаъолияти соҳаҳои мухталифи ҷомеа, аз қабili корхонаю муассисаҳо, бидуни ТИК номумкин аст.

Дар робита бо ин, барои татбиқи самараноки ҳукумати электронӣ ва ниҳоят ташаккули ҷомеаи иттилоотӣ истифодаи ТИК дар раванди истеҳсолоту идоракунии давлатӣ аз масоили муҳим бокӣ менамояд. Хусусан, имрӯзҳо ТИК дар Тоҷикистон дар раванди идораи корҳои давлатӣ ба таври васеъ истифода бурда мешавад. Зери мафҳуми технологияи иттилоотию коммуникатсионӣ лоиҳаҳои ташкили равандҳо барои ҷамъоварии иттилоот, коркард, пешниҳод ва истифодабарии он тавассути таҷҳизотҳои электронӣ фаҳмида мешавад.

Ҳақиқатан, дар ҷомеаи зудтағйирёбандаи муосир ҳадафи асосии давлатҳои миллӣ ин ба роҳ мондани ҳамкории наздики ниҳодҳои давлатӣ ва ҷомеаи шаҳрвандӣ мебошад. Бояд қайд кард, ки дар Ҷумҳурии Тоҷикистон низ чунин ҳадаф бе истифодаи ТИК ғайриимкон аст.

Тавассути ТИК аҳоли ба раванди идораи корҳои давлатӣ ҷалб карда шуда, ба пешрафти фаъолияти маъмурию идоракунӣ ва самаранокии идораи давлатӣ таъсир мерасонад. Истифодаи самараноки ТИК дар раванди идораи корҳои давлатӣ имконият фароҳам меорад, ки сиёсати давлатии иттилоотӣ ва идоракунии раванди иҷроиши он пурзӯр карда шавад.

Инчунин, дар шароити имрӯза аҳоли на танҳо бунёдкунандаи давлату ҳукумат, балки намоёндагони он ба сифати таҳиягари қарорҳои нави сиёсӣ баромад мекунанд. Ин вазъ аз як тараф, муносибат ва масъулияти нави аҳолиро зиёд мегардонад, аз тарафи дигар бошад, дараҷаи баланди касбии кормандон ва омодагии технологиро талаб менамояд.

Дар амал қорӣ намудани ТИК, таъкид менамоянд Е.М.Стирин ва Н.Е.Дмитриева «самаранокии идоракунии давлатӣ, шаффофияти фаъолияти

давлат ва ҷалби фаъолони шахрвандонро ба фаъолияти давлат афзоиш дода, ба кам шудани хароҷоти давлатӣ мусоидат мекунад». [88]

Нихоят, татбиқи ҳукумати электронӣ дар тамоми ҷомеаи инсонӣ бо суръати хело баланд идома ёфта истодааст. Давлатҳои пешрафтаи олам тамоми чораҳои заруриро андешида истодаанд, то ки ҳукумати электронӣ дар кишварашон рушду инкишоф ёбад. Дар шароити муосири рушди иқтисодиёти Тоҷикистон яке аз масъалаҳои мубрами идоракунии давлатӣ масъалаи ташаккули системаи ҳукумати электронӣ ба ҳисоб меравад. Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамчун давлати тозабунёду навтаъсис ҳарчанд дар ташаккулу инкишофи ҳукумати электронӣ қадамҳои аввалини худро гузошта истодааст, вале дар ин ҷода ба ҷандин муваффақияту комёбиҳо ноил шуд.

Махсусан, дар сатҳи миллий ба ТИК ҳамчун яке аз омилҳои асосии мусоидат ба ворид кардани дигаргуниҳо таваҷҷуҳ зоҳир карда шуд. Масъалаи ҳукумати электронӣ ҳамчун табдили сохторҳои давлатӣ ва роҳи ҳамкориҳои сохторҳои давлатӣ ва шахрвандон баррасӣ гардид. Илова бар ин, ТИК як воситаи тавоноии мусоидат ба ҷалби шахрвандон дар таҳияи сиёсати давлатӣ нақш бозид ва имрӯз ҳам мебозад.

Бартараф кардани монеаҳои ташкилӣ, ки тавассути барномаҳои ТИК мусоидат мекунанд, барои тағйир додани сохторҳои давлатӣ, барои ба тартиб даровардан ва осонгардониҳои идоракунии давлатӣ ва баъзан аз байн бурдани монеаҳо хизмат кард. ТИК, инчунин дастрасии ниҳодҳои давлатиро барои ҷомеа афзоиш дода, ба иштироки шахрвандон дар қабули қарорҳо мусоидат кард.

Махсусан, дар ибтидо, вақте ки ТИК барои табдили ҳукумат истифода мешуд, аксари ташаббусҳои ҳукумати электронӣ ба технологияҳои интернетӣ бо истифода аз алоқаи собит асос ёфта буданд. Муомилот тавассути Интернет дар дохили шабакаҳои хати доимӣ, ки ҳамчун инфрасохтори иттилоотии миллий дар зери замин ҷойгир буданд, анҷом дода мешуданд. Хизматрасониҳои давлатии электронӣ дар ҷойҳои маҳдуд, дар ҷойи истиқомат ё ҷойи кор тавассути хатҳои сими телекоммуникатсионӣ пешниҳод карда мешуданд.

Бо вучуди ин, бо паҳн шудани технологияҳои мобилӣ, интернетӣ мобилӣ ва дастрасии бесим ба муассисаҳои давлатӣ ба муҳити ҳукумати электронӣ таъсири ҷиддӣ расонид. Технологияҳои мобилӣ нерӯи баҳши давлатиро барои истифодаи ТИК дар бехбуди фаъолияти худ ва муошират бо шаҳрвандон ва соҳибкорон тавсеа доданд. Дар натиҷа, ҳукумати электронӣ тавсеа ёфт ва тадриҷан ба ҳадамоти мобилии ҳукумат мубаддал гардид.

Нақши фанновариҳои иттилоотӣ коммуникатсионӣ дар татбиқи консепсияи ҳукумати электронӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон бориз аст. Ба андешаи мо ТИК чузъи ҷудонашавандаи пешрафти сиёсӣ, иқтисодӣ ва иҷтимоии давлат дар шароити муосир ва яке аз муҳимтарин унсурҳои татбиқ ва рушди ҳукумати электронӣ дар кишвар мебошад.

Муҳаққиқи амрикоӣ Э.Тоффлер дар китоби худ «Сармояи инқилобӣ» дар ин маврид дуруст қайд кардааст, ки «сатҳи зиндагии шахси муосир то ҳадди зиёд аз дараҷаи дастрасӣ ва истифодаи технологияҳо ва хидматрасониҳои иттилоотӣ вобаста аст. Унсурҳои ба монанди телефонҳои мобилӣ, компютерҳои шахсӣ бо дастрасӣ ба интернет, шабакаҳои рақамии алоқа, инчунин автомобилҳо бо функсияҳои баландтехнологӣ, чузъи ҷудонашавандаи ҳаёти ҳаррӯза гардидаанд. Бе ин технологияҳо фаъолияти касбӣ ва ҳамкорӣҳои иҷтимоии инсон ба таври назаррас маҳдуд мешуданд». [95]

Мисоли равшани ҳамгироии ТИК-ро ба ҳаёти ҳаррӯзаи мардум дар шароити Ҷумҳурии Корея метавон муқоиса намуд, ки дар ин самт мавқеи пешсафро миёни кишварҳои рушдёфта ишғол мекунад.

Бахусус, низомии таҳсилоти Кореяи Ҷанубӣ пурра рақамикунонида шудааст ва ҳамчун самти стратегӣ дар сиёсати иҷтимоӣ баррасӣ мегардад. Дар донишгоҳҳои кишвар марказҳои электронии таълимӣ фаъолият мекунанд, ки ба донишҷӯён имкони истифодаи захираҳои зарурии таълимиро бо истифода аз технологияҳои муосир дар ҳар вақти дилхоҳ фароҳам меоранд. Ҳатто дар кӯдакистонҳо китобхонаҳои электронӣ таъсис дода шудаанд, ки дар он ҷо кӯдакон тавассути рамз ва рақами шахсӣ китоб интихоб намуда, мутолиа карда метавонанд. Ҳамчунин, онҳо метавонанд фикру андеша, саволҳои худро ба

кормандони масъул тавассути кабинетҳои инфиродӣ ирсол кунанд. Ҳар як муассисаи таълимӣ, аз кӯдакстон то донишгоҳ, сомонаи худро доранд, ки саҳифоти онҳо аз ҷониби масъулон мунтазам нав карда мешаванд ва бо маводи зарурӣ таъмин гардонида мешаванд. Ҳамзамон, донишҷӯён метавонанд порталҳои таълимиро ройгон истифода баранд, ки ин барои ҳамаи кишрҳои аҳоли имкониятҳои баробарро фароҳам меорад.

Инчунин, шоистаи таваҷҷуҳи махсус ба низоми электронии нақлиёти ҷамъиятӣ дар Кореяи Ҷанубӣ метавон дод. Дар Кореяи Ҷанубӣ, дар ҳар як истгоҳи нақлиётӣ мусофирон метавонанд маълумот дар бораи вақти расидани нақлиёт, сабабҳои эҳтимолии таъхирҳо ва хатсайрҳоро гиранд. Ин ташаббусҳо ба ташаккули ҷомеаи иттилоотии рушдкарда мусоидат мекунанд, ки таҷрибаи он барои дигар давлатҳо аҳамияти зиёд дорад ва омӯзанда мебошад.

Ҷумҳурии Тоҷикистон низ дар ин самт, махсусан ҷиҳати татбиқи сиёсати пешгирифтаи Ҳукумати кишвар дар бобати татбиқи ҳукумати электронӣ бетаваҷҷуҳ нест. Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон бо мақсади ҷорӣ кардани идоракунии электронӣ ва ҳамгирӣ ба фазои иттилоотии ҷаҳонӣ санадҳои меъёрии ҳукукии зиёде қабул шудаанд.

Аз ҷумла, Қарорҳои Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи Консепсияи ҳукумати электронӣ» [11] ва «Дар бораи қоидаҳои ягона барои сомонаҳои расмӣ вазорату идораҳо, мақомоти иҷроияи ҳокимияти маҳаллӣ ва мақомоти худидоракунии шаҳрак ва деҳот дар шабакаи интернет» [10] махсус зикр кардан лозим аст. Қабули ин санадҳо таъсири дутарафа дорад: аз як тараф, самаранокии фаъолияти мақомоти давлатиро баланд мебардоранд, расмиёти бюрократиро кам мекунанд; аз ҷониби дигар, шароит барои дастрасии фаврӣ ва осони шаҳрвандон ба қарорҳо, фармонҳо ва дигар маводи зарурӣ фароҳам оварда мешавад.

Ғайр аз ин, ҷорӣ кардани интиқоли электронии маълумот миёни муассисаҳои давлатӣ ва ҷомеа сатҳи коррупсия ва бюрократияро ба таври назаррас коҳиш медиҳад. Сомонаҳои расмӣ мақомоти минтақавӣ ва мунитсипалӣ дар пешниҳоди дастовардҳои кишвар, инчунин дар пешниҳоди

иттилооти марбут ба хизматчиёни давлатӣ ва корбарони хусусӣ нақши муҳим мебозанд.

Ҳамин тавр, таҷрибаи Кореяи Ҷанубӣ ва қадамҳои аввали Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соҳаи рақамикунонии идоракунӣ аҳаммияти технологияҳои иттилоотиро ҳамчун воситаи рушди иҷтимоӣ ва иқтисодӣ тасдиқ мекунанд. Аммо сабабҳои асосии ташаккул наёфтани ва дар сатҳи зарурӣ рушд накардани қисми иттилоотӣ дар Тоҷикистон инфрасохтори иттилоотӣ, нобаробар ба роҳ мондани низоми иттилоотӣ дар минтақаҳои кишвар ва мутобиқ нагаштани аҳоли ба ин муҳит, сатҳи пасти донишҳои техникии шаҳрвандон ба ҳисоб мераванд.

Ба ақидаи Д.Ҷ. Сафаров ва А.Х. Қувватзода «ҳукумати электронӣ дорои як қатор хусусиятҳои нодирест, ки аҳаммияти онро дар шароити рушди босуръати ТИК инъикос мекунанд. Пеш аз ҳама, ташкили ҳукумати электронӣ ҳамчун зарурати объективии марҳилаи муосири рушди қисми ва давлат арзи вучуд кардааст, ки ин ба суръати афзояндаи пешрафти технологӣ вобаста аст». Ин низом бояд на танҳо шаклҳои мавҷудаи ҳамкориро миёни мақомоти давлатӣ тағйир диҳад, балки инчунин барои ҳамкориҳои самараноки давлат бо шаҳрвандон ва бахши тижорат мусоидат намояд.

Чӣ тавре қаблан ишора шуд, «пас аз ба даст овардани истиқлолият, инфрасохтори телекоммуникатсионии Тоҷикистон, ки аз Иттиҳоди Шӯравӣ ба мерос монда буд, қариб пурра хароб шуда, қисми зиёди таҷҳизот ғайриқобили истифода гардид. Аммо, аллакай дар соли 1998 ҷумҳурии шоҳиди рушди фаъолони бахши телекоммуникатсия шуд, ки қорӣ намудани интернет, IP-телефония ва алоқаи мобилии стандарти GSM-ро дар бар мегирифт». [139, с.53] Ин дастовардҳо асоси ташаккул ва рушди ҳукумати электрониро фароҳам оварданд. Таҳлилгарон таъкид мекунанд, ки иқтидори технологияи кишвар дар татбиқи муваффақонаи ин ташаббус нақши калидӣ мебозад, ки ин равандро дар Тоҷикистон ба як мавзӯи муҳим барои омӯзиш ва таҳлил табдил медиҳад.

Таваҷҷуҳи махсус ба тадбире дода мешавад, ки истифодаи ТИК ба ҳаёти ҳаррӯзаи шаҳрвандон чӣ манфиате ба бор меоварад. Бавижа, тағйироти асосӣ ба

осон гардонидани дастрасӣ ба иттилоот, коҳиш додани муомилоти ҳуҷҷатии коғазӣ ва таъмин намудани робитаи самаранок миёни шаҳрвандон, ташкилотҳо ва мақомоти давлатӣ ворид менамояд.

Масалан, ҷорӣ кардани низоми «равзанаи ягона» дар ҷумҳурӣ, ки аллакай ҷор сол боз амал мекунад, самаранокии худро нишон дод. Тибқи натиҷаҳои пурсишҳо, шаҳрвандон ва соҳибкорон ин низомро бо сабаби роҳатӣ ва коҳиши монеаҳои маъмурӣ баланд арзёбӣ мекунанд. Ҳамин тариқ, таҷрибаи ҷорӣ намудани ҳукумати электронӣ дар Тоҷикистон пешрафти назаррасро дар баробари мавҷудияти як қатор мушкилот, ки таҳқиқ ва тақмили минбаъдаи заминаи ҳукукиро талаб мекунанд, нишон медиҳад.

Ниҳоят, аз таҳлилу баррасиҳои зербоби мазкур метавон хулоса кард, ки дар шароити муосири ҷомеадорӣ таъмин ва ҷиҳозонидани идораву муассисаҳо бо воситаҳои навини техникӣ ва технологияи муосир пеш аз ҳама ба ташаккули фарҳангии техникий аҳоли таъсир мерасонад. Онҳоро барои омӯзиш ва истифодаи самараноки воситаҳои техникӣ ва мутобиқ шудан ба талаботи ҷомеаи техногенӣ ҳидоят менамояд. Иқдомҳои Ҳукумати кишварро дар самти пиёда кардани сиёсати иттилоотӣ-коммуникатсионӣ ифода медорад.

Махсусан, рушди бемайлони технологияҳои иттилоотию коммуникатсионӣ ва ба шабакаҳои гуногуни компютерию интернетӣ пайваست гаштани ҷомеаҳо ба барқарор кардани робитаи мустақим миёни кишварҳо роҳ мекушояд. Муносибатҳои сиёсӣ, иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангиро тақвият медиҳад. Барои ба роҳ мондани ҳамкориҳои тарафайн фосилаи роҳро аз байн мебарад, сарфаи хароҷотро кам ва манбаи даромадро афзоиш медиҳад. Бахусус, барои пайдоиши ҷомеаи иттилоотӣ, ки асоси онро дониш, иттилоъ ташкил медиҳанд, шароит фароҳам меорад. Дар ин ҷомеа аз як тараф, иттилоот муҳити моддӣ ҳаёти инсонро ташкил медиҳад, ки ҳамчун технологияҳои инноватсионӣ, барномаҳои компютерӣ, протоколҳои телекоммуникатсионӣ ва ғайра амал мекунад ва аз тарафи дигар, он ба сифати воситаи асосии муносибатҳои байнишахсӣ баромад карда, пайваста дар ҳолатии тағйирёбӣ ва тақмил мебошад.

Дар маҷмӯъ, ҳукумати электронӣ ба дониш ва иттилоъ тақия карда, низоми идоракуниро бо ин васила тавассути истифода аз воситаҳои навини техникӣ ва технологияи муосир, бо павастагӣ доштан ба шабакаи глобалии Интернет ба роҳ мемонад. Дар тафовут аз низоми анъанавии идоракунии ҷомеа падидаи нав, зинаи бартариятдоштаи идоракунии давлатӣ мебошад, ки таъмини саривақтии хизматрасонихоро ба аҳоли, наздик кардани ҳамкориҳои давлатро бо ҷомеаи шаҳрвандӣ иҷро менамояд. Аммо набояд аз мадди назар дур гузошт, ки ташаккул ва дурнамои рушди он дар ҳар як ҷомеаи милли аз истехсол ва сатҳи истифодабарии тамғаҳои нави воситаҳои техникӣ ва технологияи муосир, тез кардани суръати Интернет, васл кардани дастгоҳҳои пурқуввати мавҷрасон ва ғайра вобастагии амиқ дорад.

БОБИ II. ХУСУСИЯТҲОИ ТАШАККУЛ, МУШКИЛОТ ВА ДУРНАМОИ РУШДИ ҲУКУМАТИ ЭЛЕКТРОНӢ ДАР ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

2.1. Заминаҳои меъёрии ҳуқуқии татбиқи ҳукумати электронӣ дар шароити муосири ҷомеаи Тоҷикистон

Гузариш ба ҷомеаи иттилоотӣ ислоҳоти сиёсии заруриро дар самти идораи корҳои давлатӣ талаб менамояд. Дар даврони соҳибистиклолии Ҷумҳурии Тоҷикистон чун қаблан қайд карда шуд дар самти татбиқи ҳукумати электронӣ як қатор санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ қабул гардиданд. Аммо вобаста ба муайян кардани рейтинги кишварҳо дар ин самт, ки дар сатҳи байналмилалӣ аз ҷониби созмону ташкилотҳои гуногун арзёбӣ карда мешаванд, маълум мегардад, ки аз рӯйи баъзе аз нишондодҳо Ҷумҳурии Тоҷикистон дар қиёс бо дигар ҷумҳуриҳои ҳамсоя ва пасошуравӣ нисбатан қафо мондааст. Масалан, тибқи сарчашмаҳои ҷойдоштае, ки ҳар ду соли охир аз ҷониби СММ вобаста ба фарогирӣ ва татбиқи ҳукумати электронӣ нашр мегардад, дар соли 2022 Ҷумҳурии Тоҷикистон ҷойи 129-ро ишғол намудааст, ҳол он ки Қазоқистон дар ҷойи 28-ум, Ўзбекистон ҷойи 69-ум ва Қирғизистон ҷойи 81-умро соҳиб шудаанд. [31, 32]

Дар асоси ин мавод қайд кардан ба маврид аст, ки ин нишондиҳандаҳо аз рӯйи сураъатнокии Интернет, сифати хизматрасонии интернетӣ ва сатҳи рушди ТИК радабандӣ гардидааст. Мутаассифона, мавқеъ ва нишондоди ҷойгоҳи Ҷумҳурии Тоҷикистон чандон қаноатбахш нест. Ба назари мо ин матлаб асоси воқеъ надорад. Ба он хотир, ки ба масъулини СММ дар мавриди радабандӣ дар доираи талаботи ин масъала дар миқёси Ҷумҳурии Тоҷикистон мутассаддиён маводи воқеиро пешниҳод нагардониданд ё кормандони ин ниҳод маводи носоҳеҳро аз сомонаҳои мухталифи давлатӣ ва ё ғайридавлатӣ дастрас намуда, мавқеи Тоҷикистонро муайян карда бошанд.

Сарфи назар аз ин матлаб, ҳанӯз дар таърихи 26 апрели соли 2013 Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар Паёми худ бамаврид қайд

намуда буданд, ки «Дар марҳалаи имрӯза бо истифода аз усулҳои «ҳукумати электронӣ» харчи васеътар қорӣ намудани коргузорӣ ва ба сатҳи сифатан нав бардоштани масъулияти хизматчиёни давлатӣ аз ҷумлаи вазифаҳои муҳимтарини Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ба ҳисоб меравад...».[26]

Воқеан, таи солҳои соҳибистиклолӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон концепсия ва барномаҳои зиёди давлатие қабул гардиданд, ки татбиқи ТИК-ро дар фаъолияти ҳокимияти давлатӣ вусъат бахшиданд. Бавижа, санадҳои меъёрии ҳуқуқие, ки заминаи асосии татбиқи ТИК-ро дар фаъолияти ҳокимияти давлатӣ асос гузоштанд инҳо махсуб меёфтанд: Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи иттилоотикунонӣ» №40, аз 06.08.2001; Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ҳуҷҷатгузориҳои электронӣ» №51, аз 10.05.2002; Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи иттилоот» №55, аз 10.05.2002; Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи алоқаи барқӣ» №56, аз 10.05.2002 ва Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ҳифзи иттилоот» №7, аз 02.05.2002 мебошанд.

Дар навбати худ қайд намудан бамаврид аст, ки давлатҳои ҷаҳон барои муваффақ шудан дар рушди ҷомеаи иттилоотӣ яке паси дигар концепсия ва стратегияҳои гузаришро низ таҳия доштаанд, ки онҳо унсурҳои мухталифи ҷомеаи иттилоотиро дар соҳаҳои алоҳидаи кишварашон амалӣ менамуданд. Шурӯъ аз ин марҳила гузариш ба ҷомеаи иттилоотӣ на танҳо меъёри муқаррари рушд, балки мақсади ниҳонии инкишофи дилхоҳ кишвар ба шумор мерафт, ки нишондиҳандаи «давлати мутараққӣ» ва «идеали асосии давлатҳои ҷаҳон» махсуб меёфт. Роҳбарони давлатҳо стратегияи истифодаи ТИК ва интернетро дар идораи қорҳои давлатӣ роҳандозӣ намуданд.

Барои кишварҳо таҳким бахшидани заминаи меъёрии ҳуқуқии ташаккули ҳукумати электронӣ ба он мақсад буд, ки шароитҳои ҳуқуқӣ барои таъсис ва ташаккули ҳукумати электронӣ, истифодаи босамари ТИК дар фаъолияти мақомоти ҳокимияти давлатӣ, ҳимоя намудани ҳуқуқҳои шаҳрвандон, ҳифзи манфиатҳои ҷамъиятию давлатӣ ва ғайра таъмин карда шавад.

Дар тақвияти ин гуфта, дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дар асоси Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи чораҳои таъмини дастрасӣ ба

шабакаҳои иттилоотии ҷаҳонӣ» (аз 16 сентябри соли 1999, №1347) барои фароҳам овардани шароити ҷиҳати дастрасӣ ба шабакаҳои иттилоотии ҷаҳонӣ ва татбиқи технологияи муосир дар сохтори Дастгоҳи иҷроияи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Маркази иттилоотӣ-техникӣ таъсис дода шуд. Марказ бо мутахассисони соҳавӣ таъмин карда шуда, вазифадор гардиданд, ки ба мақомоти идораи давлатӣ ва ниҳодҳои ҷомеаи шаҳрвандӣ провайдери Интернет, почтаи электронӣ (E-mail) ва дигар хизматрасониҳои иртиботиро татбиқ намоянд. Аз ин рӯ, фармони мазкур яке аз аввалин санадҳои расмӣи Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон дар самти ворид кардани ҷумҳурӣ ба шабакаи ҷаҳонии иттилоотӣ ба ҳисоб рафта, имкон дод, ки тадбирҳои аввалиндараҷа андешида шаванд.

Баъдан, дар заминаи он Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ташкили шабакаи ҷумҳуриявии ирсоли мавод ва чораҳои мураттаб сохтани дастрасӣ ба шабакаҳои иттилоотии ҷаҳонӣ» (№389, аз 8 августи соли 2001) бо мақсади иҷрои Фармони дар боло зикршуда қабул гардид. Дар заминаи ин қарор, шабакаи ҷумҳуриявии ирсоли иттилооти Ҷумҳурии Тоҷикистон - шабакаи Ҷамъияти саҳҳомии шакли кушодаи «Тоҷиктелеком» таъсис дода шуд ва фаъолияти он барои расонидани хизматрасониҳои иттилоотӣ ба ниҳодҳои давлатӣ равона гардид. Дар асоси ин қарор, инчунин Ҳукумати кишвар қоидаҳои расонидани хизматрасонии интернетиро дар ҳудуди кишвар тасдиқ кард, ки онҳо замина барои ташкили ҳукумати электронӣ дар кишвар гардиданд.

Аз сабаби он ки шурӯъ аз солҳои 2000-уми асри XXI аҳаммияти ТИК дар сатҳи кишварҳои ҷомеаи инсонӣ то рафт рӯзмарра ва дақиқ эҳсос гашт, бинобар ин, дар даҳсоли сипаришуда, аз ҷумла дар Ҷумҳурии Тоҷикистон доир ба ТИК ва масоили марбут ба он як қатор санадҳои муҳим ва арзишманди меъёрии ҳуқуқӣ, аз қабili қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи иттилоотонӣ» [1], қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи алоқаи электрикӣ» [6], қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи иттилоот» [2], қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ҳифзи иттилоот» [3], қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи

химояи иттилоот» [4], қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи имзои электронии рақамӣ» [7], қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ҳукуки дастрасӣ ба иттилоот» [8] таҳия ва қабул гардиданд, ки ҳар як санади мазкур барои ташаккул ва татбиқи ҳукумати электронӣ дар кишвар, амният ва ҳифз кардани иттилоот нақши боризи худро гузоштанд.

Дар баробари санадҳои меъёрии ҳукукии зикршуда Стратегияи давлатии «Технологияҳои иттилоотонӣ-коммуникатсионӣ барои рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон», ки бо Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон № 1174 аз 05.11.2003с.) ба имзо расид, Барномаи давлатии «Рушд ва ҷорикунии технологияҳои иттилоотонӣ-коммуникатсионӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» (Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон №468 аз 03.12.2004) ва амсоли инҳо низ барои ташкили ҳукумати электронӣ ба сифати маводи муътамад хизмат намуданд. Илова бар ин, дар ҷаласаи Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки 3 декабри соли 2010 баргузор гардида буд, аҳаммияти технологияҳои иттилоотӣ-коммуникатсионӣ (ТИК) ва зарурати ҷорӣ кардани он дар ҳамаи соҳаҳои идоракунии яке аз масъалаҳои калидӣ ба ҳисоб рафт. Дар натиҷа, «Нақшаи ҷорабинҳои минбаъдаи Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ҷиҳати татбиқи ТИК барои такмили идоракунии давлатӣ» қабул гардид, ки дар низоми давлатдорӣ миллии татбиқи амалии ТИК-ро дар раванди идоракунии давлатӣ таъмин карда истодаанд.

Таҳия ва дар амилияи давлатдорӣ ва ҷомеадорӣ татбиқ кардани ин санадҳо дар кишвар аз он ғайбат мекунад, ки Ҷумҳурии Тоҷикистон дар низоми идоракунии давлатӣ ҳамчун нави инноватсионии идоранамоӣ - татбиқи «ҳукумати электронӣ»-ро дар баробари кишварҳои мутамаддини олам пеш гирифтааст. Зеро раванди татбиқи ҳукумати электронӣ дар Тоҷикистон аз ҷониби масъулини идораҳои давлатию ниҳодҳои ҷамъиятӣ дар заминаи барномаҳо ва ҳуҷҷатҳои меъёрии таҳия ва ба тасвирбрасида мавриди иҷро қарор гирифтанд.

Бо вуҷуди ин, бояд ба эътибор гирифт, ки дар Ҷумҳурии Тоҷикистон аввалин санаде, ки дар он истилоҳи «ҳукумати электронӣ» бори нахуст мавриди

истифода қарор дода шудааст «Стратегияи давлатии технологияҳои иттилоотӣ-коммуникатсионӣ барои рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон» мебошад. Дар ин санади мазкур мафҳуми ҳукумати электронӣ чунин шарҳ дода шудааст: «Ҳукумати электронӣ соҳаи истифодаи технологияҳои иттилоотӣ-коммуникатсионӣ мебошад, ки ҳамкориҳои байни ҳокимияти давлатӣ ва шаҳрвандонро таъмин мекунад». [33]

Ҳадафи аслии стратегияи мазкур бошад, мусоидат ба ташаккули ҷомеаи иттилоотӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошад, аммо дар он ба таври муфасссал зарурати ташкили ҳукумати электронӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ва таъмини ҷузъиёти муҳими он инъикоси пурраи худро наёфтааст.

Дар баробари ин мавод, инчунин зарурати татбиқи ҳукумати электронӣ дар дигар санадҳои меъёрии ҳукуқии кишвар зикр карда шудаанд, ки мукамал мебошанд ва риояи онҳо бешакк барои татбиқи ин концепсия дар миқёси ҷумҳурий метавонанд нақши муассир гузоранд. Ба ин санадҳои меъёрии ҳукуқӣ дохил мешаванд:

1. «Концепсияи амнияти иттилоотии Ҷумҳурии Тоҷикистон» (Фармони Президенти ҶТ «Дар бораи тасдиқи Концепсияи амнияти иттилоотии ҶТ») аз 7 ноябри соли 2003, №1175;

2. Қарори Ҳукумати ҶТ «Дар бораи таъсиси барномаи давлатии рушд ва татбиқи технологияи иттилоотӣ ва коммуникатсионӣ дар ҶТ» аз 3 декабри соли 2004, № 468;

3. «Концепсияи давлатии сиёсати иттилоотӣ» (Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи тасдиқи Концепсияи давлатии сиёсати иттилоотӣ») аз 30 апрели соли 2008, № 451;

4. Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи самаранокии истифодаи технологияи иттилоотӣ дар сохтори давлатӣ» аз 30 декабри соли 2010, № 697;

5. «Концепсияи ташаккули ҳукумати электронӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» (Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30 декабри соли 2011, №643) ва ғайра.

Муҳокимаи чиддии худро бошад, лоиҳаи «ҳукумати электронӣ» соли 2011 пайдо намуд. Маҳз дар ин сол муҳимтарин ҳуҷҷат, яъне «Консепсияи ташаккули ҳукумати электронӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» тасдиқи худро пайдо намуд. Ҷавобгари амалинамоӣ ва масъулияти иҷроӣ татбиқи барномаи ҳукумати электронӣ ба души Вазорати нақлиёт ва коммуникатсия вогузор шуда буд. Баъдан, бахши коммуникатсия ба Хадамоти алоқа дохил гардид. Ҳоло бошад, татбиқи он ба Маркази иттилоот ва техникаи Дастгоҳи иҷроияи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамчун мақомоти масъул ва ҳамохангсоз вогузор карда шудааст.

Дар ҳақиқат, барои амалигардонии сиёсати иттилоотикунории кишвар «Консепсияи ташаккули ҳукумати электронӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» заминаи устувори ташаккули ҳукумати электронӣ ба ҳисоб меравад, зеро дар консепсияи мазкур мақсад ва афзалияти инкишофи ташаккули ҳукумати электронӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистонро барои ояндаи дарозмуҳлат, стратегияи амалиётро ҳангоми иҷро кардани дурнамоҳо ва барномаҳо баръало муайян мекунад. Ҳамзамон, давлат ва Ҳукумати кишвар дар даврони соҳибистиклолӣ оид ба рушди ҳукумати электронӣ як қатор санадҳои меъёрии ҳуқуқиро ба тасвиб расондааст, ки фаъолияти гуногунҷанбаи онро ба танзим медароранд.

Маводи таҳияшуда далолат аз он мекунад, ки ҳақиқатан Ҳукумати ҷумҳурий дар арсаи давлатдорӣ миллӣ ҷиҳати вусъат бахшидани консепсияи ҳукумати электронӣ таваҷҷуҳи хосса зоҳир намудааст, аз ҷумла дар ин маврид як қатор санадҳои меъёрии ҳуқуқии танзимбахшандаи ин самти нави идоракуниро қабул намудааст. Қабули чунин санадҳо имконият доданд, ки истифодаи васеи ТИК ва татбиқи ҳукумати электронӣ дар ҳама соҳаҳои ҳаёти ҷомеа ва давлат пешравии амиқ ва рушди инфрасохтори иттилоотонӣ, ба амалбарории лоиҳаҳои соҳавӣ ва барномаҳои иттилоотонӣ мусоидат намояд. Лоиҳаю барномаҳоро асноди зерин тасдиқ мекунад: Фармонҳои Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи чорабиниҳо оид ба таъмини дастрасӣ ба шабақоти иттилоотонии ҷаҳонӣ», «Дар бораи Стратегияи давлатии ТИК барои рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон» ва «Дар бораи Консепсияи амнияти иттилоотии

Ҷумҳурии Тоҷикистон», Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 3 декабри соли 2004, №648; «Дар бораи тасдиқи Барномаи давлатии рушд ва татбиқи ТИК дар Ҷумҳурии Тоҷикистон», Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 2 августи соли 2004, №330; «Дар бораи стандартҳои рамзгузорӣ ва ҷобачогузори алифбои тоҷикӣ дар клавиатураи компютери стандарти UNI CODE барои истифодабарии компютерӣ», Қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи иттилоотонӣ» (2001); «Дар бораи ҳуҷҷати электронӣ» (2002); «Дар бораи иттилоот» (2002); «Дар бораи алоқаи барқӣ» (2002); «Дар бораи ҳифзи иттилоот» (2002); «Дар бораи иҷозатномадиҳии фаъолиятҳои алоҳида» (2004) ва «Дар бораи дастрасӣ ба иттилоъ» (2008) ва ғайра.

Хусусан, «Нақшаи чорабиниҳои Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон барои таъмини амнияти иттилоотии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2005-2010» заминаи муҳиммеро барои рушди технологияҳои иттилоотӣ-коммуникатсионӣ (ТИК) дар кишвар фароҳам овард. Ин ҳуҷҷат аз 24 банд иборат буда, иҷрои бархе аз онҳо, аз ҷумла банди 5, аз ҷиҳати амалишавӣ натиҷаҳои назаррас додааст.

Иҷрои банди 5-и Нақшаи чорабиниҳо ба таҳияи санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ барои тартиби пайваستшавии системаи иттилоотии мақомоти давлатӣ ба шабакаи Интернет бахшида шуда, масъулияти онро Хадамоти алоқаи назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ба уҳда дошт. Дар доираи ин банд Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 1 апрели соли 2011, №166 «Дар бораи тартиби талаботи ягона барои веб-сайт ва шабакаи маҳдуди баҳисобгирии мақомоти идораи давлатӣ» қабул гардид.

Айни замон бошад, бо мақсади татбиқи муқаррароти ин санад, аксарияти вазорату идораҳои давлатӣ сомонаҳои худро дар шабакаи Интернет таъсис додаанд, ки ин қадам ҳамкорӣ ва шаффофияти фаъолияти мақомоти давлатиро беҳтар намуда истодааст.

Намунаи сомонаҳои мақомоти ҳокимияти давлатӣ:

- сомонаи «Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон – www.president.tj»;

- сомонаи «Маҷлиси миллии Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон – www.majmili.tj»;
- сомонаи «Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон – www.parlament.tj»;
- сомонаи «Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон – www.sudioli.tj»;
- сомонаи «Прокуратураи генералии Ҷумҳурии Тоҷикистон – www.prokuratura.tj»;
- сомонаи «Вазорати молияи Ҷумҳурии Тоҷикистон – www.minfin.tj»;
- сомонаи «Вазорати тандурустии Ҷумҳурии Тоҷикистон – www.health.tj»;
- сомонаи «Вазорати корҳои хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон – www.mfa.tj»;
- сомонаи «Вазорати маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон – [www.edu - maorif.tj](http://www.edu-maorif.tj)»;
- сомонаи «Вазорати энергетика ва саноати Ҷумҳурии Тоҷикистон – www.minnergoprom.tj»;
- сомонаи «Вазорати рушди иқтисод ва савдои Ҷумҳурии Тоҷикистон – www.met.tj»;
- сомонаи «Вазорати нақлиёти Ҷумҳурии Тоҷикистон – www.mintrans.tj»;
- сомонаи «Вазорати кишоварзии Ҷумҳурии Тоҷикистон – www.vkishovarsi.tj»;
- сомонаи «Вазорати мелиоратсия ва захираҳои оби Ҷумҳурии Тоҷикистон – www.mwr.tj»;
- сомонаи «Вазорати меҳнат ва ҳифзи иҷтимоии Ҷумҳурии Тоҷикистон – www.labour.tj»;
- сомонаи «Раёсати хизмати давлатии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон – www.rhd.tj»;
- сомонаи «Агенти назораи маводи нашъаоварии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон – www.ak.tj»;

- сомонаи «Агентии омери назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон – www.stat.tj»;
- сомонаи «Агентии давлатии назорати молиявӣ ва мубориза бо коррупсияи назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон – www.fticorruption.tj»;
- сомонаи «Кумитаи телевизион ва радиои назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон – www.tvt.tj»;
- сомонаи «Кумитаи ҷавонон, варзиш ва сайёҳии назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон – www.youth.tj»;
- сомонаи «Кумитаи қор бо занон ва оилаи назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон – www.kumitaizano.tj»;
- сомонаи «Кумитаи ҳолатҳои фавқулодда ва мудофиаи граждании назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон – www.khf.tj»;
- сомонаи «Ҳадамоти давлатӣ ва танзим дар соҳаи алоқа ва иттилоотонӣ – www.hdntai.tj»;
- сомонаи «Кумитаи андози назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон – www.andoz.tj»;
- сомонаи «Агентии стандартизатсия, метриология, сертификатсия ва нозироти савдои назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон – www.standard.tj»;
- сомонаи «Кумитаи давлатии сармоягузорӣ ва идораи амволи давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон – www.amcu.gki.tj»;
- сомонаи «Кумитаи ҳифзи муҳити зисти назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон – www.hifzitaibat.tj»;
- сомонаи «Кумитаи давлатии заминсозӣ ва геодезии Ҷумҳурии Тоҷикистон – www.komzem.tj»;
- сомонаи «Маркази тадқиқоти Стратегии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон – www.mts.tj»;
- сомонаи «Ҳадамоти алоқаи назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон – www.hdnti.tj»;
- сомонаи «Ҳадамоти гумруки назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон – www.customs.tj»;

- сомонаи «Мақомоти иҷроияи маҳаллии ҳокимияти давлатии шаҳри Душанбе – www.dusanbe.tj»;

- сомонаи «Мақомоти иҷроияи маҳаллии ҳокимияти давлатии вилояти Суғд – www.sugd.tj»;

- сомонаи «Мақомоти иҷроияи маҳаллии ҳокимияти давлатии шаҳри Хуҷанд – www.khujand.tj»;

- сомонаи «Мақомоти иҷроияи маҳаллии ҳокимияти давлатии вилояти Хатлон – www.khatlon.tj» ва ғайра.

Бояд зикр кард, ки дар марҳилаи кунунии рушди технологияҳои иттилоотӣ қисми зиёди мақомоти маҳаллии ҳокимияти давлатӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳанӯз дар масъалаи таъсис ва истифодаи сомонаҳои расмӣ худ ба сатҳи зарурӣ муваффақ нашудаанд. Мувофиқ ба маълумоти Агентии омор танҳо тақрибан 10%-и сомонаҳои мақомоти давлатӣ дар ҷумҳурӣ ғайрарасмӣ ҳисобида мешаванд. [39]

Бештари сомонаҳо имрӯз ё тамоман ғайриғайрарасмӣ ё бо фосилаҳои хеле зиёд дар ду то се моҳ як маротиба бо маводи тоза таъмин карда мешаванд. Аз ин рӯ, иқтисоди истифодаи веб-захираҳо ҳамчун як воситаи пуриқтисодӣ иттилоотӣ ва муошират бо шаҳрвандон то ҳол самаранок истифоданашуда боқӣ мемонад. Гузашта аз ин, сатҳи татбиқи техникии ин сомонаҳо аксар вақт ба талаботи стандартҳои муосир мувофиқат намеkunанд.

Бо мақсади ҳалли ин мушкилот, барои Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон зарурат пеш омад, ки соли 2011 «Консепсияи ташаккули муомилоти электронии ҳуҷҷатҳоро» бо қарори № 643 аз 30 декабр тасдиқ намояд. Аз ҷумла, банди 11-и ин ҳуҷҷат - «Рушди системаи ягона (сохтор)-и муомилоти электронии ҳуҷҷат дар мақомоти давлатӣ» - ба фароҳам овардани заминаи ҳуқуқӣ барои татбиқи саривақтӣ ва босифати равандҳои рақамии давлатӣ равона шудааст. Ин як қадами муҳим дар роҳи ташаккули ҳукумати пурраи электронӣ дар шароити кишвар маҳсуб меёфт.

Президенти кишвар дар Паёми худ ба Маҷлиси Олӣ соли 2012 бошад, зарурати баланд бардоштани сатҳи саводнокии техникий аҳоли ва ҷорӣ кардани

ҳамаҷонибаи ТИК-ро дар иқтисодиёти миллӣ таъкид намуда, дар суҳанронии худ барҳақ зикр доштанд, ки «Бо мақсади баланд бардоштани сатҳи дониши техникий кишрҳои гуногуни иҷтимоӣ ва татбиқи маҷмуи ТИК дар иқтисодиёти миллии кишвар, ҳукумат чанде пеш «Консепсияи ташаккули ҳукумати электронӣ»-ро таҳия кард. Ин имкон медиҳад, ки номгӯи васеи хизматрасониҳои давлатӣ ба таври электронӣ ба шаҳрвандон сари вақт ва босифат расонида шаванд ва тадриҷан чунин зухуроти номатлуб, ба мисли бюрократия ва коррупсия аз байн бардошта шаванд». [25]

Бояд қайд кард, ки татбиқи пурраи ҳукумати электронӣ дар самти сиёсати пешгирифтаи Ҳукумати кишвар як қатор манфиатҳои назаррасро бозтобӣ медорад. Пеш аз ҳама, он барои таъмини самаранокӣ ва роҳатии пешниҳоди аризаҳо, инчунин истифодаи шаҳрвандон, соҳибкорон ва шахсони ҳуқуқӣ аз хизматрасониҳои давлатӣ мусоидат мекунад. Афзалиятҳои муҳим, инчунин дар сарфаи вақт, маблағ ва дигар захираҳо зоҳир мешаванд. Масалан, аҳоли метавонад аз сафарҳои нолозим ба муассисаҳои давлатӣ канорагирӣ кунад, хароҷоти марбут ба маводи канселярӣ ва қоғазиро кам намояд ва ҳуди мақомоти давлатӣ хароҷоти меҳнатро барои коркарди аризаҳо ва омода кардани ҷавобҳо коҳиш диҳанд. Инчунин, қорӣ кардани муомилоти электронии ҳуҷҷат шаффофияти фаъолияти мақомоти давлатиро баланд мебардорад, ки ин барои мубориза бо коррупсия ва боло бурдани эътимоди шаҳрвандон ба сохторҳои давлатӣ муҳим аст.

Қиҳатҳои мазкурро ба инобат гирифта роҳбарияти олии кишвар пайваста талош менамояд, ки раванди татбиқи ҳукумати электронӣ дар кишвар ҳар чӣ бештар вусъат ёбад ва заминаи ҳуқуқии он мустаҳкам тарҳрезӣ гардад. То татбиқи муваффақонаи консепсияи ҳукумати электронӣ ба як марҳилаи муҳимми модернизатсияи идоракунии давлатӣ табдил ёфта, заминаи ҳамкориҳои муассир ва шаффоф миёни давлат ва ҷомеа ро фароҳам орад.

Чӣ тавре ки қаблан таъкид гардида буд, ҳуҷҷати муҳимми заминавӣ қиҳати татбиқи ҳукумати электронӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон «Консепсияи ташаккули ҳукумати электронӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» мебошад.

Концепсияи мазкур бо мақсади амалисозии Стратегияи давлатии «Технологияҳои иттилоотӣю коммуникатсионӣ барои рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон» (Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 5 ноябри соли 2003, №1174), «Барномаи давлатии рушд ва татбиқи технологияҳои иттилоотӣю коммуникатсионӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» (қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 3 декабри соли 2004, №468), «Концепсияи сиёсати давлатии иттилоотии Ҷумҳурии Тоҷикистон» (Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30 апрели соли 2008, №451) ва «Стратегияи ислоҳоти системаи идораи давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон» (Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 15 марти соли 2006, № 1713) таҳия гардидааст.

Аз ҷумла, дар Концепсияи ташаккули ҳукумати электронӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон таъкид гардидааст, ки «асоси ташаккули ҳукумати электрониро дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ноил шудан ба мақсадҳои зерин ташкил медиҳад:

- баланд бардоштани самаранокии фаъолияти мақомоти иҷроияи ҳокимияти давлатӣ ва идоракунӣ бо истифодаи васеи технологияи иттилоотӣю коммуникатсионӣ;

- баланд бардоштани сатҳи сифат ва дастрас будани хизматҳои иҷтимоие, ки ба шаҳрвандон ва ташкилотҳо расонида мешаванд;

- содда гардонидани қоидаҳо ва кам кардани муҳлатҳои расонидани хизматҳои иҷтимоӣ, инчунин кам кардани (қоҳиш додани) хароҷоти маъмурӣ, ки ба расонидани ин хизматҳо вобастагӣ доранд;

- баланд бардоштани сатҳи дастрасӣ ба иттилоот дар бораи фаъолияти мақомоти иҷроияи ҳокимияти давлатӣ;

- ташаккули системаи ягонаи таъбодули иттилоотӣ бо истифода аз захираҳои иттилоотии электронӣ ва пайваستшавии доимӣ ба система ва шабакаҳои маҳдуди баҳисобгирии алоқаи ҳамаи истифодабарандагон;

- ҳавасмандкунии иқтисодии истифода аз Интернет ва технологияҳои муосири технологӣ». [9]

Ҳамзамон, мутобиқ ба талаботи Консепсияи мазкур муқаррар гардидааст, ки «таъбиқи ҳукумати электронӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ба ҳал ва иҷрои вазифаҳои зерин мусоидат менамояд:

- тибқи талаботи ҷомеаи техногенӣ коркард кардан ва ҷорӣ намудани раванди низомҳои иттилоотии таҳлили вазифавӣ, ки ҷараёни қабул гардидани қарорҳои идоракуниро дар доираи мақомоти иҷроияи ҳокимияти давлатӣ дар назар дорад;

- ба роҳ мондани ҳамкориҳои байниидоравӣ дар раванди қабули қарорҳои дахлдор;

- зина ба зина баланд бардоштани дараҷаи шаффофият ва таъмини иттилоот дар бораи фаъолияти мақомоти иҷроияи ҳокимияти давлатӣ, васеъ намудани имконоти дастрасӣ ва иштироки бевоситаи шаҳрвандон, кормандони муассисаҳо ва созмонҳои ҷомеаи шаҳрвандӣ ба ҷараёнҳои ташаққул ва таҳлили қарорҳое, ки дар ҳамаи ниҳодҳои идоракунӣ давлатӣ қабул карда мешаванд;

- баланд бардоштани фарҳанги истифодабарии воситаҳои техникаи кормандони идораҳои давлатӣ;

- таъмини саривақтӣ ва назорати доимии натиҷаҳои фаъолияти мақомоти иҷроияи ҳокимияти давлатӣ;

- таъмини сатҳи амнияти иттилоотии ҳукумати электронӣ ҳангоми фаъолияти он дар сохтор ва низомҳои идораи давлатӣ;

- таъмини шароит ҷиҳати истифодаи васеи васоити техникаӣ ва технологияи муосир аз ҷониби шаҳрвандон, кормандони муассисаҳои минтақаҳои дурдаст барои дастраӣ пайдо кардан ба иттилоот дар бораи фаъолияти мақомоти иҷроияи ҳокимияти давлатӣ;

- давра ба давра бартараф намудани нобаробарии рақамӣ дар байни шаҳрвандон нисбат ба истифодаи технологияҳои иттилоотӣ – коммуникатсионӣ, ки ба асоси тафсути иҷтимоӣ -иқтисодӣ ва мавқеияти ҷуғрофӣ муайян карда мешавад. Ин талабот яке аз вазифаҳои марказии таъмини самаранокии ҳукумати электронӣ буда, аз тариқи рушди ТИК амалӣ карда мешавад». [9]

Принсипҳои асосии ташаккули ҳукумати электрониро дар Ҷумҳурии Тоҷикистон амалҳои зерин ташкил медиҳанд: мутобиқ гардонидани раванди таъмин бо иттилоот, ки вазифаи афзалиятноки системаи идораи давлатӣ ва рушди иҷтимоӣ-иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошад. Муназзамии инфрасохтори иттилоотӣ-коммуникатсионии мақомоти иҷроияи ҳокимияти давлатӣ; мувофиқаткунонӣ ва ҳамохангсозии суръат ва самтҳои иттилоотонии мақомоти иҷроияи алоҳидаи ҳокимияти давлатӣ; стандартизатсияи чараҳои иттилоотонии мақомоти иҷроияи ҳокимияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва ғайра.

Шурӯъ аз соли 2011 тибқи муқаррароти санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ ва дигар стратегияю барномаҳои давлатӣ дар назар дошта шуда буд, ки татбиқи «Консепсияи ташаккули ҳукумати электронӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» дар се давра амалӣ карда шавад.

Марҳилаи аввал солҳои 2012–2013–ро дар бар мегирифт. Дар ин марҳила, дар назар дошта шуда буд, ки шабакаи ягонаи технологияҳои иттилоотӣ, ки 48 номгӯи вазоратҳо ва муассисаҳои Ҷумҳурии Тоҷикистонро муттаҳид намуда, қисмати калидии ҳукумати электронии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба ҳисоб мерафт, таъсис дода шавад. Инчунин, дар доираи шабакаи мазкур феҳристи автоматикунонидашудаи хизматчиёни давлатӣ, ки маркази он дар Раёсати хизмати давлатии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ҷойгир карда шуда буд, ба танзим дароварда мешуд. Аз ҷумла, дар ҷаҳорҷӯбаи шабакаи мазкур иттилоот доир ба маҳзани маълумоти ҳуқуқии «Адлия» ҷо ба ҷо карда шуда, тавассути он барои дигар ниҳодҳо дастрас карда шуд.

Дар баробари қорҳои банақшагирифта мебоист, ки мақомот ва ниҳодҳои давлатӣ ва ҷомеаи шаҳрвандӣ шабакаҳои маҳаллии компютерию барномаҳои иттилоотонии соҳавӣ ва муассисавиро доир ба татбиқи ТИК дар соҳаи фаъолияти худ, инчунин сомонаҳои хешро дар Интернет таъсис медоданд;. Фазаи муштаракӣ иттилоотиро, ки ҳузури ҳамаи сохторҳо ва минтақаҳо бо ҳамкорӣ мутоқобилаи электронии онҳо таъмин менамуд, ба миён меоварданд. Ҳамзамон, қор карда баромадани лоиҳаи таъсиси портали ҳукумати таъмин

намуда, ба таври васеъ ва самаранок шабакаи мавҷудаи технологияҳои иттилоотиро байни мақомоти идоракунии давлатӣ истифода менамуданд. Тадбирҳои саривақтиро доир ба таъмини дастрасӣ ба хизматрасониҳои электронӣ амалӣ мекарданд.

Бар замми корҳои банақшагирифта дар марҳилаи аввал, инчунин зарур буд, то қарорҳои технологии идоравии намунавӣ оид ба дастгирӣ кардани пешниҳоди хизматҳои давлатӣ ва таъмини дастрасӣ доштан ба иттилоот дар бораи фаъолияти мақомоти ҳокимияти давлатӣ дар заминаи ТИК кор карда баромада мешуданд. Лоихасозӣ ва таъсиси қисматҳои амалкунандаи байниидоравии ҳукумати электронӣ ба итмом расонида мешуданд, ки онҳо аз масоили зерин иборат буданд: низоми ягонаи ҷонибдорӣ иттилоотӣ-маълумотӣ шаҳрвандон, инфрасохтори ҳамкории мутақобилаи байниидоравии электронӣ, таъсис додани низоми ягонаи муҳофизатшавандаи ҳуҷҷатгузори электронии байни идораҳо ва ғайра.

Марҳилаи дуҷуми татбиқи муқаррароти «Консепсияи ташаккули ҳукумати электронӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» ба солҳои 2013-2015 рост меомад, ки дар он бояд фаъолияти мақомоти ҳокимияти давлатӣ аз тариқи қарорҳои технологии байниидоравӣ сурат мегирифтанд. Дар назар дошта шуда буд, ки шароитҳои ҳуқуқӣ, тадорукотӣ ва техникий таъсиси ҳукумати электронӣ такмил дода шуда, механизмҳои равобити дучониба ва бисёрҷониба ба мақсади ворид намудани ҳуҷҷатгузори ягонаи электронӣ ташкил карда шавад. Инчунин, васеъ намудани захираҳои иттилоотӣ идоравӣ ва байниидоравӣ, аз байн бурдани нобаробарии рақамӣ дар қаламрави ҷумҳурӣ ва таъсиси низомҳои байниидоравии ҳукумати электронӣ дар сохтори мақомоти ҳокимияти иҷроия ва ғайра.

Марҳилаи сеҷуми татбиқи муқаррароти «Консепсияи ташаккули ҳукумати электронӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» солҳои 2015-2020-ро дар бар гирифта, дар он рушди ҳукумати электронӣ, автоматикунонии раванди пешниҳоди хизматҳои давлатӣ ба аҳоли ва муассисаҳо, инчунин гирифтани хизматҳо аз муассисаҳо барои ниёзмандиҳои давлатӣ дар назар дошта шуда буд. Ҳамзамон,

рушди хизматҳои ҳукумати электронӣ ба мисли портали ҳукуматӣ ва равзанаи ягонаи ҳукумати электронӣ дар назар дошта шуда буд.

Мутаассифона, то имрӯз на ҳамаи муқаррароти дар Концепсия пешбинигардида саривақт татбиқи пурраи худро аз ҷониби мақомоти давлатӣ пайдо намуданд. Боиси нигарониҳои ҷиддист, ки барномаҳои тақдирсозии кишвар сари вақт ва ба таври бояду шояд амалӣ намегарданд. Маҳз ба ҳамин сабаб, чуноне ки дар боло ишора рафт, дар раванди раддабандии байналмилалӣ оид ба мақоми ТИК кишвари мо ҷойгоҳи арзандаи худро соҳиб нагаштааст, ки дар ниҳояти қор ба мавқеъ ва имидҷи Тоҷикистон дар арсаи ҷаҳонӣ ҳалал ворид менамояд. Аз тарафи дигар, чунин камбудӣ ва норасоӣҳо ба таври ҷиддӣ ислоҳоту бозсозӣҳо ва тақомули бештари раванди демократикунонии кишварро ба таври қобили мулоҳиза боз медоранд. Аз ин рӯ, саволеро бояд матрҳ намуд, ки оё ба наздикӣ метавон ба ҳадафҳои гузошташуда ноил гардид?

Вобаста ба ин, ба саволи гузошташуда метавон посух дод, ки таъсиси ҳукумати электронӣ дар ҷомеаи иттилоотӣ як амри воқеӣ мебошад. Ҷумҳурии Тоҷикистон низ чун дигар кишварҳои олам ногузир зери таъсири равандҳои глобализатсионӣ ва дастоварҳои навини инсоният қарор гирифта, барои дар амал татбиқ намудани чунин ҳадафҳои созанда талош меварзад. Аммо ҷиҳати расидан ба ин ҳадаф базъе мушкиливу монеаҳо вучуд доранд, ки роҳи рафънамоиро тақозо мекунанд.

Дар шароити муосир зарурати ҷорӣ намудани ТИК ба раванди идоракунии давлатӣ ба таври возеҳ равшан мешавад. Ин на танҳо бо талаботи замон алоқаманд аст, балки бо зарурати оптимизатсияи фаъолияти дастгоҳи давлатӣ низ вобаста мебошад. Тавре таҳқиқотгар ва қоршинос дар соҳаи технологияҳои иттилоотӣ А.С. Ниёзов қайд мекунад: «Таъхир дар истифодаи ТИК метавонад ба афзоиши ҳаҷм ва шумораи қормандони дастгоҳи давлатӣ, қоҳиши сатҳи маош дар баҳши давлатӣ ва заъфи сохтори ташкилӣ оварда расонад». [132, с.80] Ин оқибатҳо ногузир ба пастшавии самаранокии идоракунии давлатӣ оварда, ба манфиатҳои он муқолифат мекунанд.

Самаранокии идоракунии электрони давлатӣ аз фаъолияти мутобиқ ва Ҳамоҳанги якҷанд самти калидӣ вобастагӣ дорад:

- аввалан, таъмини ҳамкориҳои самарабахши мақомоти давлатӣ бо шаҳрвандон, ташкилотҳо ва муассисаҳо. ТИК имкон медиҳад, ки монеаҳои коммуникатсионӣ коҳиш ёбанд ва қабули интиқоли иттилоъ, хизматрасониҳои электрониро дастрасу шаффоф гардонад;

- дуюм, ба танзимдарории фаъолияти самараноки дохилии ҳар як ташкилоти алоҳида, оптимизатсияи равандҳои ҳуҷҷатгузорӣ, идоракунии захираҳо ва наवсозии расмиёти маъмурӣ ва ғайра;

- сеюм, барои ноил шудан ба ҳадафҳо Ҳамоҳангӣ ва робитаи ногузастанӣ дар байни мақомоти давлатӣ зарур аст, зеро набудани Ҳамоҳангӣ миёни ниҳодҳои давлатӣ боиси такрори вазифаҳо, зиёд шудани хароҷот ва паст шудани сифати хизматрасониҳои пешниҳодшаванда метавонад гардад.

ТИК воситае мебошад, ки метавонад ҳислати ҳамкориҳои миёни сохторҳои давлатӣ ва ҷомеаро ба таври кулӣ тағйир диҳад. Онҳо на танҳо равандҳои дохилиро оптимизатсия мекунанд, балки сатҳи қаноатмандии шаҳрвандонро аз сифати хизматрасониҳои пешниҳодшуда баланд мебардоранд. Илова бар ин, истифодаи ТИК пеш аз ҳама ба кам шудани хароҷот мусоидат мекунад, ки барои кишварҳои дорои манбаъҳои бучавии маҳдуд аҳаммияти махсус дорад. Аз ин хотир, ҳарчи зудтар ва самаранок ҷорӣ кардани технологияи иттилоотӣ ва коммуникатсионӣ дар идоракунии давлатӣ ба он боис мегардад, ки қорҳои давлатӣ сифатан хубтар анҷом ёбанд, алоқамандии мақомоти давлатӣ бо аҳоли бехтар шавад, дар идораҳои давлатӣ доир ба масъалаи техника, маводи дафтардорӣ ва ғайра сарфаҷӯӣ риоя карда шавад. Аммо имрӯз ҳам эҳсос мешавад, ки то ҳол дар идораю ташкилотҳои гуногуни давлатӣ хеле зиёд маводи мухталифи дафтардорӣ, аз ҷумла қоғазу дигар воситаҳо истифода мешаванд.

Воридсозии ТИК аз ҷониби ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон тибқи Консепсияи татбиқи ҳукумати электронӣ баҳри ҷоннок гардонидани фаъолияти мақомоти давлатӣ ва идоракунии давлатӣ бо истифода аз ТИК, пурзур

гардонидани хизматрасониҳои электронӣ аз ҷониби шаҳрвандон, осон ва наздик гардонидани муносибати байни шаҳрвандон ва давлат, кам кардани хароҷотҳои зиёдатӣ ба ин раванд хизмат метавонад кунад. Бо вуҷуди ин, дар консепсияи мазкур асосҳои ҳуқуқии истифодаи ТИК дар мавриди танзими муносибатҳои байни ҷомеаи шаҳрвандӣ ва давлат вобаста ба хизматрасонии электронӣ пурра нишон дода намешаванд.

Воқеан, имрӯз стратегияи давлатии «Технологияи иттилоотӣ–коммуникатсионӣ барои рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон» татбиқ карда шуда истодааст, ки ба таъсиси низоми пурра ва самараноки истифодаи технологияи иттилоотӣ дар тамоми соҳаҳои ҷамъиятӣ таъсири назарраси худро мегузорад. Дар натиҷаи амаликунии ин барнома дар назар аст, ки нобаробарии рақамӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дар сатҳи зарурӣ бартараф гардад.

Ҳамин тариқ, метавон гуфт, ки қабули ҳуҷҷатҳои барномавӣ, стратегияҳо ва консепсияҳо заминаи асосии ташаккули ҳукумати электронӣ ва дар натиҷа, рушди ҷомеаи иттилоотиро дар Ҷумҳурии Тоҷикистон фароҳам овардаанд. Бахусус, Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи иттилоотонӣ» [2] аввалин санади меъёрии ҳуқуқие буд, ки роҳро барои истифодаи васеи технологияҳои иттилоотӣ ва таҳияи минбаъдаи ҳуҷҷатҳои танзимкунанда дар ин соҳа боз кард. Ҳадафи асосии ин қонун фароҳам овардани шароит барои қонунгардани эҳтиёҷоти шахсони ҳуқуқӣ, воқеӣ ва мақомоти давлатӣ барои дастрасӣ ба иттилоот мебошад. Ин ташаббус ташаккули инфрасохтори муносири иттилоотиро дар назар дорад, ки бо шабакаҳо ва системаҳои байналмилалӣ ҳамгиро карда мешавад.

Дар солҳои минбаъда, бо назардошти даъватҳои замон ва талаботи воқеӣ низ як қатор дигар санадҳои калидии меъерӣ қабул гардиданд. Аз ҷумла, Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи иттилоот» [2], Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ҳуҷҷатҳои электронӣ» [5], Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ҳифзи иттилоот» [3], Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи имзои электронии рақамӣ» [7] ва Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ҳуқуқи дастрасӣ ба иттилоот» [8] ва ғайра.

Ин қонунҳо асосҳои ҳукукиро барои танзими муносибатҳо дар соҳаи иттилоотӣ муайян намуда, ҳукуку вазифаҳои иштирокчиёни мубодилаи иттилоот, инчунин масъалаҳои ҳифзи маълумот ва дастрасӣ ба онро таъин карданд. Қабули ин санадҳо ба таҳкими низоми миллии иттилоотӣ, ҳифзи манфиатҳои шахсӣ ва ҷомеа, инчунин кам кардани хавфҳои марбут ба паҳншавии маълумоти бардурӯғ мусоидат кард.

Илова бар ин, ҳуҷҷатҳои стратегӣ ва барномавӣ қабул шуданд, ки ба танзими ҷанбаҳои гуногуни истифодаи ТИК нигаронида шудаанд. Баъзе аз онҳо чараҳои ҷорӣ намудани ҳукумати электрониро дар маҷмӯъ, дар бар мегиранд, дар ҳоле ки дигарон ба унсурҳои алоҳидаи он тамаркуз доранд. Аз ҷумла, метавон чунин санадҳои муҳимро зикр кард:

- қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ташкили барномаи давлатии рушди ҷорӣ намудани ТИК» (2004, №468);

- «Барномаи таъмини амнияти иттилоотӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» (2004, №290);

- «Консепсияи ташаккули ҳукумати электронӣ» (2011, №643) ва ғайра.

Татбиқи консепсияи ҳукумати электронӣ ҳамоҳангсозии талошҳои сохторҳои гуногуни давлатиро дар назар дорад. Вазифаи иҷрои ин ҳадафҳоро маркази иттилоотӣ-техникии Дастгоҳи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Хадамоти алоқаи назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Вазорати рушди иқтисод ва савдо ба уҳда доранд. Фаъолияти ин муассисаҳо бо дастгирии Шурои ТИК-и назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон амалӣ мегардад, ки ба таҳлил, мониторинг ва танзими истифодаи технологияҳо дар бахшҳои алоҳида машғул аст.

Дар доираи татбиқи ҳуҷҷатҳои барномавӣ, муваффақиятҳои муайяне ба даст оварда шудаанд, аз ҷумла, татбиқи барномаи давлатии компютеркунонии мактабҳои миёна, ки дар се марҳила (2003-2015) амалӣ шуд. Ин ташаббус ба ташаккули малакаҳои ибтидоии кор бо ТИК дар байни хонандагон мусоидат кард. Бо вучуди ин, дар баробари пешравиҳои ба дастода, татбиқи пурраи

концепсияи ҳукумати электронӣ дар ҷумҳурӣ то ҳол як вазифаи ҳалталаб боқӣ мемонад.

Барои ноил шудан ба ҳадафҳои эълоншуда, муҳим аст, ки назоратро аз болои татбиқи барномаҳои қабулшуда тақвият бахшем, маблағгузориҳои онҳоро таъмин намоем, инфрасохторро рушд диҳем ва сатҳи таҳассуси кадрҳоро баланд бардорем. Танҳо бо риояи равиши фарогир метавон фаъолияти самараноки ҳукумати электрониро дар кишвар таъмин кард, ки ин қадами муҳим дар самти ташкили ҷомеаи муосири иттилоотӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон метавонад нақш бозад.

2.2. Махсусиятҳои ташаккул ва инкишофи ҳукумати электронӣ дар шароити Ҷумҳурии Тоҷикистон

Дар сатҳи донишҳои илмӣ асосгузори назарияи ҷомеаи иттилоотӣ дар концепсияҳои илмӣ худ дар баробари иттилоъ, инчунин донишро аз унсурҳои муҳимми ташаккули ҷомеаи иттилоотӣ, ки бозгукунандаи татбиқи ҳукумати электронӣ мебошад, меҳисобанд. Махсусан, муҳаққиқони шинохта ва маъруфи ҷаҳонӣ Э.Тоффлер ва П.Бурде собит карданд, ки сармояи рамзӣ, ба мисли иттилоот ва дониш аз сармояҳои анъанавӣ фарқи кулӣ дорад. Онҳо ин фарқиятро ба таври зайл асоснок менамоянд: «замоне, ки замин ва сармояи моддӣ манбаъҳои маҳдуд мебошанд, дониш ҳамчун сармояи манбаи беохир аст; замоне, ки замин ва сармояи моддӣ бо доираи муайяни истифодабарандагон худ маҳдуд мегарданд, дониш ҳамчун сармоя ба ҳамаи истифодабарандагон дастрас мегардад ва замоне, ки замин ва сармояи моддӣ хосси одамони доро ва қудратманд ҳаст, дониш ҳамчун сармоя ва ҳамчун рамзи инқилоби маънавӣ дастраси ҳам камбизоатон ва ҳам бебизоатон мегардад». [92, с.125]

Собиқ муовини директори генералии ЮНЕСКО Абдул Воҳид Хон бошад, доир ба масоили иттилоот ва коммуникатсия изҳори андеша карда, ҷомеаи иттилоотиро ба сифати унсури муҳимми «ҷомеаи донишгаро», ки неруи ташаккулдиҳандаи он инсон мебошад, мефаҳмад. Ба андешаи ӯ «ҷомеаи

иттилоотӣ бо навовариҳои технологӣ алоқаманд буда, мазмунан унсурҳои иҷтимоию иқтисодӣ ва сиёсӣ ҳуқуқии ҷаҳони имрӯза, хусусан дастовардҳои нави соҳаҳои мазкурро дар бар мегирад».[40, с.129]

Таҳлил ва муқоисаи ин ду андеша ошкор мегардонад, ки иттилоот ва дониш унсурҳои хосси ҷомеаи иттилоотӣ ба ҳисоб мераванд ва ҷомеаи иттилоотӣ, ки бо ТИК ва низоми иттилоотӣ мучахҳаз мебошад, имконияти бо маълумоти саривақтӣ ва донишҳои зарурӣ таъмин намудани аҳолиро дорад. Дар баробари ин, бо истифода аз ин иттилоъ ва донишҳо мардум имкон пайдо мекунанд, ки сатҳи сифати касбиашонро тағйир диҳанд, дар соҳаҳои гуногуни фаъолият ба пешрафт муваффақ мегарданд.

Ҳақиқатан, мафҳуми меҳварии ҷомеаи иттилоотиро «иттилоъ» ташкил медиҳад. Беасос нест, ки донишманди англис Т.Стоунер иттилоотро сармоя намеҳисобад ва қайд намекунад, ки он бояд ба мисли сармоя захира ва ҳифз карда шавад. Дар ҳолатҳои зарурӣ барои ба даст овардани натиҷаҳои дилхоҳ мавриди истифода қарор дода шавад. Ба ақидаи муҳаққиқ ҷомеаи иттилоотӣ манбаъҳои иттилоотии миллӣ, сарчашмаи бузурги сарватҳои он ба шумор мераванд. Аз ин рӯ, дар шароити ҷомеаи имрӯзаи инсонӣ бояд соҳаи нави иқтисодиёт - иқтисодиёти иттилоотӣ таъсис дода шавад.

Дар асл, аз ин фаҳмиш маълум мегардад, ки аз як тараф, дар ҷомеаи иттилоотӣ намуди хизматрасониҳои иттилоотӣ ва истифодаи технологияҳои иттилоотӣ афзалияти бештар доранд. Зеро вобаста ба навъи хизматрасониҳо теъдоди коркардкунандагони иттилоот барои дастрас намудани иттилоъ ба аҳоли зиёд мешаванд. Аз ҷанбаи дигар, дар шароити рушди саноати иттилоотӣ ва афзалият пайдо намудани ин соҳа нақш ва мавқеи соҳаи хоҷагии қишлоқ ва раванди истеҳсолот мақоми худро аз даст дода, дуҷумдараҷа мегардад ва тағйиротҳое, ки дар соҳаи коркарди иттилоот ва рушди донишҳои нав ба амал меоянд, бешубҳа метавонанд заминаи суҳимми ташаккули ҷомеаи иттилоотӣ гарданд.

Дар фарқият аз донишманди англис Т.Стоунер муҳаққиқи амрикоӣ У.Мартин «нишонаҳои асосии ҷомеаи иттилоотиро бо ба эътибор гирифтани ҳашт омили муҳим дақиқтар мушаххас менамояд:

- тағйиротҳои сохторӣ дар соҳаи иқтисодиёт, аз ҷумла дар раванди тақсимои қувваи корӣ;
- дар тамоми соҳаҳои ҳаёти ҷамъиятӣ нақши ҳалқунанда бозидани иттилоот ва технологияҳои иттилоотӣ;
- зиёд гардидани талабот нисбат ба саводнокии донишҳои компютерӣ;
- ба таври васеъ паҳн гардидани технологияҳои иттилоотӣ;
- рушди бемайлони раванди компютерикунории соҳаҳои гуногун;
- иттилоотонии ҷомеа ва соҳаи илму маориф;
- аз ҷониби давлат дастгирӣ ёфтани рушди телекоммуникатсия ва технологияҳои компютерӣ;
- бо суръати баланд рушд намудани шабакаи интернет, зиёд гардидани истифодабарандагони он ва ҳамзамон зиёд гардидани барномаҳои компютери зиёновар ва вирусҳои компютерӣ». [96, с.60-61]

Муҳаққиқи рус А.И.Ракитов низ дурнамои ташаккул ва рушди ҷомеаи иттилоотиро аз дуруст роҳандозӣ кардани ғайридавлатӣ одамон, беҳтар кардани сатҳи сифати хизматрасониҳои мухталифи давлатӣ ва ғайридавлатӣ вобаста медонад. Ба хулосаи ӯ «ҷомеаи иттилоотӣ – ҷомеае мебошад, ки дар он тамоми намуди воситаҳои техникӣ ва технологияҳои иттилоотӣ – компютер, низомҳои иттилоотӣ алоқаҳои ноқилӣ, маҳворабӣ ва навиҳои дигари алоқа, дастгоҳҳои видеоӣ, барномаҳои компютерӣ ва таҳқиқоти илмӣ барои дастраси ҳамагон гардонидани иттилоот бояд хизмат намоянд, то ки иттилоот ва маълумоти зарурӣ дар соҳаҳои гуногуни истеҳсолот ва дар ҳаёти ҳаррӯзаи одамон ба таври ғайри истифода бурда шаванд». [83, с.74]

Муҳаққиқ Д.Табаров дар кори таҳқиқоти худ андешаҳои донишмандони ватаниро хориҷиро таҳлилу муқоиса карда, ба ҷунин натиҷа мерасад, ки «ҷомеаи иттилоотиро аз рӯйи се хусусияти умумӣ муайян кардан мумкин аст: аввал, дар ин нави ҷомеаи иттилоот ба сифати манбаи иқтисодӣ истифода

мегардад. Ташкилот ва ширкатҳои гуногун бо мақсади баланд бардоштани самаранокии фаъолият ва ташаккул додани иқтисодии рақобатпазирии худ ҳаҷми хеле зиёди иттилоотро истифода менамоянд. Дуюм, иттилоот барои аҳолии мамлакат ба маҳсулоти истеъмолӣ табдил меёбад. Сеюм, дар соҳаи иқтисодӣ рушди бомароми бахши иттилоотӣ ба амал меояд, ки дар муқоиса бо бахшҳои дигари ин соҳа бо суръати хеле баланд ташаккул меёбад». [191, с.46]

Ҳамин тавр, технология одатан барои инсон воситаи дастрасӣ ёфтан ба ҳадафи муайян, ба таври сунъӣ офаридани маҳсулот, маводи зарурӣ, ки қонеъкунандаи талаботи рӯзмаррааш мебошанд, ба ҳисоб меравад.

Ҳақиқатан, ҷаҳонишавӣ ҳамчун падидаи нави муосир чӣ аз ҷанбаи иҷтимоӣ сиёсӣ ва чӣ иқтисодӣ фарҳангӣ барои роҳандозӣ кардани низоми давлатдорӣ ҷомеаҳои муосир ҳам таъсири мусбат ва ҳам манфӣ дорад. Метавонад кишварҳоро ба сӯйи пешрафт барад, ҳамзамон метавонад иллати завоҷи давлатҳо гардад. Бо вуҷуди ин дар ҷомеаҳои муосир, ки сиёсатҳои ноустувор ва тағирёбандаро роҳандозӣ доранд, истифодаи бомароми технологияи иттилоотӣ тақозои замон аст. Кишварҳое, ки ин дастовардҳои техниро ба манфиати худ ва рушди кишвар истифода мебаранд, ҳатман ба муваффақият ноил мегарданд, саривақт ҷиҳати иваз кардани воситаҳои истеҳсолот ва дигаргун кардани муносибатҳои иҷтимоӣ тадбирҳо меандешанд. Аммо кишварҳое, ки иқтисодии моддӣ зехнии истифодаи васоити техникӣ, дастовардҳои технологияи муосирро надоранд, ҳамқадами кишварҳои пешрафта шуда наметавонад ва ин иллат кишварро ба сӯйи таназзул равона мекунад.

Ҳамзамон, омӯзиш ва таҳлилҳо нишон медиҳанд, ки имрӯз дар раванди ҷурҷи тавсеаи ҷаҳонӣ, ҷанговари иртиботӣ бо суръати ғайриқобили тавҷуҳ пеш рафта истода, тасвири имрӯзаи оламо дигаргун сохтааст. Вусъатёбии низоми муосири иттилоотӣ дар навбати худ тағйиротҳои иҷтимоӣ, сиёсӣ ва фарҳангиро ба дунбол доранд. Бо ин васила фарҳангҳо ба ҳамдигар таъсир мерасонанд ва боиси пайдошавии намунаҳои мухталифи рафтори иҷтимоӣ ва арзишҳои сиёсӣ фарҳангӣ мешаванд.

Умуман, бинобар пешрафтҳои технологияи иттилоотии муосир таи солҳои охир дар соҳаҳои саноати электронӣ ва васлшавӣ ба шабакаи ҷаҳонии Интернет аз як сӯ, роҳ барои иртибот ва пешрафти иттилоърасонӣ ҳамвор гаштааст, аз сӯйи дигар ғоидаву зарарҳои молиро фарҳангиро афзоиш дода, сатҳи ҳуввияти миллиро коста намуда, заминаҳоро барои қабули арзишҳои фарҳангу асолати бегонагӣ муҳаё мегардонад. Кишварҳои саноатии абарқудрат бинобар пайдо шудани шароитҳои мусоиди баҳрабардории молиро иқтисодӣ, монанди бозорҳои арзон, истеҳсолот ва меҳнати кироии арзон ин равандро охиста-оҳиста тай намуда, бо барқарор кардани марзҳои сунъӣ ва дарёфти мучавизҳои суднок, аз тарафи ҳукуматҳои ноухдабаро ҳуввияти милли ва асолати миллии онҳоро зери суол қарор гузошта истодаанд.

Бо вучуди ин, иттилоотикунонӣ вобаста ба талаботи ҷомеаи имрӯзаи давлатдорӣ ҳар як инсонро водор мекунад, ки ба фазои иттилооти глобалӣ роҳ ёфта, имконияти иштирок дар идоракунии, нишон додани роҳҳои ҳалли масоили сарнавиштсозии кишвар, ташаккули ҷомеаи шахрвандиро пайдо кунад. Ба маънии дигар, иттилоотикунонӣ имконият медиҳад, ки робита дар байни аҳолии кишрҳои гуногун ва сохторҳои давлатӣ мустақкам гардида, маълумот аз ҷониби муштариён саривақт ҷустуҷӯ, коркард, интиқол ва қабул карда шавад.

Дар баробари ин, сифат ва дастрасӣ аз хизматрасониҳои муниципалӣ, таҳсилот, тандурустӣ, ҳифзи иҷтимоӣ ва ҳуқуқии аҳоли ва ғайра аз сатҳи ба талаботи ҷомеаи техногенӣ мувофиқат кардани идоракунии иттилоотии кишвар вобастагӣ дорад. Дар робита бо ин гуфтаҳо, иттилоотикунонӣ ба тамоми соҳаҳои мухталифи ҳаёти ҷамъиятӣ: илм, таҳсилот, тандурустӣ, фарҳанг, иқтисод, тичорат, рушди соҳаи хизматрасонии электронӣ, истифодаи шабакаҳои иҷтимоӣ дахл дошта, барои танзими муносибатҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва баланд бардоштани сатҳи сифати зиндагии аҳоли нақши муассир метавонад мебозад. Аз ин рӯ, соҳаи иттилоот ва коммуникатсия дар тамоми ҷаҳон соҳае ба шумор меравад, ки барои тараққиёт ва пешрафти тамоми соҳаҳои дигари ҷомеа нақши хеле муҳимро мебозад.

Ташаккули нишонаҳои ҷомеаи иттилоотӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳанӯз дар охири асри XX оғоз гардида, раванди рушди ғаёл ва институтсионаликунонии он ба аввали асри XXI рост омад. Такони муҳимме барои ин раванд ба даст овардани истиқлолияти давлатӣ буд, ки Тоҷикистонро ба узви комилҳуқуқи ҷомеаи байналмилалӣ табдил дод. Ин имкониятҳои навро барои модернизатсияи инфрасохтори иттилоотӣ-коммуникатсионӣ ва ҳамгирӣ ба фазои иттилоотии ҷаҳонӣ фароҳам овард. Бо вуҷуди он ки инфрасохтори телекоммуникатсионӣ, ки аз Иттиҳоди Шӯравӣ ба мерос монда буд, дар кишвар, дар ҳолати қариб пурра фарсуда ва ғайри қобили истифода қарор дошт. Барои барқарорсозӣ ва навсозии он талошҳои ҷиддӣ зарур буданд. Аз ин рӯ, «шурӯъ аз соли 1998 дар кишвар рушди ғаёли бозори телекоммуникатсия оғоз гардид, ки ҷорӣ намудани технологияҳои замонавӣ, аз қабili Интернет, IP-телефония ва алоқаи мобилии стандарти GSM-ро дар бар мегирифт». [142] Ин қадамҳо асоси гузариш ба ҳукумати электрониро ҳамчун унсури муҳими ҷомеаи иттилоотиро дар Тоҷикистони соҳибистиклол гузоштанд.

Таҷрибаи пешқадами кишварҳои рушдёфта нишон медиҳад, ки ҷорӣ намудани ҳукумати электронӣ на танҳо ба наздикшавии шаҳрвандон ва давлат, балки ба баланд шудани самаранокии идоракунии давлатӣ мусоидат мекунад. Дар ин кишварҳо ҳукумати электронӣ ба воситаи ҷудонашавандаи беҳтар намудани вазъи иқтисодӣ, коҳиши хароҷоти вақт ва молиявии шаҳрвандон ва бахши тичорат, инчунин баланд бардоштани шаффофият ва ҳисоботдиҳии мақомоти давлатӣ табдил ёфтааст. Истифодаи ин тадбирҳо низ дар шароити ҷомеаи Тоҷикистон саривақтӣ буда, аҳаммияти рушди ин низом дар кишварро таъкид мекунанд.

Ҳарчанд, «Консепсияи ташаккули ҳукумати электронӣ», ки дар кишвар қабул шудааст, ташкили низоми муомилоти электронии ҳуҷҷатҳоро пешбинӣ мекунад ва ба пешниҳоди хизматрасониҳои давлатӣ ба шаҳрвандон нигаронида шуда мебошад, аммо дар марҳилаҳои ибтидоӣ татбиқи он ба ҳалли ин вазифаҳо маҳдуд буд, консепсия дорои иқтидори назаррасе барои тавсеа мебошад. Он метавонад заминаи бунёдӣ барои ташаккули ҷомеаи иттилоотӣ гардад, ки дар

он ҳамкориҳои шахрвандон, муносибатҳои тиҷоратӣ ва давлат ба воситаи технологияҳои рақамии муосир амалӣ када шаванд.

Воқеан, барои ҷомеаи муосир афзалиятҳои асосии ҳукумати электронӣ равшананд. Татбиқи он метавонад механизмҳои замонавӣ ва самараноки муомилоти хуччатиро фароҳам орад, дастрасӣ ба хизматрасониҳои давлатиро осон кунад, расмиёти бюрократиро коҳиш диҳад ва сатҳи қаноатмандии шахрвандонро аз сифати хизматрасониҳои пешниҳодшуда баланд бардорад. Сиёсати пешгирифтаи Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон чиҳати амалӣ намудани ҳукумати электронӣ самти фаъолияти замонавии кишварро барои пайравӣ аз тамоюлҳои муосири ҷаҳонӣ ва рушди инфрасохтори рақамӣ ҳамчун унсури муҳимтарини рушди миллӣ таъкид менамояд. Ё худ, татбиқи намудани ҳукумати электронӣ на танҳо низоми идоракунии давлатиро навсозӣ мекунад, балки барои ташаккули ҷомеаи иттилоотӣ шароит фароҳам меорад, ки ин ҳадафи стратегии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар асри XXI мебошад.

Президенти мамлакат вобаста ба зарурати татбиқи ҳукумати электронӣ, махсусан дар низоми идоракунии давлатӣ ҳанӯз дар соли 2013 низ чунин таъкид намуда буданд, ки «...дар марҳалаи имрӯза бо истифода аз усулҳои ҳукумати электронӣ ҳарчи васеътар қорӣ намудани коргузорӣ ва ба сатҳи сифатан нав бардоштани масъулияти хизматчиёни давлатӣ аз ҷумлаи вазифаҳои муҳимтарин ба ҳисоб меравад». [26]

Ногуфта намонад, ки ҳукумати электронӣ ҷойгузин ва такмилсозандаи давлат нест, балки тарзи нави ҳамкориҳои давлат ва ҷомеаро бо истифода аз ТИК муайян мекунад, то ин ки самарабахшии хизматрасониҳои давлатиро афзоиш диҳад.

Ҳамин тавр, татбиқи ҳукумати электронӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон аз якҷанд чиҳат муҳим ва зарур аст. Сарфи назар аз масоҳати начандон бузурги кишвар, аз марказ дар масофаи дур қарор гирифтани аҳоли, яъне зиёда аз 70%–и аҳоли дар деҳот ва дур аз марказҳои маъмурӣ зиндагӣ менамоянд, татбиқи воқеии ҳукумати электронӣ аввалан, барои иброи арзу ниёзҳои аҳоли ба

мақомот ва идораҳои кишвар, ки ба мушкилоти вақтӣ, пулӣ ва ҷисмонӣ рӯ ба рӯ мешаванд, саривақтӣ мебошад.

Дуюм, татбиқи ҳукумати элеткронӣ дар Тоҷикистон тафовут ва мушкилиҳои географиро байни аҳолии деҳот ва шаҳрҳо аз байн хоҳад бурд.

Сеюм, мавқеи Ҷумҳурии Тоҷикистон дар шохиси сатҳи муқовимат бо коррупсия дар байни кишварҳои олам чандон назаррас нест. Ин аз зиёд будани амалҳои коррупсионӣ дар ҳама зинаҳои муассиса ва сохторҳои давлатӣ шаҳодат медиҳад. Аз ин лиҳоз, ҳукумати электронӣ ҳузури шаҳрвандро ба идораҳои дахлдор ҳатмӣ намегардонад, ки ин амал талаб ва гирифтани ришваро байни тарафҳо коҳиш медиҳад.

Чаҳорум, сарфи вақти зиёдро барои иҷрои мушкилӣ ва баровардани ниёзҳо осон гардонида, гузариши воқеӣ ба ҳукумати электронӣ анъанаи дар навбат истоданро ҷиҳати дастрас кардани маводи зарурӣ аз байн мебарад ва ғайра.

Дар амал татбиқ кардани ин ҷузъиёт ва дастёбӣ пайдо кардан ба ҳукумати воқеии электронӣ дар шароити Ҷумҳурии Тоҷикистон ба манфиати рушди кишвар, баланд гаштани сатҳу сифати зиндагии мардум, муваффақ шудан ба зиндагии шоиста буда, дурнамои рушди онро тақвият мебахшад. Аз ин рӯ, вобаста ба талаботи ҷомеаи иттилоотӣ ҳукумати электронӣ ҳамаи соҳаҳои ҳаёти ҷамъиятӣ (сиёсӣ, иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангӣ) - кишварро фаро гирифтааст, вале назди масъулин ва муҳаққиқону мутахассисон вазифа пеш мегузорад, ки имкониятҳо ва пайомадҳои мусбату манфии онро барои Тоҷикистон ва аҳолии он ба таври васеъ омӯхта, тавсияву пешниҳодҳои муҳимро манзур доранд. Бинобар ин, ҳукумати электронӣ вобаста ба соҳаҳои ҳаёти ҷамъиятӣ бояд чунин мушкилаҳои мавҷударо аз байн барад:

- аз лиҳози сиёсӣ. Таҷдиди системаи идоракунӣ, аз байн рафтани бегонагӣ аз ҳокимият ва бетарафии сиёсӣ;

- аз лиҳози иқтисодӣ. Ба вучуд омадани тарафҳои зиёди ҳавасмандгардонӣ, зимни имкониятҳои осони ба роҳмонии фаъолияти иқтисодӣ дар баробари давлат;

– аз лиҳози иҷтимоӣ. Боло бурдани тавонмандии инсон ва ба вучуд овардани «шаҳрванди электронӣ», пешгирии хавфи бавучудоии нобаробарии нави иҷтимоӣ - нобаробарии рақамӣ;

– аз лиҳози фарҳангӣ. Таъсирёбии фарҳанги нави сиёсӣ ва таъсиррасонии он ба тағйирёбии сатҳ ва сифати сиёсати давлатӣ.

Тавре ки қаблан зикр гардид, Ҷумҳурии Тоҷикистон дорои хусусиятҳои нодир ва иқтисодӣ баланд дар ташаккул ва рушди ҳукумати электронӣ мебошад, ки ба омилҳои таърихӣ ва иҷтимоӣ иқтисодӣ асос ёфтааст. Аҳамияти истифодаи ТИК барои модернизатсияи идоракунии давлатӣ дар ҳуҷҷатҳои расмӣ борҳо таъкид гардидааст. Масалан, дар Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олӣ соли 2012 зикр шудааст: «Истифодаи технологияҳои иттилоотӣ-коммуникатсионӣ дар соҳаҳои гуногуни ҳаёти ҷомеа ва ташкили ҳукумати электронӣ аз вазифаҳои муҳими замони мост. Кишварҳое, ки дар татбиқи ТИК ва рушди ҳукумати электронӣ ба муваффақиятҳои назаррас ноил шудаанд, ба тайёр кардани кадрҳои баландихтисос, рушди системаҳои иттилоотӣ ва баланд бардоштани сатҳи донишҳои хизматчиёни давлатӣ тавачҷуҳи аввалиндараҷа медиҳанд». [25]

Ҳарчанд, ҷорӣ намудани унсурҳои ҳукумати электронӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон аз аввали солҳои 2000-ум оғоз ёфтааст. Аммо ин раванд то ҳол дар марҳилаи ибтидоии ташаккул қарор дорад, ки ба маҳдудиятҳои объективӣ (инфрасохтори нокифояи рақамӣ, сатҳи пасти омодагии кадрҳо) ва субъективӣ (камбудии ташаббус дар миёни шахсони масъул) вобаста аст.

Унсури калидии марҳилаи ибтидоии ташкили ҳукумати электронӣ таҳия ва нигоҳдории сомонаҳои расмӣ мақомоти иҷроияи ҳокимияти давлатӣ мебошад. Аз ин рӯ, сомонаҳои шахрҳо ва ноҳияҳо бояд воситаи муошират бо аҳоли гардида, дастрасӣ ба маълумот оид ба фаъолияти мақомоти давлатӣ ва имконияти бозгашти фикру пешниҳодҳоро таъмин кунанд. Мушкилоти ҷойдошта, аз ҷумла имкониятҳои техникий интернетро, ки барои интиқол намудани маълумот бо хароҷоти кам мусоидат мекунанд ва ин омил дар шароити буҷетҳои маҳдуд аҳамияти махсус дорад, аз байн бардошта шавад.

Бо вучуди ин фаъолияти сомонаҳо дар шаҳри Душанбе нисбат ба сомонаҳои шаҳраку ҷамъаоти деҳот сатҳ ва сифати баландро доранд. Ин далел аз он гувоҳӣ медиҳад, ки мақомоти иҷроияи ҳокимияти давлатии шаҳри Душанбе дар татбиқи барномаи ҳукумати электронӣ фаъол мебошад. Масъулин низ вазифадор шудаанд, ки ба татбиқи ин концепсияи давлатӣ аҳаммияти вижа диҳанд ва нисбат ба амалигардонии он бетараф набошанд. Махсусан, сомонаи расмӣ шаҳр дорои иттилооти васеъ буда, мунтазам бо маълумоти нав такмил дода мешавад ва дастрасӣ ба маълумоти муҳимро таъмин менамояд.

Илова ба ин, дар шаҳри Душанбе як қатор лоиҳаҳои иловагӣ барои муоширати мустақим бо шаҳрвандон амалӣ гаштааст. Яке аз намунаҳои муваффақ лоиҳаи «Мо метавонем!» буд, ки соли 2012 дар ҳамкорӣ бо Бунёди ҷамъиятии «Иқдоми шаҳрвандӣ дар сиёсати интернет» роҳандозӣ гардид. Ин лоиҳа ба сокинони шаҳр имкон медод, ки тавассути интернет пешниҳодҳо ва шикоятҳо ирсол кунанд ва воқуниши ғаврӣ ба мушкилот, ба монанди садамаҳо дар шабакаҳои муҳандисӣ таъмин карда мешуд. Бо вучуди ин, соли 2017 лоиҳа қатъ гардид, ки ин қадами пастрофтро дар рушди ҳамкориҳои рақамӣ бо шаҳрвандон ифода менамуд. [102, с.343]

Баъдан, ба ҷойи он шабакаҳои алоқа тавассути мессенҷерҳо (Viber, WhatsApp) ва почтаи электронӣ пешниҳод шуд, ки бо вучуди муфид будан, камбудии ҷиддӣ доштанд. Аз ҷумла, набудани назорати пурра, ҳисобу китоб ва таснифи муроҷиатҳо самаранокии ин системаҳо дар муқоиса бо «Мо метавонем!» коҳиш дод.

Сомонаҳои мақомоти иҷроияи маҳаллии ҳокимияти давлатӣ дар ноҳияҳои шаҳри Душанбе аз лиҳози сифат ва ҳаҷми иттилоот ба сомонаи шаҳри Душанбе баробар намебошанд. Масалан, дар сомонаи ноҳияи Фирдавсӣ маълумоти калидӣ дар бахши «Иқтисодиёт» мавҷуд нест. Ин мушкилот барои ноҳияҳои дигар минтақаҳо, аз ҷумла вилояти Суғд низ хос аст, ки аз 18 воҳиди маъмурӣ танҳо 16-тои онҳо сомона доранд. [103]

Таҳлилҳо нишон доданд, ки бисёр шаҳрҳо, аз ҷумла Бӯстон ва Панҷакент, бо вучуди доштани захираҳо, натавонистанд фаъолияти пурраи сомонаҳои

худро таъмин кунанд. Ин нишон медиҳад, ки монеаи асосӣ на танҳо норасоии молиявӣ, балки набудани назари инноватсионӣ ва тафаккури стратегӣ дар миёни шахсони масъул аст.

Ҳарчанд дар солҳои охир беҳбудӣҳо дар ҳолати сомонаҳои шаҳрҳо ва ноҳияҳо, аз ҷиҳати сифат ва миқдор, мушоҳида мешаванд, Тоҷикистон дар Индекси тайёрии ҳукумати электронӣ (E-Government Readiness Index) дар соли 2022 дар ҷойи 129-ум қарор дошт. Ин нишондиҳанда аз вучуди иқтисодӣ бузург барои тақмили минбаъда шаҳодат медиҳад. [183]

Барои ноил шудан ба нишондиҳандаҳои баландтар, бояд ба самтҳои зерин диққати махсус дода шавад:

1) **Баланд бардоштани ихтисоси кадрҳо:** Омодасозии мутахассисоне, ки метавонанд системаҳои рақамиро самаранок идора кунанд.

2) **Маблағгузорӣ:** Афзоиши сармоягузорӣ барои рушди инфрасохтори рақамӣ ва навсозии системаҳои мавҷуда.

3) **Баланд бардоштани шаффофият ва назорат:** Ҷорӣ намудани воситаҳои мониторинг барои арзёбии самаранокии сомонаҳо ва мутобиқати онҳо ба стандартҳо.

4) **Инноватсия:** Таҳияи равишҳои эҷодӣ дар идоракунии лоиҳаҳои рақамӣ, аз ҷумла татбиқи ташаббусҳои нав барои беҳтар намудани ҳамкорӣ бо аҳоли.

Татбиқи муассири ҳукумати электронӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ниёз ба равиши системавӣ дорад, ки рушди инфрасохтор, омодасозии кадрҳо ва таҳкими масъулияти роҳбарони мақомоти давлатӣ дар он нақши калидӣ мебозад. Танҳо бо иҷрои ин шартҳо Тоҷикистон метавонад ҷомеаи пурраи иттилоотиро созмон диҳад, ки ниёзҳои шаҳрвандонро қонеъ гардонад ва рушди устувори давлатиро таъмин намояд.

Қабули санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ дар солҳои охир заминаҳои назаррасе барои ҳамгироии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба шабакаи ҷаҳонии иттилоотӣ фароҳам овардааст. Ин санадҳо асоси ҳуқуқиро барои истифодаи ТИК дар сохторҳои давлатӣ ва ҷорӣ намудани ҳукумати электронӣ ҳамчун унсур

калидии рақамисозии идоракуни таъмин мекунад. Бо вучуди ин, суръати татбиқи ин концепсия дар кишвар то ҳол кофӣ нест, ки ин ҳам дар байни коршиносон ва ҳам дар ҷомеа нигаронӣ ба вучуд овардааст.

Яке аз мушкилоти асосӣ ҳаҷми нокифояи мубодилаи ҳуҷҷатҳои электронӣ байни мақомоти давлатӣ ва шаҳрвандон мебошад. Махсусун, «Набудани қоидаҳои возеҳ ва сохтори пешниҳоди хизматрасониҳои электронии давлатӣ дастрасӣ ва самаранокии онҳоро ба таври ҷиддӣ маҳдуд мекунад. Илова бар ин, сатҳи баланди бюрократия дар мақомоти давлатӣ татбиқи равандҳои автоматикунондашударо суғуст намуда, рушди низоми шаффоф ва ғаврии идораи электрониро мушкил мекунад». [132]

Таҳлилгарон зикр мекунад, ки суғуст будани суръати татбиқи ҳукумати электронӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон на танҳо бо мушкилоти технологӣ ва ташкилии мавҷуда, балки бо хусусиятҳои фарҳангӣ ва институтсионалӣ низ алоқаманд аст. Сатҳи баланди бюрократия ва унсурҳои боқимондаи коррупсия ба самаранокии сохторҳои давлатӣ таъсири манфӣ мерасонанд. Бо вучуди ин, татбиқи пурраи ҳукумати электронӣ «ҳамчун воситаи самарабахш баррасӣ мегардад, ки на танҳо хароҷоти бюрократиро коҳиш медиҳад, балки тавассути баланд бардоштани шаффофият ва ҷавобгарӣ ҳавфҳои коррупсиониро ба таври назаррас кам мекунад». [132]

Ба андешаи муҳаққиқон ва коршиносони соҳа Т.В.Ершова ва Ю.Е.Хохлов «дар марҳилаҳои аввали гузариш ба ҳукумати электронӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ба инобат гирифтани омилҳои зерин муҳим доништа мешуд:

- дар сатҳи зарурӣ ташаккул додани асосҳои меъёрии ҳуқуқии соҳаи технологияҳои иттилоотӣ иртиботӣ;
- дар клавиатураи компютер гузоштани алифбои забони тоҷикӣ;
- гузариш ба инфрасохтори телекоммуникатсионии рақамӣ;
- дар мақомотҳои давлатӣ таъсис додани шабакаи ягонаи локалӣ;
- пардохтҳои электронӣ ва интиқоли пулҳо тариқи электронӣ». [119, с.23]

Тавре дида мешавад, дар шароити имрӯза аксарияти омилҳои, ки ҳамчун шартҳои асосӣ ҷиҳати татбиқи ҳукумати электронӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон аз

ҷониби муҳаққиқон зарурӣ доништа мешуд, дар амалияи ҷамъиятӣ татбиқи бевоситаи худро пайдо намуда истодаанд, вале ин анҷоми кор бояд набошад ва масъулини ниҳодҳои марбута ва ҷомеаи шаҳрвандӣ муваззаф шаванд, ки вазифаю ухдадорихои худро барои дурнамои рушди давлатдории миллӣ содиқона иҷро кунанд, манфиати шахсиро дар ин самт нисбат ба манфиати миллӣ боло нагузоранд.

Интернет дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамчун як қисми сиёсати давлатӣ ва идоракунии се марҳилаи калидии ташаккул ва рушди худро гузаштааст. Ҳар як марҳила тағйири муносибат ба интернетро ҳамчун як воситаи сиёсӣ ва иҷтимоӣ инъикос мекунад.

Аввалин марҳила охири солҳои 1990 ва аввали солҳои 2000-умро дар бар мегирад. Дар ин марҳила интернет ҳамчун унсури муҳим барои идоракунии давлатӣ баррасӣ намешуд. Дастрасӣ ба он хеле маҳдуд буд. Асосан ширкатҳои мобилӣ, ки доираи маҳдуди хизматрасониҳоро тавассути интернет пешниҳод мекарданд, аз он истифода мебуданд. Фисади зиёди аҳоли қариб ба шабакаи ҷаҳонии Интернет дастрасӣ надошт ва интернет дар ҳаёти ҷамъиятию сиёсӣ ва сиёсати давлатӣ низ самаранок истифода намешуд. Ин давраро метавон ҳамчун марҳилаи шиносӣ бо имкониятҳои интернет тавсиф кард, ки асосан дар доираи зарурати техникую тичоратӣ маҳдуд буд.

Дуввумин марҳила соли 2011-ро дар бар мегирад. Ин марҳила бо тағйироти назаррас дар муносибати давлат ба интернет фарқ мекунад. Интернет ҳамчун воситаи самаранок барои татбиқи сиёсати иттилоотӣ ва таъмин намудани коммуникатсия дар низоми идоракунии давлатӣ шинохта шуд. Мақомоти давлатӣ ба таври фаъол ба таъсиси захираҳои интернетӣ, аз ҷумла сомонаҳои расмӣ ва платформаҳои онлайнӣ барои ҳамкорӣ бо аҳоли, шурӯъ карданд. Ин ташаббусҳо шаффофият ва фаврияти мубодилаи иттилоотро беҳтар намуда, имкониятҳои нави идоракунии ва ҷорӣ кардани концепсияи ҳукумати электрониро фароҳам оварданд.

Сеюмин марҳила тӯли панҷ соли охирро дар бар мегирад. Воқеан, таи солҳои охир дар сиёсати иттилоотии давлатӣ дар робита ба интернет тағйироти

чиддӣ ба вукуъ омаданд. Дикқати махсус ба масъалаҳои захира ва амнияти иттилоотӣ дода шуд. Дар баробари эътирофи иқтидори Интернет ҳамчун воситаи коммуникатсияи сиёсӣ, таҳдидҳои эҳтимолии марбут ба амнияти иттилоотӣ низ дарк гардиданд. Дар натиҷа, ба қонунгузории соҳавӣ тағйирот ва иловаҳо ворид карда шуданд, ки ба кам кардани ин хавфҳо нигаронида шудаанд. Раванди амнияти киберӣ ва пешгирии таҳдидҳои марбут ба истифодаи Интернет афзалияти сиёсати давлатӣ дар Тоҷикистон гардид.

Ҳақиқатан, амнияти иттилоотӣ як соҳаи илми информатика мебошад, ки бо татбиқи хусусиятҳои амниятӣ дар системаҳои компютерӣ барои муҳофизат аз ифшои беиҷозат, таҳрир ё нест кардани иттилоот ва рад намудани хоҳиши хидматрасонӣ иртибот дорад. Ҳолате, ки натиҷаи ин кӯшишҳо бароварда мекунад амнияти иттилоотӣ меноманд.

Ҳадафи асосии амнияти иттилоотӣ бошад, таъмин намудани ҳимоя ва ҳифзи иттилоот ва захираҳо махсуб меёбад. Амнияти системавӣ бошад, ин муҳофизати сахтафзор ва нармафзори системаи компютерӣ аз барномаҳои зарароварест, ки захираҳои системаро вайрон ва ё нест мекунад. Амнияти иттилоотӣ бошад, ҳифзи маълумотест, ки дар сахтафзорҳо (дискҳо)-и низомҳои компютерӣ ҷойгир шуда, дар байни низомҳо интиқол дода мешавад. Аз ин фаҳмишҳо бармеояд, ки амнияти иттилоотӣ на танҳо падидаи техникӣ, балки падидаи иҷтимоӣ-сиёсӣ ҳам махсуб меёбад.

Дар маҷмӯъ, тадбирҳои, ки дар бобати техникӣ амнияти компютерӣ андешида мешаванд, чораҳои муҳофизатиро дар бар мегиранд. Истифода аз компютер ва дастрасӣ ба иттилоот ва махфияти он ҳуқуқи маънавии одамон мебошад. Ё худ, ҳуди амнияти компютерӣ ҳуқуқи ахлоқӣ ё арзиши ахлоқӣ нест, аммо нигоҳ доштани амнияти компютерӣ метавонад барои ҳифзи ҳуқуқ ва манфиатҳои шаҳрвандон аз ҷиҳати ахлоқӣ зарур бошад: ҳуқуқҳои дахлатнопазирӣ, ҳуқуқи моликият, ҳуқуқҳои озодӣ, ҳаёт ва саломатии инсон ва амнияти миллӣ далелҳои он мебошанд. Амнияти компютерӣ низ метавонад барои поймол кардани ҳуқуқҳо кор кунад; таҳлили ахлоқии масъалаҳои дахлатнопазирӣ ва амният дар компютерҳо метавонад ба мутахассисони

компютер ва корбарон дар эътироф ва ҳалли мушкилоти ахлоқӣ кӯмак расонад ва метавонад сиёсат ва дастурҳои ахлоқиро барои истифодаи технологияҳои иттилоотӣ ба вучуд орад.

Равандҳои компютеркунонии аҳоли ва рақамикунонӣ ба рушди захираҳои интернетӣ дар бахшҳои гуногун мусоидат карданд: аз мақомоти давлатӣ ва худидоракунии маҳаллӣ то созмонҳои ҷамъиятӣ-сиёсӣ ва сохторҳои тичоратӣ. Интернет ба як воситаи муҳим на танҳо барои идоракунии давлатӣ, балки барои иштироки фаъоли шаҳрвандон дар ҳаёти ҷамъиятӣ табдил ёфт. Имконияти изҳори ақида ва ҳамкорӣ бо сохторҳои давлатӣ аз ҳар ғӯшаи ҷаҳон як ҷанбаи муҳимми демократикунонии ҷомеа гардид.

Яке аз омилҳои калидии мусоидат ба ҷорӣ намудани ҳукумати электронӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон сатҳи рушди алоқаи мобилӣ мебошад. Технологияҳои мобилӣ интернетро барои қисми зиёди аҳоли, аз ҷумла дар минтақаҳои дурдаст, дастрас гардонданд. Стандарти GSM, ки дар охири солҳои 1990 ҷорӣ шуд, нуқтаи ибтидоии рушди интернетии мобилӣ гардид ва имконияти фарогирии бештари аҳолиро фароҳам овард.

Ин ташаббусҳо барои дастрасӣ ба хизматрасониҳои давлатӣ дар шакли электронӣ ва беҳбудии сифати онҳо мусоидат намуданд. Масалан, дар соли 2017 танҳо 14, 25 % шаҳрвандон бо компютерҳои фардӣ дар хона таъмин буданд. Аз онҳо 10,3% дар хона ба Интернет дастрас буданд. Гурӯҳи асосии аҳолие, ки дар Ҷумҳурии Тоҷикистон бо Интернет таъмин мебошанд, ин ҷавонон ва аҳолии синнусоли миёна ба шумор меравад, ки хизматрасониҳои электронӣ истифода мебаранд. [192, с.92]

Миқдори ширкатҳои мобилӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон 12 то аст. Вобаста ба миқдори муштариёни Интернет дар Ҷумҳурии Тоҷикистон мавқеи асосиро чунин ширкатҳо, аз ҷумла ҶСП «ТТ-Mobile», ҶДММ «Tcell», ҶДММ «Вавилон –мобайл», ҶДММ «Таком» ва ғайраҳо ишғол менамоянд. Шумораи муштариёни алоқаи мобилӣ дар Тоҷикистон ҳамагӯза зиёд шуда истодааст.

Тавре дар Паёми Президенти кишвар ба Маҷлиси олии бармеояд «қариб ҳамаи қишрҳои аҳоли ба алоқаҳои мобилӣ дастрасӣ доранд. Чуноне ки дар боло

ишора рафт, агар шумораи муштариёни алокаи телефонӣ соли 1991 ҳамагӣ 277 ҳазор нафарро ташкил карда бошад, пас дар соли 2021 шумораи танҳо муштариёни алокаи телефони мобилӣ ба беш аз 8 миллион нафар расидааст. Дар соли 2021 бошад, истифодабарандагони шабакаи интернет дар кишвар зиёда аз 4,2 миллион нафарро ташкил медиҳанд». [27]

Дар таҳқиқоти сотсиологие, ки соли 2019 аз тарафи ташкилоти ҷамъиятии «Медиа консалтинг» дар ҳамкорӣ бо Вазорати фарҳанг ва Ташкилоти ҷамъиятии «Маркази тадқиқоти сотсиологӣ «Зеркало» сурат гирифт, омадааст, ки «47,6 фисад баён намудаанд, ки қорбари Интернет мебошанд, 52,4 фоиз ахборро аз дигар манбаъҳои дастрас менамуданд. Аз миёни пурсидашудаҳои қорбарони Интернет 55,9 фоизро мардон ва 39,3 дарсадро занон ташкил медиҳанд. Дар шаҳрҳо 58,6 ва дар деҳот 43,4 фоиз худро истифодабарандаи шабака номиданд. Аз назари синну сол бошад, бештарин шумораро ҷавонони синни 18–24 (69,3%) ташкил додааст. Аз миёни пурсидашудагони қорбари Интернет 33,6% гуфтаанд, ки моҳона 500 сомонӣ даромад доранд. Аз пурсидашудаҳое, ки бештар аз 3001 сомонӣ даромади моҳона доранд, 70,8% фоиз аз Интернет истифода мекарданд». [132]

Маврид ба ёдоварист, ки аз як тараф, 20 сол пеш дар сатҳи кишвар дастрасӣ ба манбаъҳои иттилоот маҳдуд буд. Волидайн ба фарзандон тамошои телевизионро иҷозат медоданд ё манъ мекарданд. Инчунин, онҳо муайян мекарданд, ки онҳо ба кадом рӯзнома обуна шаванд, кадом барномаҳоро дар радио гӯш кунанд, кадом маҷалларо харидорӣ намоянд ва ғайра. Аммо имрӯз ҷавонони муосир тавассути планшети смартфонҳо ба олами иттилоот дастрасӣ доранд ва робитаи мустақим барқарор кардаанд. Аз тарафи дигар, дар солҳои 2000–ум Интернет бештар барои қор ва таҳсил истифода мешуд, вале имрӯз бошад, аз ҷониби бештари қишрҳои аҳоли, махсусан ҷавонон бо мақсади муошират ва фароғат низ мавриди истифода қарор мегирад. Ё худ, агар дар соли 2009 маъмултарин воситаи иртибот почтаи электронӣ дониста мешуд, имрӯз шабакаҳои иҷтимоӣ бештар маъмул мебошанд.

Дар алоҳидагӣ, бояд гуфт, ки барои гирифтани маълумот аз сарчашмаҳои гуногун афзалиятҳои синну сол аз ҳам тафовут доранд. Ҳамин тариқ, насли калонсол - телевизион, радио ва рӯзномаҳо, ҷавонон бошанд, Интернет, радио ва маҷаллаҳо афзалтар мешуморанд. Тавре ки коршиносони соҳа таъкид менамоянд, «мубодилаи иттилоот имрӯз асосан тавассути мубодилаи истинодҳо дар шабакаҳои иҷтимоӣ сураш мегирад. Одамон аксҳо, видео, хабарҳо ва истинодҳои ҷолибро тавассути шабакаҳои иҷтимоӣ бе ворид шудан ба ин ё он сомона мубодила мекунанд». [19]

Мақомоти давлатӣ ва сохторҳои савдо дар баробари мардум ба Интернет низ бештар рӯ оварда, муносибатҳои тичоратиро тавассути электронӣ ба роҳ мемонанд ва ин васило барои худ роҳи афзалиятдошта мешуморанд. Имрӯз қариб ҳамаи ташкилотҳо ҳам дорои вебсайтҳо, блогҳо, форумҳо, версияҳои мобилӣ мебошанд.

Ҳамин тавр, дар раванди ташаккул ва инкишофи ҳукумати электронӣ шабакаи Интернет нақши асосӣ дорад ва ҳатто истифодаи технологияҳои иттилоотӣ иртиботӣ бе шабакаи Интернет ғайриимкон аст. Аз ин хотир, истифодаи Интернет ва дастраси оммаи мардум гардонидани он яке аз омилҳои муҳимтарини ташаккули ҳукумати электронӣ доништа мешавад.

Тибқи сарчашмаҳои ҷойдошта миқдори истифодабарандагони Интернет дар Тоҷикистон нисбат ба дигар давлатҳои Осиёи Марказӣ хело дар сатҳи паст қарор дорад. Истифодаи пурраи Интернет барои кулли сокинони кишвар, бахусус сокинони деҳот, ки аз марказ дуранд, қариб ки дастрас намебошад. Ҳоло он ки истифодаи самараноки Интернет ифодакунандаи он аст, ки «донишҳои техникии мардум боло рафта, боис ба муколамаи байни ҷомеа ва мардум бигардад. Монеаи дигари истифода накардани Интернет аз ҷониби мардум аз сатҳи даромади иқтисодӣ дарак дода метавонад.» [121, с. 86-94]

Арзиши Интернет дар Тоҷикистон дар муқоиса бо дигар ҷумҳуриҳои Осиёи Марказӣ хело гарон аст. Вобаста ба гаронарзиши интернет Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар Паёми навбатӣ (2022) ба парлумони кишвар таъкид

намуда, аз ниҳодҳои дахлдор даъват ба амал овард, ки доир ба чунин ҳолат чораандешӣ намоянд. Бахусус, қайд карданд, ки ҳадамоти алоқа вазифадор гардад, ки «якҷо бо ширкатиҳои дар соҳа фаъолияткунанда барои беҳтар намудани сифати хизматрасониҳо, паст кардани арзиши хизматрасониҳои алоқаи мобилӣ ва интернет ва дастрас гардонидани интернет ба баландсуръат дар тамоми минтақаҳои кишвар, аз ҷумла шаҳру ноҳияҳои дурдаст тадбирҳои заруриро роҳандозӣ намоянд». [29]

Дар Тоҷикистон суръати интернет мобилӣ нисбат ба соли 2022 афзоиш ёфтааст. Тибқи маълумотиҳои ҷойдошта мақоми Ҷумҳурии Тоҷикистон 6 зина боло рафта, дар ҷойи 132-юм қарор гирифт. Маълумот дар бораи суръати Интернет умумичаҳонӣ аз ҷониби «Global Network Speed Test Speedtest» таҳия шудааст. Дар оғози соли 2022 Тоҷикистон дар зинаи охирин 138-ум ҷойгир буд. Ўзбекистон дар ҷойи дувум қарор дорад, дар ҳоле ки суръати баландтарини Интернет дар Қазоқистон аст. [29]

Тибқи маълумоти Агентии омори ҷумҳурӣ, дар авали соли 2023 шумораи истифодабарандагони Интернет дар ҷумҳурӣ ба 3,8 миллион нафар ва муштариёни алоқаи мобилӣ ба беш аз 6,5 миллион нафар расида буд.

Дар Стратегияи миллии рушди Тоҷикистон то соли 2030 ба таври возеҳ омадааст, ки барои раҳой аз бунбасти коммуникатсионӣ ва табдил ба як кишвари транзитӣ дар Осиёи Марказӣ Тоҷикистон бояд дар рушди рақамии минтақаи Осиёи Марказӣ нақши муҳим дошта бошад.

ТИК метавонад заминаи рушди минбаъдаи давлат гардад. Тоҷикистон кишварест, ки низоми иқтисоди бозориро пеша кардааст ва рушди фанновариҳои нав аз чанд ҷиҳат барои он муфид аст, масалан, аз он сабаб, ки аксарияти аҳолии ҷумҳурӣ ҷавонон мебошанд. Меъёри дуюм ин аст, ки Ҷумҳурии Тоҷикистон дар марҳилаи татбиқи ислоҳоти иқтисодӣ қарор дорад.

Ҷумҳурии Тоҷикистон ва ҳукумати он дар марҳилаи кунунии рушди худ дар самти ҳукумати электронӣ ғаёлона кор бурда истодаанд. Барномаву концепсия, стратегияю қонунҳои зиёде таҳия карда шуданд. Ин санадҳои давлатӣ стратегияи ворид шудан ба фазои сиёсии ҷаҳонии ҷумҳурӣ ва тавсеаи нақши технологияҳои телекоммуникатсионӣ ва шабакаи ҷаҳониро дар ғаёолияти сохторҳои давлатӣ ҷиҳати муттаҳид намудани барномаҳои инфиродии саноатӣ дар инфрасохтори муттаҳидшуда дар заминаи шабакаи ҷаҳонӣ ва телекоммуникатсионӣ таъкид менамояд.

Технологияҳо ин имкони навсозии сохтори идоракунии давлатиро фароҳам оварда, ба ин васила ба сӯйи ҳукумати электронӣ ҳаракат мекунанд. Албатта, омилҳои маҳдудкунанда низ ҳастанд, ки инҳо рушди пасти системаҳои телекоммуникатсионӣ, сатҳи пасти саводнокии рақамии аҳоли, бахусус дар минтақаҳои деҳот, нобаробарии рушди инфрасохтори иттилоотӣ дар ҳудуди давлат ва ғайра мебошанд.

Бисёре аз сиёсатмадорони кишварҳои пешрафтаи Ғарб мутмаинанд, ки шабакаи ҷаҳонии Интернет сарфи назар аз бисёрфункционалии худ, принципҳои асосии демократияро дастгирӣ намуда, дар рушди он саҳми устувор дорад. Бахусус, «Ҳар як корбари шабакаи Интернет метавонад оромона

андешаи худро дар бораи ҳар сиёсат, ё ҳизб баён кунад, ё хоҳишу иродаи худро ба онҳо ироа намояд». [130]

Дар ин замина сиёсатшиносон низ андешаҳои шубҳанок доранд, ки телевизион бо системаи густурдаи иттилоотию таблиғотии худ дар мадди аввал қарор дорад, танҳо сеяки шаҳрвандони Амрико, ки аз шабакаи ҷаҳонӣ истифода меkunанд, аз интернет маълумоти заруриро дарёфт кардаанд.

Дар асоси таҳлили анҷомшуда метавон гуфт, ки дар ҷаҳони муосир рушди ҳукумати электронӣ ба ҷузъи ҷудонашавандаи сиёсати давлатӣ дар бисёр кишварҳо тағйир ёфтааст. Давлатҳои саноатии пешрафта ҷораҳои ғайриқонуна меандешанд, то татбиқи идоракунии электрониро суръат бахшанд ва шаффофият, самаранокӣ ва дастрасии хизматрасониҳои пешниҳодшударо баланд бардоранд.

Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамчун ҷузъи ҷудонашавандаи ҷомеаи инсонӣ низ ба ин раванд ҳамроҳ шуда, як қатор санадҳои меъёрии ҳуқуқиро, ки ба рушди ҳукумати электронӣ нигаронида шудаанд, қабул намудааст. Аммо татбиқи ин концепсия бо душвории муайян рӯ ба рӯ шуда, бо суръати нисбатан суст пеш меравад. Бо мақсади ғайриқонуна намудани ин раванд, фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ҷораҳо оид ба вусъат додани пардохтҳои ғайриқонунӣ» аз 22 июни соли 2023 №586 қабул гардид. [37]

Ин санад ба ҳавасмандгардонии гузариш ба воситаҳои рақамӣ дар идоракунии ҷараёнҳои молиявӣ нигаронида шудааст ва ҷорӣ намудани пардохтҳои ғайриқонунӣ дар соҳаҳои гуногун пешбинӣ мекунад. Ба ин навъи пардохтҳо дохил мешаванд: пардохти андозҳо, бочи давлатӣ барои додани иҷозатнома ва литсензияҳо, дигар пардохтҳои ҳатмӣ ба буҷет, ҷаримаҳо, маблағи суғуртаи ҳатмии давлатӣ, пардохти хизматрасониҳои тиббӣ ва коммуналӣ, инчунин воридоти маблағҳо ба буҷет аз ғайриқонунии вазоратҳо, идораҳо ва ташкилотҳои давлатӣ. Ҳамаи ин амалиётҳо, мувофиқи фармон, бояд танҳо дар шакли ғайриқонунӣ анҷом дода шаванд.

Қабули ин фармонро метавон як марҳилаи муҳим дар роҳи татбиқи концепсияи ҳукумати электронӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон арзёбӣ кард. Ин

қадам ташаббуси назарраси давлатро барои ҳамгиро намудани технологияҳои рақамӣ ба идоракунии ва иқтисодиёт нишон медиҳад, ки ин ба баланд шудани шаффофият ва кам кардани хавфҳои марбут ба коррупсия ва ғайрисамаранокии расмиёти маъмурӣ мусоидат менамояд.

Ғайр аз ин, фармон вазоратҳо, идораҳо ва дигар мақомоти давлатӣ, инчунин ҷомеаи шаҳрвандиро вазифадор мекунад, ки аз хизматрасониҳои электронӣ фаъолтар истифода баранд, ки ин замина барои ҳамкориҳои наздиктари давлат ва аҳоли мегардад. Ҷорӣ намудани пардохтҳои ғайринақдӣ на танҳо раванди пешниҳоди хизматрасониҳои давлатиро суръат мебахшад, балки бо соддагардонӣ ва автоматикунории равандҳо эътимоди шаҳрвандонро ба низоми идоракунии таҳким мебахшад.

Ҳамин тариқ, фармони мазкурро метавон қадами навбатӣ дар самти рақамикунории идоракунии давлатӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон арзёбӣ кард. Татбиқи бомуваффақияти он на танҳо ба ташаккули ҳукумати самараноки электронӣ, балки ба таҳкими заминаи институтсионалии идоракунии давлатӣ дар маҷмуъ мусоидат хоҳад кард.

Ниҳоят, иттилоотикунории ҷомеаи муосири Тоҷикистон дар заминаи татбиқи ҳукумати электронӣ барои иҷрои саривақтии чунин корҳо бартарӣ дорад:

- ба қабул ва интиқол додани иттилоъ дар байни институтҳои гуногуни ҷомеаи шаҳрвандӣ ва шахсони алоҳида шароит созгор менамояд ва бо ин васила пеши роҳи амалҳои коррупсионӣ, бюрократизмро то ҳадде мегирад;

- доир ба дастрасӣ ба маълумоти оморӣ, аз ҷумла фоизи неруи зехнӣ ва ҳифзи сармояи инсонӣ ба масъулин мусоидат мекунад;

- барои пайдо кардани ҷойҳои кори доимӣ, мавсимӣ, соатбаъӣ ва ғайра ва таъмини бекорон ба ҷойи кор мусоидат карда, сатҳи бекориро дар кишвар паст мекунад;

- дар доираи муҳити хона барои бо корҳои сабук ва мувофиқ таъмин кардани нафақахӯрон, маъҷубон, занони дар тарбияи фарзанди хурдсол буда, барои иловатан ба даст овардани манбаи даромад кумак мерасонад ва ғайра.

Дар баробари ин, татбиқи ҳукумати электронӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон на танҳо дар таҳким ва татбиқи ҳадафҳои стратегии кишвар: баромадани Тоҷикистон аз бунбасти коммуникатсионӣ ва ба кишвари транзитӣ табдил додани он, таъмини истиқлолияти энергетикӣ, таъмини мардум бо маводи озукаворӣ, балки ҷиҳати саривақт амалӣ кардани ҳадафи ҷаҳоруми стратегии кишвар, яъне аз кишвари аграрӣ-саноатӣ ба кишвари саноатӣ гузаштани Ҷумҳурии Тоҷикистон, махсусан татбиқи талаботи иқдоми навбатии Пешвои миллат дар мавриди эълон намудани солҳои 2025 - 2030 «Солҳои рушди иқтисоди рақамӣ ва инноватсия» мусоидат менамояд ва мушкилоти то ин давр, дар ин самт ҷойдоштаро бартараф менамояд.

2.3. Мушкилот ва дурнамои рушди ҳукумати электронӣ дар шароити Ҷумҳурии Тоҷикистон

Истиқлол нигоҳи нав, яъне тафаккури нави созанда ва ояндабинона аст. Намуди давлатдорӣ миллист. Фазаи мустақили сиёсӣ, иҷтимоӣ, иқтисодӣ ва фарҳангиро барои ҳар як кишвар фароҳам меорад, ки дар асоси тақия намудан ба арзишҳои волеи фарҳанги гузашта, омезиш додани унсурҳои муҳимми он бо бозёфтҳои фарҳангии тамаддуни муосир модели давлатдорӣ миллии худро тарҳрезӣ намояд. То дар асоси роҳандозӣ кардани модели муосири интиҳобкарда пояҳои давлатдорӣ устувор гашта, кишвар мутараққӣ гардад, ҳаёти орому осуда барои мардум таъмин шавад, муҳити солими корӣ барои шаҳрвандон муҳайё ва зери партави як ливо сарҷамъию ваҳдатсолорӣ умед ба дурнамои рушди кишвар бахшад.

Истиқлол барои ҳар як ҷомеаи инсонӣ, ки худро узви комилҳуқуқи ҷомеаи башарӣ мешуморад - ин худ як раванд аст. Равандест, ки комилшавии шуури ҷомеаро тақозо медорад. Аз ҷанбаи психологиву фарҳангӣ он ифодакунандаи падидаи худшиносист, ки шаҳрвандонро ҳидоят мекунонад, ки дар мадди аввал барои арҷ гузоштан ба муқаддасоти миллий, ҳифз ва муаррифӣ кардани арзишҳои фарҳангии гузаштаи худ талош варзанд. Аз ҷониби дигар,

арзишҳои волоро аз насл ба насл интиқол диҳанд ва вобаста ба талаботи ҷомеаи муосир мазмунан ва моҳиятан онҳоро мувофиқ созанд, то таҳти таъсири раванди ғарбпазиро бархурди тамаддунҳо аз байн нараванд.

Истиқлол моҳияти асосии на танҳо падидаҳои ҳуқуқӣ, сиёсӣ, иқтисодӣ мебошад. Тафаккури иҷтимоӣ аз пояҳои устувори он махсуб меёбад, ки бо истиқлоли конститутсионии ҳар шахрванд вобастагӣ дорад. Аз ин ҷаҳмиш ҷаҳмиш асосии Истиқлолро озодии шахс ташкил медиҳад. Танҳо ҳамаин ҷаҳмиш инсонро ба олами эҷодкорӣ, бунёди арзишҳои асили сиёсӣ, фарҳангӣ ва ғайра водор менамояд.

Дар замони Шӯравӣ низоми идоракунии Ҷумҳурии Тоҷикистон тобеияти идеологияи коммунистӣ буд. Таҳти таъсири ин идеологияи якҷаҳмрон ба рушди арзишҳои фарҳангии миллӣ, ки дар асл падидаи якҷаҳм мукаммали иҷтимоӣ-сиёсӣ буданд, камтар таваҷҷуҳ дода мешуд. Ин идеология фарҳангии миллии моро ба ду қисм ҷудо карда, якеро пролетарӣ ва дигареро фарҳангии синфи истисморкунанда муаррифӣ мекард, бинобар ин, сиёсати пешгирифтаи он ба ягонагии фарҳанг ҳалал ворид мекард, барои пайдоиши зиддиятҳои дохилӣ замина муҳайё менамуд. Бахусус, ба таблиғи шинохти арзишҳои фарҳангии миллии монеаҳои сунъӣ эҷод карда, имкон наметод, ки мо анъанаҳои суннатҳои аҷодии худро таҷлил кунем, байни дигар фарҳангҳо муаррифӣ намоем. Ниҳоят, Истиқлол ин мушкили ҷойдоштаро аз байн бардошт ва сарватҳои фарҳангии миллиро дар раванди ягонаии таърихӣ дида, ба арзишҳои он аз дидгоҳи таърих ва меъёри арзишҳои умумиҷаҳмонӣ инсонгароӣ баҳо дод. Бо вуҷуди ин, новобаста аз монеаҳо, ки идеологияи Шӯравӣ ба рушди анъанаҳои суннатҳои миллии мо эҷод намуд, бояд мероси онро яке аз даврҳои муҳими таърихи миллат ва фарҳангии худ ҳисобем. Зеро ин даврро аз саҳфаи таърих наметавон рабуда сохт.

Ҳамаин тавр, шурӯъ аз солҳои 90-уми асри XX барои Ҷумҳурии Тоҷикистон муяссар гардид, ки дар қатори дигар давлатҳои рӯ ба тараққӣ бо ба даст овардани истиқлолияти давлатӣ раванди рушди давлатдорӣ миллии худро худро мутобиқ ба арзишҳои ҷомеаи башарӣ ва талаботи ҷомеаи иттилоотӣ ба

роҳ монад. Бо истифода аз таҷрибаҳои пешқадами давлатдории кишварҳои муттамаддини олам асосҳои сохтори конституционӣ ва низоми идоракунии давлатии худро мушаххас намояд.

Татбиқи ҳукумати электронӣ, рақамикунонии иқтисодиёт, ташаккули зехни сунъӣ ва дигар зухуроти таҳрикдиҳандаи ҷомеаи муосирро ҳамчун равандҳои муҳимми низоми идоракунӣ, ки метавонанд ҳамкориҳои мутақобилан судманди Ҷумҳурии Тоҷикистонро бо дигар кишварҳо вусъат бахшанд, эътироф карда, дар ҳаёти воқеӣ амалӣ намоем. Ба он хотир, ки вобаста ба самтҳои зухури ҷомеаи иттилоотӣ дар ҷомеаи муосир ва таъсири он ба вазъи имрӯзаи давлатдории Ҷумҳурии Тоҷикистон наметавон худро дар канор ниҳод ва ҳамқадами ҷомеаи башарӣ нашуд.

Ин нуктаро мо дар яке аз мақолаҳои худ зери унвони «Нақши технологияҳои иттилоотӣ иртиботӣ дар таъмини самаранокии идораи давлатӣ» мубрам арзёбӣ карда, таъкид доштем, ки «дар шароити кунунӣ фаъолияти мақомоти давлатию бахши тижоратро бе истифодаи компютер ва дигар воситаҳои иттилоотӣ коммуникатсионӣ тасаввур кардан ғайриимкон аст. Новобаста аз хоҳиш ва иродаи мо воситаҳои иттилоотӣ коммуникатсионӣ ба ҳаёти ҳаррӯзаи инсоният таъсир мерасонад». [137]

Ҳақиқатан, истифодаи мудаввом ва бомақсадонаи воситаҳои техникӣ ва абзорҳои технологияи муосир дар самти амалӣ намудани низоми идоракунии электронии сохторҳои мухталифи ҷомеа, давра ба давра ва бомаром рақамисозӣ кардани низоми иқтисодиёти кишвар, ба роҳ мондани интиқол ва қабули электронии иттилоъ байни сохторҳои идораҳои давлатӣ, хариду фурӯши маҳсулот ва мубодилаи амвол бо роҳи ғайринақдӣ, истифодаи телефонҳои мобилӣ ва шабакаи умумичаҳони Интернет имрӯз моро водор кардаанд, ки ба ҷомеаи иттилоотӣ пайванд шавем. Чунки наметавонем аз ин пешрафти ҳаёти инсонӣ худро дар канор ниҳода, аз дастовардҳои навини техникӣ чихати бароварда кардани ҳоҷатҳои худ истифода набарем. Ҳамазмон, рушди бемайлоии ҷомеаи иттилоотӣ тақозо медорад, ки дар ояндаи наздик тамоми кору амали инсон бевосита тавассути технологияи иттилоотӣ

коммуникатсионӣ чараён мегирад ва мо дигар наметавонем бо истифода аз усулҳои анъанавии ҷомеаи аграрӣ саноатӣ кору амали худро иҷро карда, ба пешрафт ноил шавем.

Бо эътиод метавон гуфт, ки дар ҷомеаи имрӯзаи Тоҷикистон сиёсати давлатӣ ва фаъолияти сиёсӣ бо рушди технологияҳои иттилоотӣ зич иртибот дорад, ки ин шева дар ташкили равандҳои ҷамъиятӣ ва давлатӣ нақши калидӣ бозида истодаанд. Технологияҳои иттилоотӣ на танҳо интиқоли фаврии маълумотро байни муассисаҳо ва сохторҳои гуногуни давлатию ҷомеаи шаҳрвандӣ таъмин мекунанд, балки шароитро барои амалисозии фаъолиятҳои онлайнии сиёсӣ, аз ҷумла амалиёти ғайримустақим (виртуалӣ) фароҳам меоранд.

Ғайр аз ин, ба роҳ мондани хидматрасониҳои электронӣ бо истифода аз технологияҳои навтарин имкониятҳои зиёдеро барои ҳамкорӣҳои судманд дар байни шаҳрвандон, мақомоти давлатӣ ва ташкилотҳои ҷамъиятӣ фароҳам овардааст. Дар маҷмӯъ, ҳамаи ин муваффақиятҳо тавассути мавҷудият ва рушди зерсохтори муосири иттилоотӣ имконпазир мешавад, ки ҳамчун пояи рақамикунонии соҳаи сиёсӣ хизмат намуда, шаффофият, фаврият ва дастрасии онро афзун мегардонад.

Бо вучуди комёб гаштани Ҷумҳурии Тоҷикистон ба муваффақиятҳои назаррас дар самти татбиқи ҳукумати электронӣ ва рақамикунонии иқтисодӣ ҳоло ҳам як қатор сабаб ва омилҳо боис шуда истодаанд, ки ба таври дилхоҳ ҳукумати электронӣ дар тамоми соҳаҳои ҳаётии ҷумҳурӣ татбиқи воқеии худро наёбанд. Ҳанӯз ҳам мушкilotи зиёде мавҷуд аст, ки баррасӣ ва рафъи онҳо муҳаққиқони кишварро водор месозанд, ки дар сатҳи илми ватанӣ доир ба хусусиятҳои миллии барномаи татбиқи ҳукумати электронӣ таҳқиқотҳои бунёдӣ анҷом диҳанд.

Чӣ тавре қаблан зикр карда шуд аз натиҷагирӣи мониторинги баргузоркардаи «Раёсати масъалаҳои иқтисодӣ ва иҷтимоии СММ, ки соли 2022 доир ба масъалаи рушди ҳукумати электронӣ дар байни кишварҳои олам анҷом дода шуд Ҷумҳурии Тоҷикистон мақоми 129-ум ишғол кардааст». [30]

Аз рӯйи ин нишондиҳанда маълум кардаанд, ки кишвари мо дар радифи давлатҳои Осиёи Марказӣ дар сатҳи поёнии ҷадвал қарор мегирад.

Ба ғайр аз ин, ба шумори давлатҳои, ки Донишгоҳи Васёдаи Чопон ҳар сол татбиқи ҳукумати электрониро дар онҳо мавриди омӯзиш қарор медиҳад, Ҷумҳурии Тоҷикистон шомил нагардидааст. Зеро, мувофиқи принципҳои кори ин донишгоҳ «давлати алтернативӣ» бояд нишонаҳои муайяни рушди ҳукумати электрониро дар сатҳи зарурӣ доро бошад.

Новобаста ба мушкилиҳои кӯшишҳои бомаро бахри гузаштан ба ҳукумати электронӣ ва ё усули электронии пешниҳоди хизмати давлатӣ, ки ҷузъиёти онро ташкил медиҳанд, дар ҷомеаи муосири Тоҷикистон ташаббусҳои созида амалӣ гашта истодаанд. Махсусан, дар шаҳри Душанбе лоиҳаи «Мо метавонем» –<http://www.mometavonem.tj/>, дар вилояти Суғд лоиҳаи «Қабулгоҳи ҷамъиятии маҷозӣ» –<http://www.khujand.tj/>, дар вилояти Хатлон–лоиҳаи «Дастрасӣ» –<http://www.dastrasi.tj/> аз зумраи барномаҳои намунавӣ маҳсуб меёбанд, ки барои ташккули тафаккури техникӣ ва фарҳанги қабул ва интиқоли ахбор аз ҷониби аҳоли, ки заминаи асосӣ барои татбиқи ҳукумати электронӣ дар кишвар мебошанд, нақши муассир гузошта истодаанд. [104, с.159-163]

Бо назардошти муваффақият ва дастовардҳои зиёди ноилшуда дар самти татбиқи ҳукумати электронӣ ва рушд додани ҷомеаи итилоотӣ, инчунин омилҳои зерин барои татбиқи ин концепсия, ки дар кишвар ҳамчун унсури асосии ҷомеаи иттилоотӣ эътироф гаштааст, монета эҷод карда, ба дурнамои рушд ва таҳаввули он ҳалал ворид менамоянд. Аз ҷумлаи омилҳои асосӣ инҳоянд:

- ба таври зарурӣ омода набудани фисади зиёди аҳоли, хусусан аҳолии минтақаҳои қуҳистони кишвар ба истифодаи ТИК (фарҳанги нокифояи иттилоотӣ-иртиботӣ вобаста ба талаботи ҷомеаи техногенӣ);

- маҳдуд будани бозори рақобатпазири ширкатҳои дастраскунандаи Интернет дар ҳудуди Ҷумҳурии Тоҷикистон;

- сензураи шабакаҳои алоҳидаи интернетӣ;

- дастгирии ҳамаҷониба пайдо накардани амалишавии ҷузъиёти ҳукумати электронӣ дар сатҳи мақомоту идораҳои кишвар;

- ба таври воқеӣ дарк нагардидани мазмун ва моҳияти падидаи мазкур дар миёни ҷомеаи шаҳрвандӣ ва ғайра.

Воқеан, баррасӣ ва ҳалли мушкилоти ҷойдошта дар марҳилаи аввал метавонанд барои гузоштани қадамҳои ҷиддӣ ҷиҳати татбиқи барномаи ҳукумати электронӣ дар кишвар мусоидат намоянд. Дуруст ба роҳ мондани хизматрасонии электронӣ ва ворид шудан ба фазои ягонаи иттилоотӣ бошад, мавқеи Тоҷикистонро дар ҷараёни муосири рушди ҷомеадорӣ устувор нигоҳ дошта, мабодии асосии демократия – «ҳокимият аз онӣ халқ ва барои халқ аст» – ро низ қуллан тақвият медиҳад.

Дар маҷмӯъ, бунёди ҳукумати электронӣ нақши муҳимро дар пешрафти соҳаҳои ҳаёти ҷамъиятӣ, хусусан ба ҳаёти иҷтимоию иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон бозида, метавонад заминаи пешрафти ҳаёти шоистаи мардум, аз ҷумла, баланд гаштани сатҳ зиндагӣ, рафъи сатҳи бекорӣ, коҳиш ёфтани дараҷаи камбизоатӣ, раванди муҳочират, таҳкими мабодии демократия, бавижа пайдории адолат ва риояи баробарии иҷтимоӣ гардад. Чунки дар сурати амалишавии ҳукумати электронӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон тағйироти институтсионалӣ ба вуқӯъ мепайванданд, ки онҳо аз таъсири ТИК саҳт вобастагӣ доранд.

Умуман, агар ин ҷо ба таҷрибаи давлатҳои мутамаддин назар афканем, маълум мегардад, ки бархе аз кишварҳои мутараққӣ татбиқи ҳукумати электрониро василаи муҳими наздикшавии давлат ба ҷомеаи шаҳрвандӣ меҳисобанд. Зеро ки бунёди ҳукумати электронӣ имконият медиҳад, ки хизматрасониҳои электронӣ ташаккул ёбад ва шаҳрвандон вақти пурқиммати худро кам сарфа намоянд, новобаста аз фосолаи ҷойдошта қори банақшагирифтаи худро саривақт иҷро намоянд, мушкилоти пайдошударо баргараф намоянд, навбатпоиҳоро дар назди идораҳо аз байн баранд ва ниҳоятан, ба зуҳури амалҳои коррупсионӣ дар кишвар роҳ ҳамвор нанамоянд.

Бо назардошти омилҳои мушаххасгардида ҷиҳати ташаккул додани ҳукумати электронӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамчунин вобаста ба тамоилгирии фаъолияти кормандони мақомоти маҳаллии ҳокимияти давлатии шаҳраку деҳот, ниҳодҳои давлатӣ, институтҳои ҷомеаи шаҳрвандӣ, ташкилоту созмонҳои давлатию ғайридавлатӣ монеаҳои зиёде вучуд доранд. Ва ин монеаҳо тавре пайдо шудаанд, ки яке сабабгори рух додани дигаре гардидаанд. Ин монеаҳоро, ки ба раванди татбиқи ҳукумати электронӣ дар кишвар имконият намедиҳанд метавон ба таври зайл гурӯҳбандӣ намуд:

1. Монеаҳои характери сиёсидошта. Аслан, монеаҳои сиёсӣ дар фаъолияти роҳбарони мақомоти алоҳидаи идораҳои давлатӣ, ки барои татбиқи ҳукумати электронӣ бетарафӣ зоҳир карда, муҳолиф мебароянд ва модели анъанавии идораи ҳокимиятро ҷиҳати хизматрасониҳои давлатӣ афзал мешуморанд, барои дурнамои рушди кишвар ояндабин намебошанд ва ғайра мушоҳида карда мешавад.

2. Монеаҳои маъмурӣ. Вобаста ба ин ҳолат қайд кардан зарур аст, ки он ҷанбаҳои зиёдро дар худ инъикос медорад. Махсусан, раванди ташкили инфрасохтори сатҳи паст, лоиҳаҳои мураккаб ё нолозими гузариш ба низоми нав, норасоии ҳамкорӣ байни ташкилотҳо ва шӯъбаҳои махсусгардонидашуда ба пешниҳоди хизматрасониҳои электронӣ, сатҳи пастӣ дониш ва фарҳанги техникии кормандон, истифода бурдани барномаҳои куҳнашудаи компютерӣ ва ғайра.

3. Монеаҳои хусусияти инноватсионидошта. Кормандони мақомоти давлатӣ барои мутобик нагардидани муҳити кории худ ба ислоҳот ва ҷорӣ кардани навовариҳо мунтазам муқобил мебароянд. Зарурати гузаштан ба модели нави ҷомеадорӣ – тариқи электронӣ идора кардани давлатро намепазиранд. Инчунин, завқи такмил додани дониши техникӣ ва аз такмили ихтисос гузаштани худро надоранд, намехоҳанд, ки усули идоракунии анъанавӣ аз байн бардошта шавад ва ғайра.

4. Монеаҳои технологӣ. Қайд намудан ба маврид аст, ки дар мадди аввал бисёре аз хизматрасониҳои электронӣ дар асоси меъёрҳои қабулнамудаи

идоракунии маъмурӣ ва инфрасохтори шабакаи ТИК асос гирифта, байни низом ва маъмурият номувофиқати техниро ба амал меорад. Дигар монеаи технологӣ ба муаррифии бозьтимод, инфрасохтори заиф, набудани стандарти ягонаи муайянкунандаи сифат, намунаи зоҳирии пойгоҳи электронӣ, пайваستшавии бозьтимоди Интернет ва масъалаҳои вобаста ба таъмини амният, бехатарӣ ва ҳифзи махфияти иттилоъ ва ғайра, алоқаманд, мебошанд.

5. Монеаҳои фарҳангӣ. Монеаҳое, ки ба фарҳанги ташаккули ҳукумати электронӣ ва иҷтимоӣ алоқаманд мебошанд, инҳоянд: беиттилотии шахрвандон, иштироки ғайрифаволи онҳо дар таблиғи арзишҳои фарҳанги миллӣ, муҳолифати байниҳамдигарӣ, носолимии муҳит ва сатҳи пасти касбияти мутахассисон, дараҷаи пасти саводнокии электронии шахрвандон, монеаҳои забонӣ (надониستاني забони компютер ва барномаҳои истифодашаванда), даҳолати аҳоли ба қарорҳои сиёсӣ ва ноҳамамии амалдорон барои ҷалби онҳо дар идоракунии вазифаҳои давлатӣ, таблиғи парастии фарҳангӣ бегона ва ё бегонапарастӣ ва ғайра.

6. Монеаҳои ҳуқуқӣ. Норасоӣ ва камбудии қонунҳои дахлдор, меъёрҳои танзими ҳуқуқӣ, ки ба ташаккул ва рушди хизматрасонии электронии давлатӣ мусоидат менамоянд, ташаккул наёфтани донишҳои ҳуқуқии шахрвандон дар мавриди истифодаи воситаҳои техникӣ, шабакаҳои интернетӣ, дар доираи қонунҳои амалкунанда ҳимоя карда натавониستاني ҳуқуқ ва уҳдадорҳои худ аз ҷониби шахрвандон ва махсусан, надонистан ва риоя накардани бандҳои дахлдори қонунҳои марбутатаи соҳа аз ҷониби аҳоли ва ғайра.

7. Ташаккул наёфтани ҷомеаи шахрвандии кишвар ва ниҳодҳои он. Дар ин самт зарур аст, ки раванди демократикунонии ҷомеа тақвият дода шавад ва иштироки ғаволонаи шахрвандон дар раванди таҳия ва қабули барномаву қарорҳои давлатӣ таъмин карда шавад.

Дар қатори омилҳои зикршуда ва монеаҳои ҷойдошта, инчунин як қатор иллатҳои дигаре мебошанд, ки дараҷаи рушди ҳукумати электрониро дар кишвар суст мегардонанд. Бавижа, ҷо ба ҷогузориҳои кадрҳо дар сохтори идораҳои давлатӣ. Аз таҳлилҳо айён мегардад, ки ҳанӯз ҳам теъдоди муайяни

кормандони мақомоти иҷроияи ҳокимияти давлатиро насли калонсол ташкил медиҳад ва онҳо малака ва қобилияти дурусти истифода ва ё самаранок ба кор бурдани ТИК - ро надоранд. Ё худ онҳо побанди низоми идоракунии анъанавӣ гашта, низоми муосири ҷомеадорӣ – идоракунии электронии ҳокимиятро қабул надоранд.

Дигар иллат он аст, ки ҷисади зиёди аҳолии Ҷумҳурии Тоҷикистон, бахусус онҳое, ки дар минтақаҳои дурдаст ва ё кӯҳистон зиндагӣ менамоянд, ба воситаҳои техникӣ ва технологияи муосир, шабакаи фаъоли Интернет дастрасии комил надоранд. Дар алоқамандӣ ба ин мушкилоти ҷойдошта, хусусан дар фасли сармо бинобар омилҳои табиӣ ва техникӣ норасоии нерӯи барқ низ дар ҳудудҳое, ки истифодаи Интернет имкон дорад, эҳсос мегардад. Бо вучуди он, ки тибқи сарчашмаҳо сол аз сол сафи истифодабарандагони Интернет дар кишвар бештар мегардад, вале чунин мушкилоти зикргардида дар сатҳи зарурӣ ҳалношуда боқӣ мемонад.

Ҳамзамон, новобаста аз он, ки дар шароити муосир кишвар воситаҳои иттилоотӣ ва технологияи иттилоотӣ дар ҳолати рушду инкишоф қарор доранд ва дар ташаккули ҷаҳонбинии инсонӣ муосир таъсири назаррас мерасонанд, аммо дар раванди рушду инкишофи ҳукумати электронӣ дар сатҳи кишвар таъмини ниҳодҳо бо тамғаҳои нави воситаҳои техникӣ хуб ба роҳ монда нашудааст. Компютерҳои идораву корхонаҳо тамғаи кӯҳнашуда буда, саривақт бо тамғаи нав иваз карда намешаванд. Барномаҳои компютериӣ нав низ мавриди истифода қарор дода намешаванд.

Ба таври умум, иллатҳои, ки дар раванди рушди ҳукумати электронӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон таъсиргузоранд, метавон ба таври мушаххас чунин тақсимбандӣ намуд:

1. Яке аз сабаҳои асосӣ дар раванди татбиқи самараноки ҳукумати электронӣ дар замони имрӯза ин пеш аз ҳама вазъияти иқтисодии кишвар мебошад. Бояд гуфт, ки то ҳол шароити иқтисодии қисме аз аҳолии кишвар дар сатҳи зарурӣ намебошад ва онҳо қишри камбизоати ҷомеаро ташкил медиҳанд. Аз ҳамин хотир, шаҳрвандони мазкур наметавонанд воситаҳои иттилоотии

замонавиरो харидорӣ карда, дар сатҳи зарурӣ аз шабаки умумичаҳони Интернет истифода баранд.

2. Ҷумҳурии Тоҷикистон қариб тамоми намудҳои воситаҳои иттилоотиро аз хориҷи кишвар ба мамлакат ворид месозад. Воридшавии воситаҳои иттилоотии муосир, албатта, нархи онро гарон менамояд, ки қисме аз аҳолии онро харидорӣ ва дастрас карда наметавонад. Махсусан, компютер ва дақиқаҳои Интернетӣ дар мамлакат нархи нисбатан баланд доранд, ки на ҳама шаҳрвандон харидорӣ ва дастрас кардани онҳоро доранд. Беҳуда, бо мақсади ҳалли мушкилоти мавҷуда Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ - Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон мухтарам Эмомалӣ Раҳмон дар Паёми худ таъкид накарда буданд, ки «Рушди соҳаи алоқа, бахусус, таъмин намудани суръати баланди интернет ва дастрас будани нархи он барои рушди иқтисоди рақамӣ, зехни сунъӣ, таъмин намудани амнияти иттилоотӣ, ҷалби сармоя ва ташкили паркҳои технологиву инноватсионӣ зарур мебошад». [29]

Дар идомаи Паёми худ, Роҳбари давлат ба мақомоти марбута дастур доданд, ки хадамоти алоқа, дар ҳамкорӣ бо ширкатҳои фаъол дар ин соҳа, барои беҳтар намудани сифати хизматрасониҳо, коҳиши арзиши хизматрасонии алоқаи мобилӣ ва интернет, инчунин таъмин намудани дастрасии интернетӣ баландсуръат дар тамоми минтақаҳои кишвар, аз ҷумла шаҳру ноҳияҳои дурдаст, тадбирҳои заруриро амалӣ намоянд. Аммо масъулин то ба имрӯз ин мушкилоти ҷойдоштаро ҳаллу фасл накарда, ниёзи аҳолиро бароварда нанамудаанд.

3. Мавҷудияти фазои мусоиду озод ҷиҳати истифодаи самараноки ТИК ва махсусан, шабакаи умумичаҳонии Интернет дар ҷомеаи иттилоотӣ барои шаҳрвандон бениҳоят муҳим аст. Тавре ки яке аз донишмандони машҳури соҳа Б.Костан андеша ибраз медорад, «мухторияти моддӣ ва маънавии инсон ва ҳимояи бозғатимоди он дар ҷойи аввал меистад. Он вақте амалӣ мегардад, ки масъалаи озодии инфиродӣ эътибор дошта бошад. Ё боварӣ дошт, ки одамони озод метавонанд дар ҳаёт мустақиман ва бошууруна худро воқеӣ гардонанд».[62, с.227]

4. Яке аз иллатҳои дигар, ки дар рушди ҳукумати электронӣ дар кишвар асос шуда метавонад ин нодуруст дарк кардани манфиатҳои воситаҳои иттилоотӣ ва ҳуди ҳукумати электронӣ мебошад. Тавре ки қаблан таъкид гардид, воситаҳои иттилоотӣ дар замони муосир вазифаҳои мухталифро иҷро намуда, дар пешрафти тамоми соҳаҳои сиёсӣ ва иҷтимоӣ нақши муҳим ва назаррас мебозанд. Аммо, то ба имрӯз қисме аз шаҳрвандон воситаҳои иттилоотиро ҳамчун воситаи дилхушӣ ва тамошоӣ ҳаргунаи барномаҳои фароғатӣ мепиндоранд. Масалан, бисёре аз шаҳрвандони касбу корашон гуногун, таъкид менамояд муҳаққиқи рус А.И.Ракитов, «дар шабакаҳои интернетӣ ба сайтҳои фароғатӣ ҷалб шудаанд ва ба тамошоӣ ҳар гуна барномаҳои фароғатӣ машғул мешаванд». [83]

Албатта, ин аз сатҳи шуурнокӣ ва маданияти пасти ин гуна шаҳрвандон дарак медиҳад. Ё ин, ки имрӯзҳо мо шояд он гардида истодаем, ки аз воситаҳои ахбори оммаи кишвар, махсусан телевизион, ки аудиторияи зиёди аҳоли онро тамошо менамоянд зиёдтар ҳар гуна барномаҳое пахш менамоянд, ки хусусияти фароғатиро доранд. Ин ҳолат хуб аст. Аммо, бояд ёдовар шуд, ки дар замони имрӯз, ки замони иттилоотӣ ном бурда мешавад, қадри дониш ва иттилоот баланд бардошта шуда, ба баррасии масоили доғи рӯз мароқи бештар дода шуда, ба шабакаҳои телевизионӣ коршиносон, олимон ва муҳаққиқони соҳа ҷалб карда шаванд.

Бинобар ин, он давлатҳое, ки аз ҷиҳати воситаҳои иттилоотӣ, махсусан, технологияи он рушд намудаанд, онҳо аз бисёр ҷиҳат дар рушди инкишоф ба муваффақиятҳо ноил гардидаанд. Ҳол он ки дар бисёре аз кишварҳои рушдёфтаи олам воситаҳои мазкур ҳамчун яке аз омилҳои асосии пешрафти шаҳрвандону ҷомеа баромад менамоянд. Масалан, барои тақвияти намуна аҳолии Ҷопон дар соли 2015 қариб нисфи зиёди ниезҳои хешро бо тариқи ҳукумати электронӣ дар хона нишаста анҷом медоданд.

Истифодаи самараноки ҳукумати электронӣ дар кишвари Ҷопон ва дигар кишварҳои рушдкарда натиҷаҳои дилхоҳ дода истодааст. Аз ҳамин хотир, мебояд сатҳи баланди истифодаи ҳукумати электрониро дар кишвар дар байни

омма баланд бардошт. Ҳол он, ки ҳукумати электронӣ ва технологияи он инсонро аз ҳолати табиӣ ба ҳолати муосир меорад. Инсон дар заминаи он мавқеи хешро дар системаи ҷамъиятию сиёсӣ пайдо мекунад.

Рушд ҳукумати электронӣ дар замони муосир яке аз ҳадафҳои асосии давлатҳои миллий ба ҳисоб меравад. Он давлат ва ё миллате, ки ҳадафҳои миллии хешро нодида гирифта, аз пайи инкишофи он намешаванд, ин гуна давлатҳо, албатта, ба нерӯе табдил меёбанд, ки онҳоро давлатҳои бузург ба манфиати худ истифода менамоянд. [35]

5. Амалӣ нагардидани қонуну қарор ва санадҳое, ки бевосита аз тарафи давлату ҳукумати кишвар ҷиҳати рушду инкишофи воситаҳои иттилоотӣ ва татбиқи ҳукумати электронӣ таҳия гардидаанд, ҳамчун сабаби ҷиддии дигар дар ин самт ба ҳисоб меравад. Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон аз замони соҳибистиклолӣ роҳбарияти олии кишвар аҳаммият ва нақши ҳукумати электрониро дарк намуда, барои ташаккул ва рушди он тадбирҳои мушаххас ва пайваста андешида истодаанд. Аммо мутассифона, қисме аз қонун, қарор ва санадҳои дахлдор, то ба ҳол татбиқи воқеии худро дар амалияи ҷамъиятӣ пайдо накардаанд.

Хусусан, тавре ки қаблан низ таъкид гардида буд «Консепсияи ташаккули ҳукумати электронӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» то ҳоло аз ҷониби бештари идораҳои давлатӣ ва шахрвандон татбиқи воқеии хешро наёфтааст. Ҳоло ҳам бисёре аз мақомотҳои давлатӣ коргузори хешро на аз рӯйи технологияи иттилоотии муосир ба роҳ монда истодаанд. Коргузорӣ дар бисёр мақомотҳою идораҳои давлатӣ тариқи модели анъанавии идоракунӣ амалӣ гардида истодааст. Чунин ҳолат ва вазъият метавонад дар ояндаи наздик дар рушду инкишофи давлати миллии тоҷикон ҳар гуна мушкилиҳо ва монеаҳоро пеш орад. Аз ин хотир, давлату ҳукумати Тоҷикистонро мебояд ҳар чӣ зудтар аз пайи татбиқ ва амалигардонии санадҳои мазкур бошанд.

6. Сабаби дигаре, ки дар ташаккул ва инкишофи воситаҳои иттилоотии кишвар ва бунёди ҳукумати электронӣ мушкилоти ҷиддиро ба вуҷуд меоварад, ин сармоягузори нокифоя дар ин самт ба ҳисоб меравад. Аз тарафи

роҳбарияти олии кишвар, махсусан, Президенти мамлакат Э.Раҳмон ба таври пайваста дар бораи мақом ва нақши воситаҳои иттилоотӣ дар ҳаёти сиёсӣ чомеа таъкидҳо карда шуда, масъулин ҷиҳати рафъи мушкилот муваззаф гардонида мешаванд. Инчунин, барои таҳким ва тақмили воситаҳои иттилоотӣ якҷанд қонуну қарорҳо ба тасвиб расидаанд. Махсусан, тибқи фармони Президенти кишвар Э.Раҳмон ҳанӯз аз замони соҳибистиклол гардидани Ҷумҳурии Тоҷикистон компютеркунонии ҳама муассисаю идораҳои давлатӣ ва ғайридавлатӣ оғоз гардида буд. Тибқи ин дастур аз бучети давлатӣ ва сармояҳои хориҷӣ маблағҳои муайян ҷудо карда шуд. Аммо, таҳлилу муқоисаи мавод нишон медиҳанд, ки ҳоло ҳам дар раванди компютерикунонии муассисаю ташкилотҳои кишвар монеаҳои ҷиддӣ ба назар мерасанд. Масалан, раванди компютерикунонӣ бештар марказҳои шахру ноҳияҳоро фаро гирифтааст. Аммо, ноҳия ва деҳаҳои дурдаст аз воситаи иттилоотии ба талаботи замон ҷавобгӯ дастрасӣ надоранд.

Инчунин, дар аксари деҳаҳо ва ноҳияҳои мазкур қариб, ки дукон ва ё мағозаи рӯзномаву маҷаллафурӯшӣ ба назар намерасанд. Ё ин, ки суръати шабакаи умумиҷаҳонии Интернет хело заиф аст. Хотирасон бояд қард, ки барои бунёд ва рушди инкишофи чомеаи иттилоотӣ нафақат қонун ва қарорҳо нақши муҳимро мебозанд. Балки дар ин самт мебояд, ки дар аввал маблағгузориҳои зиёд намуд. Аз ин набояд ҳаросид, зеро баъдан ин маблағгузориҳо садҳо маротиба зиёд самара ва манфиат хоҳанд овард.

7. Фарҳанги истифода аз воситаҳои муосири иттилоотӣ дигар иллат ҷиҳати татбиқи ҳукумати электронӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошад. Истифода аз воситаҳои иттилоотӣ, махсусан аз шабакаи умумиҷаҳонии Интернет бояд ба нафъи шахс, чомеа ва давлат сурат гирад. Ба ибораи дигар, тамоми субъектони чомеа баҳри осон намудани қору фаъолият ва рушди фарҳанги техникаи ҳеш воситаҳои мазкурро мавриди истифода қарор диҳанд. Аммо дар давлатҳои рӯ ба инкишоф ва қашшоқ воситаҳои иттилоотро аксари бошандагони он бештар ҳамчун яке аз воситаҳои фароғатӣ мавриди истифода қарор медиҳанд.

Ҳамзамон, имрӯз ҳам бархе аз ноҳияҳо ва деҳаҳои дурдасти кишвар аз ҷиҳати камбудии барқ танқисӣ мекашанд. Чунин шароит ба раванди рушд ва ба бунёди ҳукумати электронӣ таъсири бениҳоят манфӣ расонида метавонад. Зеро истифодаи воситаҳои муосири иттилоотиро бе қувваи барқ тасаввур кардан номумкин аст. Чунин шароит, албатта аз худ паёмадҳо ва оқибатҳои ногуворро боқӣ мегузорад. Пеш аз ҳама, фазои иттилоотии кишвар маҳдуд гашта, шаҳрвандони минтақаҳои мазкур аз иттилоотҳои лозима маҳрум мемонанд.

Дар баробари ин, маҳдуд гаштани иттилоот дар байни оммаи коммуникатсияи ғайрирасмиро ба миён меорад. Ногуфта намонад, ки коммуникатсияи ғайрирасмӣ мушкилиҳо ва монеаҳои зиёдеро дар ҷомеа ба вуҷуд оварда, метавонанд боиси бӯҳрони ҷомеа гарданд. Дар навбати худ метавон таъкид намуд, ки маҳрум мондан аз иттилоот дар замони муосир маънои маҳрум мондан аз донишро ифода менамояд. Ҳол он ки заминаи асосии рушду инкишофи давлати муосирро дар замони муосир маҳз дониш ташкил медиҳад. [59]

Дар робита бо ин, Ҷумҳурии Тоҷикистонро мебояд пеш аз ҳама дар раванди иттилоотонӣ ва компютеркунии ниҳодҳо ва идораву корхонаҳои кишвар зиёдтар маблағгузорӣ намояд. Зеро сармоягузорӣ намудан дар раванди мазкур ҷанбаҳои мусбатро ба бор хоҳад овард. Инчунин, дар раванди сармоягузорӣ ҷиҳати рушду инкишофи ҳукумати электронӣ натавон ба давлату ҳукумати метавонад саҳм дошта бошад, ҳамзамон, соҳибкорони ватанӣ низ метавонанд, ки бетарафӣ накарда, саҳмгузор бошанд. Зеро ин ибтикор ва амалӣ кардани он масъулияти ватандорӣ онҳоро ифода медорад.

Ҳамин тавр, табиист, ки ҳангоми ба назар нагирифтани мақом ва нақши ҳукумати электронӣ дар ҷомеа метавонад, ки давлатҳои муайянро аз фазои иттилоотии муносибатҳо дур созад ва аз дастовардҳои асри XXI маҳрум гардонад. Ҷумҳурии Тоҷикистон дар ин раванд бояд мавқеи худро мустаҳкам намуда, баробар бо ҷомеаҳои пешрафта ташаббускориро нишон диҳад.

Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамчун давлати соҳибистиклоли навбунёд тарҳи навини давлатдорӣ миллиро оғоз намудааст. Шахсоне, ки имрӯзҳо тақдири

ватан ва миллат ба онҳо вобаста аст, бояд барои ҳимоя ва рушди ҳаматарафаи давлат тамоми имкониятҳои мавҷударо самаранок истифода намоянд. Чӣ тавре, ки донишманди немис М.Вебер қайд намудааст: «Дар раванди муборизаҳои сиёсӣ нақши асосиро он воситаҳои мебозанд, ки сиёсатмадорон дар дасти худ доранд». [43]

Ҳамин тариқ, гарчанде ҳукумати электронӣ дар низоми иҷозатномадихӣ, андозбандӣ эълумияи андозӣ, ҳуҷҷатгузориҳои электронӣ, ташкилу гузарондани имтиҳонҳои марказондашудаи дохилшавӣ, тиҷорати электронии баъзе молу хизматрасонӣ роҳандозӣ гардидааст, вале як қатор вазифаву ҳадафҳои, ки дар Консепсияи ташаккули ҳукумати электронӣ пешбинӣ шуда буданд, то кунун ҳалли ҳудро наёфтаанд. Бавижа, байни вазорату идораҳо хатҳои нуриро нахӣ кашида шудаанд, аммо то ҳол додугирифти маълумоту иттилоот, асосан, аз тариқи почтаи электронӣ сурат мегирад. Зеро маҳзани ягонаи иттилоотӣ ташкил нашудааст, то аз он дар сатҳи зарурӣ истифода бурда шавад. Гузашта аз ин, мақомоти маҳаллӣ то ҳол серверашонро ташкилу ба портали миллий пайваست накардаанд. Дар маҷмӯъ, сарфи назар аз қорҳои анҷомёфта, дар қори ташаккули ҳукумати электронӣ мушкилоти ҳалталаб зиёданд.

Дар баробари ҳолат ва монетаҳои татбиқи ҳукумати электронӣ, ки дар боло зикр намудем, моро месазад, ки дурнамои рушди онро қайд намоем. Метавон дурнамои рушди ҳукумати электронӣ дар Тоҷикистонро бо иҷрои чунин ибтикорот мушаххас кард:

– баланд бардоштани суръатнокии Интернет дар Тоҷикистон, бахусус дар шаҳру ноҳияҳои аз марказ дур. Интернетӣ баландсуръат имкон медиҳад, ки ҳар чӣ зудтар татбиқи ҳукумати электронӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон қорӣ гардида, чун василаи муҳими қоннок гардонидани унсурҳои дигари дурнамои рушди ҳукумати электронӣ дар Тоҷикистон гардад;

– бо технологияи навин муҳаххаз гардонидани мақомоти маҳаллии иҷроияи ҳокимияти давлатӣ. Бо вучуди он, ки Ҳукумати Тоҷикистон дар рӯзҳои аввали соҳибистиқлолӣ ба раванди қоригардонии мақомоти маҳаллии иҷроияи ҳокимияти давлатӣ бо ТИК таваҷҷуҳи махсус зоҳир намуда бошад, аммо

норасоии ТИК дар чунин мақомоти мазкур ба чашм мерасад. Аслан, дар ҷомеа дигаргуниҳо ҳар вақт ба вуҷуд омада, боиси пешравӣ мегарданд, ки яке аз чунин наwgониҳо ТИК буда, истифодаи он тамоми сохторҳои ҳокимияти давлатиро ҷоннок мегардонад;

– ҷалби сармояи хориҷӣ ба раванди татбиқи ҳукумати электронӣ. Тоҷикистон давлати навбунёд буда, иқтисодии ҷандон бузургро соҳиб нест. Раванди татбиқи ҳукумати электронӣ маблағи бештарро талаб менамояд. Аз ин лиҳоз, ҳукумати кишварро зарур меояд, ки баҳри татбиқи босамари ҳукумати электронӣ аз ҷалби сармояи хориҷӣ, ки бо чунин роҳ метавон татбиқи ҳукумати электрониро суръат бахшад, истифода намояд;

– тақмили таҷрибаву малакаи хизматчиёни давлатӣ вобаста аз ҳудкунии истифоданамоии ТИК. Имрӯзҳо бештари хизматчиёни давлатиро насли калонсол ташкил медиҳад. Чунин гурӯҳи шахсон малакаю дониш ва ё тарзи дурусти истифоданамоии дастгоҳҳои технологиро надоранд. Барои ин мушкилотро бартараф намудан насли калонсолро зарур меояд, ки тақмили таҷриба ва ё донишҳои технологишонро бештар аз худ намоянд. Дар чунин ҳолат метавон робитаи судманди ҳукумат ва аҳолиро аз тариқи электронӣ ба роҳ монд;

– тарзи фарҳанги истифодабарии ТИК дар байни мардум. Паҳлуи дигари дурнамои татбиқи ҳукумати электронӣ дар кишварро тарзи фарҳанги истифодабарии технологияи электронӣ дар байни мардум ташкил медиҳад. Нақши оммаи мардум низ дар татбиқи ҳукумати электронӣ дар кишвар хело назаррас аст. Оммаи мардум агар технологияи электронии муосирро хуб аз бар намояд ва мунтазам бо тариқи электронӣ бо мақомоти давлатӣ дар иртибот бошад ва ё аз хизматрасониҳои дигари электронӣ кор бигиранд, дастуру супоришот ҳамеша саривақтӣ иҷро гашта, робитаи байни давлат ва ҷомеаи шаҳрвандӣ вусъати тоза касб мекунад. Дар ин сурат робитаи мунтазами ҳукумат ва ҷомеаи шаҳрвандӣ ташаққул меёбад;

– агар соҳаҳои иқтисодиёи иҷтимоӣ дар давлат рушди муназзамро соҳиб гардида бошанд, боиси татбиқи босамари ҳукумати электронӣ дар ҷомеа

мегардад. Акси ҳол мушкилоти ҷойдошта боиси пайдоиши мушкилоти нав гардида, ба татбиқи он монеаҳо эҷод менамояд;

– самти дигари дурнамои татбиқи ҳукумати электронӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистонро таҳияи қонун ва тақмили қонунгузорӣ ташкил медиҳад. Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дар самти татбиқи ҳукумати электронӣ як қатор санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ, қонунҳои саривақтӣ қабул гардидаанд. Аммо қонунҳои қабулгардида аз ҷониби масъулон ба пуррагӣ ҷиҳати ташкил ва дурнамои рушди ҳукумати электронӣ истифода бурда нашуданд. Аз ин хотир, зарур аст, ки қонунҳои дахлдор дар ҳамкории тарафайн бо вазорату идораҳо мавриди иҷро қарор гирифта, масъулинро вазифадор намояд, ки барои рушди ҳукумати электронӣ пайваста сахмгузорӣ намоянд;

– ҷалби бештари ҷомеаи шаҳрвандӣ ва истифодаи пурсамар аз имконоти васеи ниҳодҳои он дар бобати тарғибу ташвиқ ва боло бурдани сатҳи фарҳанги умумии шаҳрвандон ва маърифати ҳуқуқии онҳо ҷиҳати беҳтар амалӣ сохтани барнома ва қарорҳои давлат ва Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон дар самти тақмили ҳукумати электронӣ дар саросари кишвар.

Ҳамин тавр, равандҳои навсозӣ дар фазои иҷтимоӣ дар зери таъсири иттилоот ва ТИК фаъолияти иҷтимоии шаҳрвандони ин ё он ҷомеаро ба таври кулӣ дигаргун месозад. Ҷомеа ба истифодаи навовариҳои технологияи марбут ба интеллект сунъӣ, имкониятҳо ва иқтидори он барои рушди минбаъдаи мусбати тамоми сохторҳои иҷтимоии ҷомеа манфиатдор аст. Тақмили бештари раванди демократикунории кишвар аз тариқи беҳтар амалӣ сохтани ҳукумати электронӣ, аз як ҷониб, ба боло рафтани обрӯву эътибор ва ҷойгоҳи Ҷумҳурии Тоҷикистон дар низоми байналмилалӣ замони муосир мусоидат менамояд, аз ҷониб дигар, ҳамчун механизми муассир ҷиҳати пешгирӣ аз низоъҳои номатлуб дар ҷомеа, сатҳи боварии мардумро ба давлат ва ҳукумат ба маротиб боло мебарад ва дар ниҳояти кор суботи сиёсӣ ва рушди устувори кишварро таъмин менамояд.

Умуман, рушди техника ва технологияи муосир, ки дар таърихи ҷомеаи инсонӣ дар нимаи дуввуми қарни XX зухур кард, назди кишварҳо ҳадаф

гузошт, ки тарҳи ташаккули ҷомеаи иттилоотиро кашида, барои пешбурди соҳаҳои он ба воситаи омилҳои технологӣ таъям намоянд. Бавижа ба масоили сиёсӣ-иҷтимоӣ, иқтисодӣ-фарҳангӣ, ки дар ҷомеаи баъдисаноатӣ мубрам ҳисобида мешаванд, бо диди нав назар андӯзанд. Сабаб он аст, ки унсурҳои калидии ҷомеаи иттилоотиро технологияи иттилоотӣ ва телекоммуникатсия ташкил медиҳанд. Аммо ин ҷо сарфи назар набояд кард, ки дастовардҳои соҳаҳои илму маориф, ахлоқ, санъат, ҳунарҳои мардумӣ, иқтисодиёт, саноат ва ғайра барои ташаккули ҷомеаи иттилоотӣ нақши дуҷумдараҷа мебозида бошанд.

Бояд воқеъбинона баҳо дод, ки пешрафти ин соҳаҳо, ки технологияи иттилоотӣ бо онҳо тавъам аст бешакк ба ташаккул ва тавсеаи ҷомеаи иттилоотӣ нақши хосса доранд. Зеро, дар ҷомеаи иттилоотӣ, ки тавассути донишҳои нави пайдошудаи ин соҳаҳо ташаккул ва рушд мекунад иттилоот яке аз унсурҳои асосии он мебошад.

Дар маҷмӯъ, пешрафти илму техника заминаи асосии ташаккули фарҳанги иттилоотӣ мебошанд. Имконият медиҳад, ки диду фаҳми мардум нисбат ба олам, масоили ҷомеадорӣ дигаргун шавад, ҳаётро ҷуноне ки ҳаёт тавсиф намоянд. Ба мазмуни дигар, истифодаи Интернет ва шабакаҳои гуногуни иҷтимоӣ метавонанд бо маводи ғунҷошдодаи худ хотираи муштариёро бо иттилоот ғанӣ гардонанд, сари вақт маълумоти навро ба онҳо дастрас кунанд. Вобаста ба матлаб ва ҳолати маълумотро фаврӣ ба шахси қабулкунанда ирсол доранд ва аз онҳо қабул намоянд.

Бар замми ин, таъсири бархӯрди тамаддуну фарҳангҳо ба шуур ва ҷаҳонбинии инсон, ки бо роҳи воситаҳои технологӣ таъмин мегардад ва инсонро ба бегонашавии фарҳангӣ ҳидоят менамояд, инсонҳоро бо воситаи таблиғи идеологияҳои гуногун ба сафи гурӯҳҳои ифротӣ тундгаро шомил месозад, ба ҷисм ва рӯҳияи инсон асари бад мерасонад ва ғайра аз ҷанбаи манфӣ доштани маводи интернетӣ ва сомонаҳо гуногуни он гувоҳӣ медиҳад.

Дар робита бо ин, агар дар зербоби аввали боби дуҷуми диссертатсия санадҳои меъёрии ҳуқуқии ташаккули ҳукумати электронӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон муфассал тавсиф карда шуданд, зикри ҳар як қарору қонун,

барномаву концепсия ва тавсифи мазмуну муҳтавои онҳо анҷом пазируфта бошад, пас дар зербоби дуюм кушиши асосӣ ба мушаххас нишон додани махсусиятҳои ташаккул ва инкишофи ҳукумати электронӣ дар кишвар аҳаммият дода шудааст. Дар зербоби сеюм диссертант аз як тараф, мушкилот ва монеаҳое, ки дар самти татбиқи ҳукумати электронӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ҷой доранд, муайян карда, аз тарафи дигар, тавсияву пешниҳодҳои дақиқро ҷиҳати бартараф кардани ин мушкилаҳо нишон медиҳад, ки аз мубрам будани масъалаи мазкур далолат менамояд.

ХУЛОСА

I. Натиҷаҳои асосии илмӣ диссертатсия

Дар таҳқиқоти диссертатсионӣ раванди ташаккул, вазъи кунунӣ, мушкилоти мавҷуда ва дурнамои рушди низоми ҳукумати электронӣ дар шароити Ҷумҳурии Тоҷикистон баррасӣ ва таҳлил гардидааст. Ба омӯзиши омилҳое, ки ба ташаккул ва фаъолияти ин низом таъсир мерасонанд, инчунин ба монеаҳое, ки ба рушди минбаъдаи он халал эҷод мекунанд, таваҷҷуҳи хос зоҳир карда шуд. Хулосаҳо ва тавсияҳои бадастомада ба тақмили механизми татбиқи хизматрасониҳои давлатии электронӣ равона гардида, ба баланд бардоштани дастрасӣ, шаффофият ва самаранокии онҳо мусоидат мекунанд.

Масъалаи ташаккули ҳукумати электронӣ дар шароити Тоҷикистони соҳибистиклол ҳамчун мавзӯи рӯзмарра ба ҳисоб рафта, ҳанӯз ҳам дар сатҳи зарурӣ таҳлилу тадқиқ нагардидааст. Омӯзиш ва баррасии ҷанбаҳои сиёсии ташаккулёбии он низ дар низоми илмҳои сиёсӣ беш аз пеш аҳаммияти махсуси илмӣ назариявӣ пайдо намудааст. Бинобар ин, дар таҳқиқоти диссертатсионӣ тибқи объекту предмети тадқиқот ва мутобиқ ба мақсаду вазифаҳои дар назди худ гузошта, кӯшиш карда шуд, ки масъалаҳои асосии ташаккули ҳукумати электронӣ ва хусусиятҳои хосси инкишофи онро дар шароити Тоҷикистони муосир ва дурнамои рушди онро бо назардошти шароит ва имкониятҳои ҷойдошта таҳлилу тадқиқ намоем.

Дар асоси баррасии ҳамаҷонибаи мавзӯи таҳқиқотӣ ва арзёбии паҳлуҳои мухталифи масъалаи ташаккули ҳукумати электронӣ ва махсусиятҳои он дар шароити Тоҷикистони муосир мо ба чунин хулоса ва натиҷаҳо ноил гардидем:

1. Ҳукумати электронӣ яке аз падидаҳои замони муосир, натиҷаи компютеркунонӣ ва ташкили ҷомеаи иттилоотиву тиҷорати электронӣ ба ҳисоб меравад. Ин шакли нави фаъолияти мақомоти иҷроияи ҳокимияти давлатӣ аст, ки бо истифодаи васеи технологияҳои иттилоотӣ ва коммуникатсионӣ сатҳи баландтари ғаврият ва дастрасии иттилоъро барои шаҳрвандон таъмин менамояд. [1-М]

2. Ҳукумати электронӣ як шакли ҳисоботдиҳии давлат мебошад, ки ба шаҳрвандон фавран хизматрасониҳои бехтарини давлатиро пешкаш мекунад ва онҳоро дар фаъолиятҳои иҷтимоӣ ҷалб мегардонад. Зиеда аз ин, ҳукумати электронӣ маҷмуи технологияҳои иттилоотӣ дар заминаи шабакаи ҷаҳонии Интернет ё шабакаи миллии иттилоотӣ бо мақсади расонидани хизматҳои мустақим ба аҳоли мебошад. [1-М; 2-М]

3. Ҳукумати электронӣ ду вазифаи асосиро иҷро мекунад. Аввалан, он ба баланд бардоштани сифати қарорҳои қабулшаванда тавассути баррасии ғайрӣ ва дақиқи ниёзҳои шаҳрвандон ва таҳлили ҳаҷми калони маълумот мусоидат мекунад. Дуввум, он фаъолияти дастгоҳи давлатиро оптимизатсия менамояд, ки ин истифодаи самараноки захираҳоро таъмин намуда, шаффофияти қори мақомоти ҳокимиятро зиёд мекунад. Ин ҷанбаҳо бевосита ба сатҳи зиндагии аҳоли таъсир расонида, дастрасӣ ба хизматрасониҳоро осон намуда ва эътимод ба ниҳодҳои идоракуниро тақвият мебахшанд. Ғайр аз ин, ҳукумати электронӣ дар ташаккули фарҳанги нави ҳамкорӣ байни ҷомеа ва давлат нақши калидӣ мебозад. Он шароит фароҳам меорад, ки шаҳрвандон дар равандҳои қабули қарорҳо фаъолона иштирок кунанд, масъулияти шаҳрвандиро таҳким бахшанд ва принципҳои демократиро тақвият диҳанд. [1-М; 3-М].

4. Барои таҳлили амиқи ҳукумати электронӣ ҳамчун унсуре калидии демократияи электронӣ зарур аст ба асосҳои назарияи давлат ва ҳуқуқ, инчунин ба фаҳмиши сохтори сиёсии ҷомеа, аз қабилӣ демократия, эволютсия ва шаклҳои муносири он муроҷиат намуд. Ин равиш таҳлили объективии принципҳо ва механизмҳои асоси сиёсатгузории ҳукумати электронӣ ва фаҳмиши нақши он дар таҳкими равандҳои демократӣ ва ташаккули ҷомеаи шаҳрвандиро талаб мекунад [1-М; 1-5].

5. Истифодаи ТИК дар идоракунии давлатӣ барои ҳалли мушкилоти гуногун дар сатҳҳои мухталиф, бахусус дар сатҳи мақомоти ҳокимияти маҳаллӣ имкониятҳои васеъ мекушояд. Татбиқи ТИК ба шаҳрвандон имкон медиҳад, ки дар қабули қарорҳо иштирок намоянд, эътимоди онҳо ба мақомоти давлатӣ

зиёд гардад, шиддати иҷтимоиро коҳиш диҳад ва ба таҳкими тартиботи ҷамъиятӣ мусоидат кунад. [3-М]

6. Пешрафти технологияҳои иттилоотӣ на танҳо асоси рушди иҷтимоию иқтисодӣ ва фарҳангӣ гардид, балки ба унсури калидии ташаккули ҷомеаи пешрафта табдил ёфт. Дар даҳсолаи охир дастовардҳои технологияи ба ҳамаи бахшҳои ҳаёт воридшуда ба равандҳои сиёсӣ, иқтисодӣ ва фарҳангӣ таъсири назаррас мерасонанд. Ҳамгироии технологияҳои иттилоотӣ ба системаи идоракунии давлатӣ ба ташаккули ҳукумати электронӣ оварда расонд, ки он ба як ҷузъи ҷудонашавандаи ҳаёти сиёсӣ ва ҷамъиятӣ табдил ёфт. [4-М].

7. Дар ҷаҳони пешрафтаи технологӣ ТИК аллакай ба маркази табдили ҳукумат табдил ёфтааст. Истифодаи ТИК аз ҷониби ҳукуматҳо ҳоло хуб ба роҳ монда шудааст ва як ҷузъи ҷудонашавандаи фаъолияти ҳукуматҳо шудааст. Инфрасохтори иттилоотӣ, бахусус технологияҳои интернетӣ, табиатан дорои ҷунин хусусиятҳо, аз қабилӣ кушодагӣ, пайваستшавӣ, дастрасӣ ва ғайра мебошад.

8) ТИК як воситаи тавоноии мусоидат ба ҷалби шаҳрвандон дар татбиқи сиёсати давлатӣ мебошад. Бартараф кардани монеаҳои ташкилӣ, ки тавассути барномаҳои ТИК мусоидат мекунанд, барои тағйир додани сохторҳои давлатӣ, барои ба тартиб даровардан ва осонгардонии идоракунии давлатӣ ва баъзан аз байн бурдани мушкилоти ҷойдошта муҳим аст. [4-М].

9) Консепсияи ҳукумати электронӣ як лоиҳаи якдафъаина бо ҳадафи собит ё марҳилаи ниҳоии амалӣ нест, балки як стратегияи динамикӣ ва дарозмуддат мебошад, ки ба тақмили доимии механизмҳои идораи давлатӣ равона шудааст. Ҳукумати электронӣ ҳамчун як падидаи муосир на танҳо ҷорӣ намудани абзорҳои рақамиро дар равандҳои маъмурӣ дар бар мегирад, балки табдили моҳияти ҳамкориҳои байни мақомоти давлатӣ, шаҳрвандон ва бахши тижоратро талаб мекунад.

Рушди доимии ҳукумати электронӣ бо як қатор омилҳо муайян мегардад. Аввалан, ТИК пайваста рушд мекунанд ва имкониятҳои нав барои оптимизатсияи равандҳои идорӣ, баланд бардоштани самаранокии онҳо пайдо

шуда, коҳиши хароҷотро пешгирӣ мекунад. Дуввум, интизориҳои тағйирёбандаи шаҳрвандон дар робита ба дастрасӣ ва сифати хизматрасониҳои давлатӣ талаб мекунанд, ки платформаҳои рақамии мавҷуда ба стандартҳо ва ниёзҳои нав мутобиқ карда шаванд. Сеюм, таҳдидҳо, ки бо амнияти киберӣ ва ҳифзи маълумоти шахсӣ алоқаманданд, тақмили доимии механизмҳои ҳуқуқӣ ва техникӣ, инчунин таъмини амният ва эътимоди корбаронро тақозо мекунанд. [3–М; 5–М].

II. Таъсияҳо оид ба истифодаи амалии натиҷаҳои таҳқиқот

1) Дар натиҷаи таҳлил зарурати тақмили минбаъдаи заминаи меъёрии ҳуқуқии танзимкунандаи фаъолияти ҳукумати электронӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон муайян гардид, ки дар мадди аввал, таҳия ва қабули қонуни замонавӣ «Дар бораи ҳукумати электронӣ» дар таҳрири нав зарур аст. Ин қонун бояд асоси ҳуқуқӣ барои тамоми ҷанбаҳои ҳукумати электронӣ бошад, аз ҷумла таърифи равшан, принсипҳои фаъолияти он, ҳуқуқи уҳдадорӣҳои шаҳрвандон ва механизмҳои ҳамкориро фаро гирад. Дуюм, гузаронидани аудити ҳамаҷонибаи қонунгузории мавҷуда барои ошкор ва бартараф кардани ихтилофҳо дар танзими ТИК зарур мебошад. Ин тадбир ба таъмини устуворӣ ва мувофиқати қонунгузорӣ дар соҳаи рақамӣ мусоидат мекунад.

2) Барои татбиқи пурраи консепсияи ҳукумати электронӣ дар шароити Ҷумҳурии Тоҷикистон рушди инфрасохтори зарурӣ аҳамияти муҳим дорад: аввалан, бояд як платформаи ягонаи рақамӣ барои муттаҳидсозии тамоми хизматрасониҳои давлатӣ ва таъмини дастрасии осони онҳо барои шаҳрвандон ва соҳибкорон таъсис дода шавад. Ин платформа бояд ба осонӣ истифодашаванда ва ба дастгоҳҳои мобилӣ мутобиқ бошад. Дуюм, тавачҷуҳи махсус бояд ба рушди инфрасохтори телекоммуникатсионӣ дар минтақаҳои дурдаст, ки аз интернет дастрасии маҳдуд доранд, равона карда шавад. Ҳукумат метавонад тавассути субсидияҳо ё шарикӣ бо бахши хусусӣ дастрасии интернетро дар ҷамоатҳои дурдаст таъмин намояд.

3) Ҳамоҳангсозии самараноки фаъолияти ҳукумати электронӣ таъсиси сохтори махсуси институтсионалиро тақозо мекунад. Дар ин замина пешниҳод

мегардад, ки як ниҳоди махсуси давлатӣ таъсис дода шавад, ки мутобиқсозии фаъолияти тамоми тарафҳои манфиатдорро ба уҳда дошта бошад. Ин ниҳод масъули таҳия ва татбиқи стратегияҳо, назорати татбиқи онҳо ва ҳамгирии технологияҳои нав хоҳад буд. Илова бар ин, омӯзиш ва такмили ихтисоси мунтазами хизматчиёни давлатӣ, аз ҷумла омӯзиши техникаҳои ТИК ва идоракунии лоиҳаҳои ҳукумати электронӣ бояд ба роҳ монда шавад.

4) Монеаҳои технологӣ яке аз мушкилоти асосӣ дар татбиқи самараноки ҳукумати электронӣ дар шароити Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошанд: аввалан, таъмини амнияти иттилоотӣ тавассути қорӣ кардани механизмҳои пурқуввати рамзгузорӣ ва хифзи додаҳо бояд афзалият дошта бошад. Дуюм, мувофиқати системаҳои иттилоотии мақомоти гуногуни давлатӣ барои фаъолияти бефосилаи ҳукумати электронӣ бояд таъмин гардад. Ин таҳия ва татбиқи стандартҳои ягонаи мубодилаи маълумотро тақозо мекунад.

5) Амалӣ шудани ҳукумати электронӣ аз сатҳи саводнокии рақамии аҳолии кишвар вобастагии зиёд дорад. Дар ин замина пешниҳод мегардад, ки барномаҳои таълимӣ барои баланд бардоштани саводнокии рақамии аҳоли таҳия ва амалӣ карда шаванд. Ин барномаҳо бояд истифодаи хидматрасониҳои электронӣ ва фаҳмиши бартариҳои онҳо барои шаҳрвандонро фаро гиранд. Гузашта аз ин, пешниҳод мегардад, ки бо қорӣ намудани механизмҳои ҳавасмандкунӣ, аз қабилӣ кам кардани пардохтҳои маъмурӣ барои ҳуҷҷатгузориҳои электронӣ, шаҳрвандон ба истифодаи шабакаҳои рақамии муошират бо мақомоти давлатӣ ташвиқ карда шаванд.

6) Татбиқи муваффақонаи ҳукумати электронӣ дар шароити Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамкориҳои байналмилалиро талаб мекунад: аввалан, омӯзиш ва мутобиқсозии таҷрибаи пешқадами кишварҳое, ки дар ин самт муваффақ шудаанд, тавассути иштирок дар ҳамоишу форумҳои байналмилалӣ, машваратҳои дучониба ва дигар шаклҳои ҳамкорӣ. Дуюм, грантҳо ва сармоягузориҳои байналмилалӣ барои маблағгузориҳои лоиҳаҳои инфрасохторӣ ва таълимӣ дар соҳаи ҳукумати электронӣ ҷудо карда шавад ва ғайра.

РҶҶҲАТИ АДАБИЁТ

I. Санадҳои меъёрию ҳуқуқӣ ва ҳуҷҷатҳои расмӣ

[1] Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи иттилоотонӣ» аз 6 августи соли 2001, №40 //Маҳзани мутамаркази иттилоотӣ-ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон. «Адлия». Шакли 7.0. [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://www.adlia.tj> (санаи мурочиат: 11.03.2024).

[2] Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи иттилоот» аз 10 майи соли 2002, №55 //Маҳзани мутамаркази иттилоотӣ-ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон. «Адлия». Шакли 7.0. [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://www.adlia.tj> (санаи мурочиат: 11.03.2024).

[3] Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ҳифзи иттилоот» аз 2 декабри соли 2002, №71 //Маҳзани мутамаркази иттилоотӣ-ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон. «Адлия». Шакли 7.0. [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://www.adlia.tj> (санаи мурочиат: 11.03.2024).

[4] Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ҳимояи иттилоот», аз 02.05.2002, №7 //Маҳзани мутамаркази иттилоотӣ-ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон. «Адлия». Шакли 7.0. [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://www.adlia.tj> (санаи мурочиат: 11.03.2024).

[5] Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ҳуҷҷатҳои электронӣ», аз 10 майи соли 2002, №51//Маҳзани мутамаркази иттилоотӣ-ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон. «Адлия». Шакли 7.0. [Захираи электронӣ]. - Манбаи дастрасӣ: <http://www.adlia.tj> (санаи мурочиат: 11.03.2024).

[6] Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи алоқаи электрикӣ», аз 10.05.2002, №56 //Маҳзани мутамаркази иттилоотӣ-ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон. «Адлия». Шакли 7.0. [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://www.adlia.tj> (санаи мурочиат: 11.03.2024).

[7] Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи имзои электронии рақамӣ», аз 30 июли соли 2007, № 320 // Маҳзани мутамаркази иттилоотӣ-ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон. «Адлия». Шакли 7.0. [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://www.adlia.tj> (санаи мурочиат: 11.03.2024).

[8] Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ҳуқуқи дастрасӣ ба иттилоот», аз 18 июни соли 2008, №411//Махзани мутамаркази иттилоотӣ-ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон. «Адлия». Шакли 7.0. [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://www.adlia.tj> (санаи мурочиат: 11.03.2024).

[9] Консепсияи ташаккули ҳукумати электронӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон (бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30 декабри соли 2011, №643) //Махзани мутамаркази иттилоотӣ-ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон. «Адлия». Шакли 7.0. [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://www.adlia.tj> (санаи мурочиат: 11.03.2024).

[10] Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи Қоидаҳои ягона барои сомонҳои расмӣ вазорату идораҳо, мақомоти иҷроияи маҳаллии ҳокимияти давлатӣ ва мақомоти худидоракунии шаҳрак ва деҳот дар шабакаи Интернет», аз 10 июли соли 2017, №344 // Махзани мутамаркази иттилоотӣ-ҳуқуқии ҚТ «Адлия». Шакли 7.0. [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://www.adlia.tj> (санаи мурочиат: 11.03.2024).

II. Захираҳои электронӣ аз сомонҳои интернетӣ

[11] Герович, В.А. Интер-Нет! Почему в Советском Союзе не была создана общенациональная компьютерная сеть // Неприкосновенный запас. 2011. - №1 (75). - С.14. [Электронный ресурс]. URL: <http://magazines.russ.ru/nz/2011/1/ge4.html> (дата обращения: 8.05.2024).

[12] Голубицкий А., Шевчук, О. Электронное правительство. [Электронный ресурс] URL:www.golob.narod.ru/egovperru.html (дата обращения: 3.06.2024).

[13] Декларация принципов построение информационного общества – глобальная задача в новом тысячелетии. [Электронный ресурс] URL: http://www.un.org/ru/events/pastevents/pdf/dec_wsis.pdf C.5 (дата обращения: 3.06.2024).

[14] Альманах «Восток» «Как «погас» ОГАС (отрывок из воспоминаний)». [Электронный ресурс]. URL: http://www.situation.ru/app/j_art_333.htm (дата обращения: 8.05.2024).

[15] Интернет – провайдеры Таджикистана и Душанбе. [Электронный ресурс]. URL: http://life.ansor.tj/fo/internet_provideri_tajikistana_dushanbe/ (дата обращения: 14.05.2024).

[16] Интернет в Таджикистане. [Электронный ресурс]. URL: <http://cipi.tj/> (дата обращения: 14.05.2024).

[17] Концепсияи ташаккули ҳукумати электронӣ дар Тоҷикистон барои солҳои 2012–2020. [Захираи электронӣ]. URL: [//www.adlia.tj/base/show_doc.fwx?rgn=115901](http://www.adlia.tj/base/show_doc.fwx?rgn=115901) (санаи мурочиат: 11.03.2024).

[18] Кутейников, А.В. Академик, В.М. Глушков и проект создания принципиально новой (автоматизированной) системы управления советской экономикой в 1963–1965 гг. // Экономическая история. Обзор. Вып. 15. 2011. С. 139–156. [Электронный ресурс]. URL: <http://ogas.kiev.ua/library/akademykvmglushkov-y-proekt-sozdanyya-pryntsypalno-novoj-avtomatizirovannoj-sistemy-uprav> (дата обращения: 8.05.2024).

[19] Модемократия. [Электронный ресурс]. URL: <http://runet.fom.ru/posts/10219> (дата обращения: 3.05.2024).

[20] Новая философская энциклопедия. 2-е изд., испр. и допол. – М.: Мысль, 2010. Статья: Информационное общество. [Электронный ресурс]. URL: <http://iphlib.ru/greenstone3/library/collection/newphilenc/document/HASH131b96cb772df8497f4613?p.s=TextQuery> (дата обращения: 3.05.2024).

[21] Окинавская хартия Глобального информационного общества. <http://kremlin.ru/supplement/> (дата обращения: 3.06.2024).

[22] Отчет ООН «UN Global E-Government Survey 2010». http://www.unpan.org/egovkb/global_reports/08report.htm (дата обращения: 23.02.2024).

[23] Отчет ООН «UN Global E-Government Survey 2010». [\[http://www.unpan.org/egovkb/global_reports/08report.htm\]](http://www.unpan.org/egovkb/global_reports/08report.htm) (дата обращения: 3.06.2024).

[24] План действий. Всемирная встреча на высшем уровне по вопросам информационного общества. 12 декабря 2003 года. [Электронный ресурс]. URL:

http://www.un.org/ru/events/pastevents/pdf/plan_wsis.pdf (дата обращения: 3.06.2024).

[25] Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, 2012 [Захираи электронӣ]. URL: <http://president.tj/node/1084> (санаи мурочиат: 8.06.2024).

[26] Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон. 26 апрели соли 2013. [Захираи электронӣ]. URL: <http://www.president.tj/node/4318> (санаи мурочиат: 05.02.2024).

www.president.tj (санаи мурочиат: 8.06.2024).

[27] Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон мухтарам Эмомалӣ Раҳмон «Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҷумҳурӣ» 23.12.2021 URL: <http://www.president.tj> (санаи мурочиат: 05.08.2024с.).

[28] Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон мухтарам Эмомалӣ Раҳмон «Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҷумҳурӣ» 23.12.2022 URL: <http://www.president.tj> (санаи мурочиат: 05.08.2024с.).

[29] Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, 2024 [Захираи электронӣ]. URL: <http://president.tj/node/1084> (санаи мурочиат: 8.06.2024).

[30] Рейман Л.Д. Выступление на Всемирной встрече на высшем уровне по вопросам информационного общества (Тунис, 16–18 ноября 2005 г.) [Электронный ресурс]. URL: <http://emag.iis.ruarc/infosoc/emag.nsf/BPA/7af7370dee56f0c32575a8003ed110>. (дата обращения: 3.06.2024).

[31] Рейтинг стран мира по уровню развития электронного правительства-информация об исследовании. Центр гуманитарных технологий гуманитарные технологии и развитие человека. [Электронный ресурс]. URL: <http://www.unpan.org/> (дата обращения: 12.02.2024).

[32] Рейтинг стран по уровню развития электронного правительства [Электронный ресурс]. URL: <https://desapublications.un.org/sites/default/files/publications/E-Government//Version.Pdf> (дата обращения: 13.03.2024).

[33] Стратегияи давлатии «Технологияҳои иттилоотӣю коммуникатсионӣ (ТИК) барои рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон» аз 5 ноябри соли 2003 таҳти № 1174 // [Заҳираи электронӣ]. URL: <http://portali-huquqi.tj/publicadliya/dashboard.php?language=tj> (санаи истифодабарӣ 10.02.2024).

[34] Стырен Е.М. Электронное правительство и административная реформа: понятие, взаимосвязь, состояние [Электронный ресурс]. М.: 2012. URL: <http://opengov.ru/2023.02.08/adm/> (дата обращения: 13.03.2024).

[35] Суверенитет государства в условиях глобализации: факторный анализ // Вестник Поволжского института управления. 2019. Том 19, № 6. [Электронный ресурс] URL: <https://ssrn.com/abstract> (дата обращения: 3.05.2024).

[36] Суръати интернет дар кишварҳои Осиёи Марказӣ. [Электронный ресурс]. URL: <https://sputnik.tj/20230408/surati-internet-kishvarhoi-osiyo-i-markazi1056321443.html> (дата обращения: 14.05.2024).

[37] Таджикистан: Аналитический обзор регулятивной политики в сфере ИКТ. Часть 1. [Электронный ресурс]. URL: <https://digital.report/tadzhikistan-natsionalniy-ikt-profayl/> (дата обращения: 14.05.2024).

[38] Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи тадбирҳои вусъат додани ҳисоббаробаркунии ғайринақдӣ» аз 22 июни соли 2023 №586. [Заҳираи электронӣ]. URL: <http://www.president.tj/node/30900> (санаи мурочиат: 05.02.2024).

[39] Электронное правительство в Таджикистане: миф или реальность <https://cabar.asia/ru/elektronnoe-pravitelstvo-v-tadzhikistane-mif-ili-realnost> (дата обращения: 9.04.2024).

III. Монографияҳо, китобҳои дарсӣ, васоити таълимӣ

[40] Артюхин О.А., Змановский В.В. Политические коммуникации и государственная информационная политика в условиях перехода к информационному обществу // Наука и образование: хозяйство и экономика; предпринимательство; право и управление. – 2017. – №6 (85). – С.129.

- [41] Белл, Д. Грядущее постиндустриальное общество [Текст] /Д. Белл /Пер. с англ. под ред. В. Л. Иноземцева. – М.: 2004. – 783 с.
- [42] Бирюков, Б.В., Спиркин, А.Г. Кибернетика и логика [Текст] /Б.В. Бирюков, А.Г. Спиркин. – М.: Наука, 1978. – 333с.
- [43] Вебер, М. Избранные произведения [Текст] / М.Вебер / Пер. с. Нем. \ – М.: 1990. – 647 с.
- [44] Вершинин, М.С. Политическая коммуникация в информационном обществе [Текст] / М.С. Вершинин. – СПб, 2001. – С.89.
- [45] Воронина Т.П. Информационное общество: сущность, черты, проблемы [текст]/ Т.П. Воронина. - М.: Логос, 1998. - 112с.
- [46] Винер, Н. Кибернетика [Текст] / Н. Винер. – М.: Советское радио, 1968. – 330с.
- [47] Винер, Н. Кибернетика и общество [Текст] / Н Винер. – М.: ИЛ, 1958. – 202с.
- [48] Герович, В. А. Проблемы самоорганизации в кибернетике и искусственном интеллекте [Текст] / В. А. Герович. – М.: Б. и, 1990. – 36с.
- [49] Гидденс, Э. Ускользающий мир. Как глобализация меняет нашу жизнь [Текст] / Э. Гидденс. – М.: 2004. – 120 с.
- [50] Глушков, В.М. Введение в кибернетику [Текст] / В.М.Глушков. – Киев: Изд-во АН УССР, 1964. – 325с.
- [51] Глушков, В.М. Макроэкономические модели и принципы построения ОГАС [Текст] / В.М. Глушков. – М.: Статистика, 1975. – 160 с.
- [52] Глушков, В.М. [Текст] / В.М. Глушков. – М.: Знание, 1966. – 32 с.
- [53] Глушков, В.М. Основы безбумажной информатики [Текст] / В.М. Глушков. – М.: Наука, 1982. – 552 с.
- [54] Глушков, В.М. Синтез цифровых автоматов [Текст] / В.М. Глушков. – М.: ГИФМЛ, 1962. – 476 с.
- [55] Глушков, В.М. Энциклопедия кибернетики [Текст] / В.М. Глушков. – Киев, 1975. – 608 с.

[56] Голобуцкий, А., Шевчук, О. Электронное правительство [Текст] / *А. Голобуцкий, О. Шевчук*. – Киев, 2002. – 170 с.

[57] Грачев, М.Н. Политическая коммуникация: теоретические концепции, модели, векторы развития [Текст] / *М.Н. Грачев*. – М.: 2004. – 328 с.

[58] Грэхэм, Л. Естествознание, философия и науки о человеческом поведении в Советском Союзе [Текст] / *Л. Грэхэм*. – М.: Политиздат, 1991. – 480 с.

[59] Даль, Р. Демократия и ее критики [Текст] / *Р. Даль*. – М.: 1989. – С. 59.

[60] Друкер, П.Ф. Новые реальности в правительстве и политике, в экономике и бизнесе, в обществе и мировоззрении [Текст] / *П.Ф. Друкер*. – М.: 1994. – 377 с.

[61] Зокиров, Г.Н. Донишномаи сиёсӣ. Ҷ.3 [Матн] / *Г.Н. Зокиров*. – Душанбе, 2015. – 384 с.

[62] Зокиров, Г.Н. Таърихи таълимоти сиёсӣ [Матн] / *Г.Н. Зокиров*. – Душанбе. «Истеъдод», 2010. – 227 с.

[63] Иванов Д.В. Идея информационного общества и Internet [текст] / *Д.В. Иванов*. – М.: МОСТ, 2009. – 420 с.

[64] Каримов, Ш.Т. Good Governance: шарҳ ва тафсири он [Матн] / *Ш.Т. Каримов*. – Душанбе, 2012.

[65] Каримов, Ш.Т. Становление и развитие гражданского общества в Таджикистане [Текст] / *Ш.Т. Каримов*. – Душанбе: «Дониш», 2023. – 369с.

[66] Кастельс, М. Информационная эпоха: экономика, общество и культура [Текст] / *М. Кастельс*. – Москва.: Изд-во ГУ ВШЭ, 2000. – 248с.

[67] Кастельс, М. Информационная эпоха: Экономика, общество и культура [Текст] / *М. Кастельс*. – М.: 2000. – 608 с.

[68] Китов, А.И. «Программирование экономических и управленческих задач» [Текст] / *А.И. Китов*. – М.: Советское радио, 1971. – 370 с.

[69] Китов, А.И. «Электронные цифровые машины» [Текст] / *А.И. Китов*, – М: Советское радио, 1956. – 314 с.

[70] Ковалев, М., Аль-Сараирех Шади. Создание электронного правительства с учетом международного опыта [Текст] / *М. Ковалев, Аль-Сараирех Шади* // Банковский вестник. 2006. - С.16–25.

[71] Крутских, А.В. Инновационные направления современных международных отношений [Текст] / *А.В. Крутских* // Учебное пособие. Гриф УМО. 2010. – 272 с.

[72] Кузин, Л.Т. Основы кибернетики (в 2-х томах) [Текст] / *Л.Т. Кузин* – М.: Энергия, 1973. – 504 с.

[73] Манойло, А.В. Государственная информационная политика в особых условиях [Текст] / *А.В. Манойло* // Монография. – М.: МИФИ, 2003. – 388 с.

[74] Манойло, А.В. Информационная война как инструмент внешней агрессии и территориальной экспансии [Текст] / *А.В. Манойло* // учебное пособие. – М.: НИИПИ, 2000. – 102 с.

[75] Манойло, А.В. Информационные войны и психологические операции [Текст] / *А.В. Манойло* // Руководство к действию. – М.: Горячая линия–Телеком, 2018. – 496 с.

[76] Манойло, А.В. Технологии управления международными конфликтами [Текст] / *А.В. Манойло* // – Saarbrücken: LAP Lambert Academic Publishing GmbH & Co. KG, 2011. – 441 с.

[77] Марков, А.А. Что такое кибернетика [Текст] / *А. А. Марков* // В кн.: Кибернетика, мышление, жизнь. – М.: Мысль, 1964. – 511 с.

[78] Меликов, У. Иттилоот дар интернет: танзими ҳуқуқӣ [Матн] / *У. Меликов*. – Душанбе, 2011. – 102.

[79] Пекелис, В.Д. Кибернетика [Текст] *В.Д.Пекелис* // Современное состояние, Наука, 1980. – 208 с.

[80] Петрушенко, Л. А. Самодвижение материи в свете кибернетики [Текст] / *Л.А. Петрушенко*. – М.: Наука, 1971. – 298 с.

[81] Поваров, Г.Н. Ампер и кибернетика [Текст] / *Г. Н. Поваров*. – М.: Советское радио, 1977. – 95 с.

[82] Понкин, И. В. Общая теория публичного управления: Избранные лекции [Текст] / *И. В. Понкин*. – М.: Росс.акад. гос. службы, 2013. – 100с.

[83] Ракитов А.И. Наш путь к информационному обществу // Теория и практика общественно-научной информации. - М.: ИНИОН, 1989. -С. 74.

[84] Рашкофф, Д. Медиавирус. Как поп–культура тайно воздействует на ваше сознание [Текст] / *Д. Рашкофф*. – М.: Ультра. Культура, 2003. – 276 с.

[85] Соболев, Л.С., Китов, А. И., Ляпунов А.А. «Основные черты кибернетики» [Текст] / *С.Л. Соболев, А.И.Китов, А.А. Ляпунов* // «Вопросы философии». 1955. – № 4. – 147 с.

[86] Совершенствование государственного управления на основе его реорганизации и информатизации. Мировой опыт [Текст] / Под ред. *В.И. Дрожжинова*. М.: Эко–Трендз, 2002. – 245 с.

[87] Стерлинг, Б. Будущее уже началось: что ждет каждого из нас в XXI веке? [Текст] / Б. Стерлинг. – Екатеринбург, 2005. – 263 с.

[88] Стырин, Е.М., Дмитриева, Н.Е. Государственные цифровые платформы: формирование и развитие [Текст] / Е.М. Стырин, Н.Е. Дмитриева. – Москва.: Национальный исследовательский университет «Высшая школа экономики», 2021. – 192с.

[89]. Таппскот, Д. Электронно-цифровое общество: плюсы и минусы эпохи сетевого интеллекта [Текст] / *Д. Таппскот*. – М.: 1999. – 408 с.

[90] Теория права и государства / Под.ред. Проф. *В.В. Лазарева*. – М.: Право и Закон, 1996. – 472 с

[91] Теслер, Г. С. Новая кибернетика [Текст] / Г.С. Теслер. – Киев.: Логос, 2004. – 401 с.

[92] Тоффлер, Э. Метаморфозы власти [Текст] / *Э. Тоффлер*. – М.: 2003. – 669 с.

[93] Тоффлер, Э. Третья волна [Текст] / *Э. Тоффлер*. – М.: 2004. – 784 с.

[94] Тоффлер, Э. Шок будущего [Текст] / *Э. Тоффлер*. – Москва : АСТ, 2001. – 560 с.

[95] Тоффлер, Э., Тоффлер, Х. Революционное богатство [Текст] / Э.Тоффлер, Х.Тоффлер. – М.: АСТ, 2007. – 576 с.

[96] Фридман М.Ф. Теория глобальной научно-образовательной политики информационного общества: социально-философский анализ и прогноз. Монография. – М.: Изд-во «Перо», 2015. – С.60-61.

[97] Фукуяма, Ф. Конец истории и последний человек [Текст] / Ф. Фукуяма. – М.: 2005. – 259 с.

[98] Хабермас, Ю. Политические работы [Текст] / Ю. Хабермас. – М.: 2005. – 368с.

[99] Холмс. Д. e-Gov. Стратегии электронного бизнеса для государства [Текст] / Дуглас Холмс; Пер. с англ. А.В.Коротков. – М.: ООО «Издательство Астрель»: ООО «Издательство АСТ», 2004. – С. 8.

[100] Шеннон, К. Работы по теории информации и кибернетике [Текст] К. Шеннон. – М.: Издательство иностранной литературы, 1963. – 830 с.

[101] Эшби, У.Р. Введение в кибернетику [Текст] / У. Р.Эшби. – М.: Издательство иностранной литературы, 1959. – 432 с.

IV. Мақолаҳои илмӣ ва маърузаҳо

[102] Абдуллаева, Г., Васиева, М. Мировой опыт формирования и развития системы «Электронное правительство» [Текст] /Г. Абдуллаева, М.Васиева //Информационные технологии в Узбекистане. – 2017.

[103] Абдучаббаров, М.А. Интернет–коммуникатсия ҳамчун омилҳои муҳими рушди ҳукумати электронӣ дар Тоҷикистон [Матн] / М.А. Абдучаббаров // Тоҷикистон ва ҷаҳони имрӯз. 2019. – №4(67). – С. 334.

[104] Абдучаббаров, М.А. Махсусияти ташаккул ва рушди ҳукумати электронӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн] / М.А. Абдучаббаров // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Силсилаи илмҳои ҷомеашиносӣ. – Душанбе: «Сино», 2015. – №3/2(162). – С.159–163.

[105] Абдучаббаров, М.А. Ҳукумати электронӣ – концепсияи нави идоракунии давлатӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн] /М.А. Абдучаббаров //

Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон, бахши илмҳои иҷтимоӣ–иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ. №2/2 (197). – Душанбе: «Сино», 2016. – С.298–302.

[106] Абдучабборов, М.А. Ҳукумати электронӣ ҳамчун омили легитимияти ҳокимияти давлатӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн] / М.А. Абдучабборов // Тоҷикистон ва ҷаҳони имрӯз. – Душанбе, 2018. – С.217–223.

[107] Агамирзян, И.Р. Мировой опыт реализации концепции электронного правительства [Текст] /И.Р. Агамирзян //Технологии информационного общества – Интернет и современное общество: труды V Всероссийской объединенной конференции. СПб., 25 – 29 ноября 2002 г. – СПб.: Изд-во С. –Петербур. ун-та, 2002. – С.255–258.

[108] Алиев, Д.Я. Консепсияи ташаккули ҳукумати электронӣ дар соҳаи кор бо ҷавонон [Матн] / Д.Я. Алиев // Ҷавонон нерӯи рушди зехнии кишвар/маводҳои аввалин форуми байналмилалӣ (ш. Душанбе, 15–17 майи соли 2015). – Душанбе: ҶДММ «Баҳманрӯд», 2015. – С.37–41.

[109] Ашуров, М.Н. Роль информационных систем и технологий в развитии маркетинга [Текст] /М.Н.Ашуров //Финансово–экономический вестник. 2019. – №1 (17). – С. 56–62.

[110] Баранов, Н. А. Информационно–коммуникационные технологии в контексте демократических преобразований в России [Текст] / Н.А. Баранов // Современные проблемы межкультурных коммуникаций. – СПб.: 2005. – С.141–148.

[111] Белл, Д. Социальные рамки информационного общества [Текст] / Д. Белл //Новая технократическая волна на Западе. – Москва.: Прогресс, 1986. – С. 330–342.

[112] Берг, А.И., Китов, А.И., Ляпунов, А. А. Кибернетика в военном деле [Текст] / А.И. Берг, А.И. Китов, А.А. Ляпунов // Военная мысль.1961, – С. 2–31.

[113] Гафурзода А. Д. Внедрение электронного правительства в систему государственного управления и местное самоуправление Таджикистана: проблемы и перспективы его развития [Текст] /А.Д.Гафурзода //Масъалаҳои муҳими идоракунии давлатӣ ва худидоракунии маҳаллӣ дар шароити татбиқи

хукумати электронӣ. Маводи конференсияи илмӣ–амалӣ. – Душанбе, 2020. – С.7–8.

[114] Герович, В. А. Влияние идей философии науки на современные исследования по искусственному интеллекту [Текст] / *В. А. Герович* // Формы представления знаний и творческое мышление. Тезисы докладов и сообщений к Всесоюзному семинару 3–5 октября 1989 года. Часть II. Новосибирск, 1989. – С.165–167.

[115] Гринченко, С. Н. История человечества с кибернетических позиций [Текст] / *С. Н. Гринченко*. // История и математика: Проблемы периодизации исторических макропроцессов. – М.: КомКнига, 2006. – С. 38–52.

[116] Демпси, Дж. Электронное правительство и его выгоды для широких масс [Текст] / *Дж.Демпси* // Государственное управление в переходных экономиках. 2003. № 1. – С. 24.

[117] Дьякова, Е.Г. Дьякова, Е. Г. "Электронное правительство" как элемент этатистского дискурса информационного общества /*Е.Г.Дьякова* //Научный ежегодник Института философии и права Уральского отделения Российской академии наук. - 2009. - № 9. -С. 317-332.

[119] Ершова, Т.В., Хохлов, Ю.Е. Тенденции и механизмы развития информационного общества в Таджикистане [Текст] / *Т.В Ершова, Ю.Е. Хохлов* // Информационное общество. – 2006. – №5–6. – С.23.

[120] Ершова, Т.В., Хохлов, Ю.Е. Тенденции и механизмы развития информационного общества вТаджикистане [Текст] / *Т.В. Ершова, Ю.Е. Хохлов* // Информационное общество. – 2006. – №5–6. – С.5–27.

[121] Ибодова, А.Х. Нақш ва мақоми расонаҳои иттилоотӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ва таъсири он ба амнияти иттилоотӣ [Матн] / *А.Х. Ибодова* // Ахбори Институти фалсафа, сиёсатшиносӣ ва ҳуқуқи ба номи А. Баҳоваддинови Академияи илмҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон. 2014. №2. – С.86–94.

[122] Иванюшкин, И.А. «Историко–философские пролегомены к онтологии Интернета (природа Интернета в свете классической философской мысли)»// Вестник МГТУ, том 16, №2, 2013. – С.312–317.

[123] Ижболдин, В.А. Генезис концепции информационного общества [Текст] / *Ижболдин, В.А.* // Социология власти. 2011. – № 5. – С.110.

[124] Ирхин, Ю.В. «Электронное правительство» и социум: попытка системного сравнительного анализа [Текст] / *Ю.В. Ирхин* // Полития. Анализ. Хроника. Прогноз. 2005. – № 1. – С. 123–144.

[125] Ирхин, Ю.В. «Электронное правительство»: теория и практика [Текст] / *Ю.В. Ирхин* // власть и общество. – 2008. – №4. – С. 162–173.

[126] Каримов, Ш.Т., Расулзод, Л.Х. Концепсияи ташаккули ҳукумати электронӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон: раванди татбиқ ва дурнамои он [Матн] / *Каримов, Ш.Т., Расулзод, Л.Х.* // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон, баҳши илмҳои иҷтимоӣ–иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ. – Душанбе, 2024. №7. – с. 275.

[127] Крутских, А.В. К политико–правовым основаниям глобальной информационной безопасности [Текст] / *Крутских, А.В.* //Международные процессы. – 2007. – № 1(5). – С.28–37.

[128] Магомедов, А.А., Никитина, А.К., Чирков, В.Д. Электронное правительство как концепция преобразования государственного управления [Текст] / *А.А. Магомедов, А.К. Никитина, В.Д. Чирков* // Вестник Российского нового университета. Серия: Человек и общество. – 2018. – № 3. – С. 5–11.

[129] Малышев, Ю.А., Камалов, А.И. Институциональный подход и инновационная парадигма в развитии промышленной политики Пермского края [Текст] / *Ю.А. Малышев, А.И. Камалов* // Вестник Пермского университета. Сер. Экономика. 2010. Вып. 1 (4). С. 35–44.

[130] Маҳмадов, А.Н., Ибодов, А.Ҳ. Нақш ва мавқеи интернет дар сиёсат [Матн] / *А.Н. Маҳмадов, А.Ҳ. Ибодов* // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон (маҷаллаи илмӣ), силсилаи илмҳои ҷомеашиносӣ, қисми 1, №3/8 (150). – Душанбе: «Сино», 2014. – С.135–142.

[131] Медиапредпочтения населения Республики Таджикистан: ТВ, радио, печатные издания, сайты, социальные сети и мессенджеры. – Душанбе, 2019. – С.51.

[132] Ниёзов, А.С. Э-правительство Республики Таджикистан как эффективная технология оказания государственных услуг: состояние и перспективы [Текст] / *А.С. Ниёзов* // Вестник Астраханского технического университета. Серия: Экономика. – 2016. – №3. – С.80–85.

[133] Пажӯҳиши омодагии электрони Тоҷикистон [Матн] // Таҷқикот бо дастгирии молиявии Институти «Чамбияти Кушода»-и Бунёди Мадад – Тоҷикистон. Дар моҳҳои май–июли соли 2010). – Д., 2010. – 97 с.

[134] Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Маҷлиси Олии Тоҷикистон // Ҷумҳурият, 25 апр. 2014. – С.50.

[135] Прикладная информатика [Текст] // Выпуск № 1 / 2009. К юбилею *В. М. Глушкова, С. П. Никанорова, В. Н. Четверикова*. Идеологи отечественных разработок в области автоматизированных систем управления. – С. 121.

[136] Программа развития «электронного правительства» в Республике Казахстан на 2008-2010 годы, утвержденная постановлением Правительства Республики Казахстан от 30 ноября 2007 г., N1155-1.

[137] Расулзод, Л.Х. Нақши технологияҳои иттилоотӣ и иртиботӣ дар таъмини самаранокии идораи давлатӣ [Матн] / *Л.Х. Расулзод* // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон, бахши илмҳои иҷтимоӣ–иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ. – Душанбе, 2023. №5. – С. 310–417.

[138] Рахмонов, М.Н. Предоставления государственных услуг на основе электронного правительства [Текст] / *М.Н. Рахмонов* // Вестник национального университета Республики Таджикистан. Серия социальноэкономических и общественных наук. – Душанбе:« Сино», 2016. – №2/7(213). – С. 57–62.

[139] Сафаров, Д.Ҷ., Қувватзода, Ҳ.А. Тадбиқи ҳукумати электронӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон: мониторинг ва арзёбӣ [Матн] / *Д.Ҷ. Сафаров, А.Ҳ. Қувватзода* // Масъалаҳои муҳими идоракунии давлатӣ ва худидоракунии маҳаллӣ дар шароити тадбиқи ҳукумати электронӣ. Маводи конференсияи илмӣ-амалӣ. – Душанбе, 2020. – С.53.

[140] Сморгунов, Л.В. Политические сети, информационные технологии и публичное управление: переход от концепции «e-government» к «e-

governance» [Текст] / *Л.В. Сморгун* // Технологии информационного общества – Интернет и современное общество: Труды VIII Всероссийской объединенной конференции (Санкт–Петербург, 8–11 ноября 2005г). СПб., 2005. – С. 160-161.

[141] Таваров, Д.С. Истифодаи технологияи иттилоотию коммуникатсионӣ асоси ҷомеаи иттилоотӣ [Матн] / *Д.С. Таваров* / Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. – Душанбе, 2017. №2/4(2). – С.297–303.

[142] Таджикистан: отчет по оценке готовности страны к экономике, основанной на знаниях [Текст] Нью–Йорк и Женева, 2003. – 72 с.

[143] Трахтенберг, А. Д. ЭП: стимул для трансформации государства или институциональный миф? [Текст] / *А.Д.Трахтенберг* // Известия Уральского Государственного Университета. Екатеринбург: УрГУ, 2013, N 3. С.101–109.

[144] Файзуллоев, З.Х. Технологияи иттилоотию коммуникатсионӣ дар раванди идоракунии давлатӣ [Матн] / *З.Х. Файзуллоев* // Идоракунии давлатӣ ва худидоракунии маҳаллӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон: анъана ва таҳаввулот. – Душанбе: «Ирфон», 2013. – С.62.

[145] Хайдаров, Р.Д. Влияние глобализации на информационную политику Республики Таджикистан [Текст] / *Р.Д. Хайдаров* // Известия Института философии, политологии и права им. А. Баховаддинова Национальной академии наук Таджикистана. - 2021. - №1. - С. 109-114.

[146] Хайдаров, Р.Д. Цифровизация общества как фактор воспроизводства человеческого капитала в период глобализации [Текст] / *Р.Д. Хайдаров* // Известия Института философии, политологии и права им. А. Баховаддинова Национальной академии наук Таджикистана. 2021. - №3. - С. 78-82.

[147] Хайдаров, Р.Д. Цифровизация общества как ключевой фактор обеспечения кибербезопасности государств в период глобализации [Текст] / *Р.Д. Хайдаров* // Известия Института философии, политологии и права им. А. Баховаддинова Национальной академии наук Таджикистана. - 2022. - №1. - С. 98-103.

[148] Шамсов, И.С. Электронное правительство в процессе развития информационного общества [Текст] /И.С.Шамсов //Вестник Таджикского национального университета. Серия социально-экономических и общественных наук. 2016. – №2/2 (197). – С. 33–37.

[149] Шарипов, А.Х. Суханронии мушовири давлатии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба сиёсати кадрҳо [Матн] / А.Х. Шарипов // Маводи конференсияи 1У душанбегии байналмилалӣ илмию амалии «Идоракунии давлатӣ ва худидоракунии маҳаллӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон: анъана ва таҳаввулот». – Душанбе: «Ирфон», 2013. – С.9.

V. Адабиёт бо забони хориҷӣ

[150] Bangemann Report, Europe and the Global Information Society (1994). <http://www.cyber-rights.org/documents/bangemann>. (date of application: 16.05.2024.).

[151] Benchmarking E-government: A Global Perspective (UNDESA/ASPA) 2001. <https://publicadministration.un.org/egovkb> (date of application: 18.12.2023).

[152] Benchmarking E-government: A Global Perspective. Assessing the Progress of the UN Member States. [Electronic resource].URL: [https://publicadministration.un.org/egovkb/Portals/egovkb/Documents /un/Elish.pdf](https://publicadministration.un.org/egovkb/Portals/egovkb/Documents/un/Elish.pdf). (date of application: 16.05.2024).

[153] Brief History of the Internet. <http://www.internetsociety.org/> (date of application: 22.05.2024).

[154] Brzezinski, Zb. Between Two Ages [Text] / Zb. Brzezinski, N.Y., 1988.

[155] Curtin Gregory G., Sommer Michael H., Vis-SommerVeronika. The World of E-government [Text] / Curtin Gregory G., Sommer Michael H., Vis-SommerVeronika // Haworth Press, 2003. – 288 p.

[156] Caves, R. W. (2004). Encyclopedia of the City [Text] / R. W. Caves // Routledge. – 180 p.

[157] e-Europe: an information society for all. Communication on a Commission initiative for the special European Council of Lisbon, 23 and 24 March

2000. COM (99) 687 final, 8 December 1999. [Electronic resource]. URL: <http://aei.pitt.edu/3532/> (date of application: 16.05.2024).

[158] E-Government Survey 2020 (PDF). United Nations. 2020. Retrieved 8 June 2022.

[159] David Garson. «Public information technology and e-governance: managing the virtual state» Sudbury, MA: Jones and Bartlett Publishers [Text] / G. David Garson. 2006, – 541 p.

[160] Handbook for Citizen-centric eGovernment Version 2. 1 / Prepared for the eGovernment unit, DG Information Society and Media, European Commission. – 2007. – 100 p.

[161] Homburg Vincent. Understanding e-government: information systems in public administration [Text] / Homburg Vincent. London: Routledge, 2008. - 131p.

[162] Homburg Vincent. Understanding e-government: information systems in public administration [Text] / Homburg Vincent. London: Routledge, 2009. - 121p.

[163] Hyland, J.L. Democratic Theory: The Philosophical Foundations [Text] / J.L. Hyland // Manchester: Manchester Univ. Press, 1995. ICT for the Employability and Integration of Immigrants in the European Union ICT for the Employability and Integration of Immigrants in the European Union [Electronic resource]. URL: <http://is.jrc.ec.europa.eu/> (date of application: 20.05.2024).

[164] Internet History–One Page Summary. [Electronic resource]. URL: http://www.livinginternet.com/i/ii_summary.htm (date of application: 22.05.2024).

[165] Jeong Chun Hai. Fundamental of Development Administration. Selangor [Text] / Jeong Chun Hai // Scholar Press. Joshi, P. R., Islam, S., Islam, S. Structura e-imperium fundatur in nube vitae a parte developing regionibus. Futurum Penitus [Text] / P.R. Joshi, S. Islam, S. Islam // Futurum Penitus. 2017. № 9. – P.80.

[166] Karvalics Information Society - what is it exactly? [Text] (The meaning, history and conceptual framework of an expressio) 26 февраля 2015 на Wayback Machine, 2007.

[167] Katz, R.L. The Information Society: An International Perspective [Text] / R.L. Katz. N.Y., 1988.

[168] Lan, L. A Catalyst to Good Governance in China [Text] / L. Lan // – Knowledge Management in Electronic Government, 2004. – P 317–324.

[169] Machlup, F. The production and Distribution of Knowledge in the United States [Text] / F. Machlup. Princeton, 1962; Dordick, H.S., Wang, G. The Information Society: A Retrospective View [Text] / H.S. Dordick, G. Wang, Newbury Park – L., 1993.

[170] Masuda, Y. The information Society as Post-Industrial Society [Text] / Y. Masuda. Wash., 1981.

[171] McIver, W. J., Elmagarmid, A. K. Introduction: Advances in Digital Government: Technology, Human Factors, and Policy [Text] / W. J. McIver, A. K. Elmagarmid // Advances in digital government: Technology, Human Factors, and Policy / Ed. by W. J. McIver, A. K. Elmagarmid. – Boston: Kluwer Academic Publishers, 2002. – P 329.

[172] Mensah, I. K. Impact of Government Capacity and E-Government Performance on the Adoption of E-Government Services [Text] / I.K. Mensah // International Journal of Public Administration. – 2019. – № 43(4). – P. 303–311.

[173] Mensah, I. K., Zeng, G., Luo, C. E-Government Services Adoption: An Extension of the Unified Model of Electronic Government Adoption [Text] / I.K. Mensah, G.Zeng, C.Luo // SAGE Open. – 2020. – № 10 (2).

[174] Pearce L. New Government, Digital Government: Managing the Transformation // Future Challenges for E-government. – 2004. – Discussion paper №20. – P. 136–149. <<http://www.finance.gov.au/publications/future-challenges-for-egovernment/docs/AGIMO-FC-no20> (date of application: 13.02.2024).

[175] Porat M., Rubin, M. The Information Economy: Development and Measurement [Text] / M. Porat, M. Rubin. Wash., 1978.

[176] Public Law 107–347 107th Congress «E-Government Act of 2002». [Electronic resource]. URL: <https://www.gpo.gov/fdsys/pkg/PLAW-107publ347/pdf/PLAW-107publ347.pdf>. (date of application: 15.05.2024).

[177] Sangki, J. Vision of future e-government via new e-government maturity model: Based on Korea's e-government practices [Text] / J.Sangki // Telecommunications Policy. – 2018. – № 42(10). – p. 860–871.

[178] Stonier, T. The Wealf of Information. L., [Text] / T. Stonier, 1983.

[179] Technology for America's Economic Growth, A New Direction to Build Economic Strength. February 22, 1993. [Electronic resource]. URL: <http://files.eric.ed.gov/fulltext/ED355929.pdf> (date of application: 15.05.2024).

[180] Joshi, P. R., Islam, S., Islam, S. Structura e-imperium fundatur in nube vitae a parte developing regionibus. Futurum Penitus [Text] / P.R. Joshi, S. Islam, S. Islam // Futurum Penitus. 2017. № 9. –80 p.

[181] The World Bank. e-Gov Research and Resources. [Electronic resource]. URL: <http://www.worldbank.org/en/topic/ict/brief/e-gov-resources#egov> (date of application: 20.05.2024).

[182] The World Bank. e-Government. [Electronic resource]. URL: <http://www.worldbank.org/en/topic/ict/brief/egovernment> (date of application: 20.05.2024).

[183] UN E-Government Knowledgebase. URL: [Electronic resource] <https://publicadministration.un.org> (date of application: 7.04.2024).

[184] UN Global E-government Survey 2003. [Electronic resource]. URL: <https://publicadministration.un.org/egovkb/Portals/egovkb/Documents/un/2003-Survey/Complete-Survey.pdf> (date of application: 16.05.2024).

[185] United Nations e-Government Survey 2008 From e-Government to Connected Governance. <https://publicadministration.un.org/egovkb/Survey/Completesurvey.pdf>. (date of application: 18.05.2024).

[186] United Nations E-Government Survey 2014: E-Government for the Future We Want.: URL: [Electronic resource]. URL: https://publicadministration.un.org/egovkb/Portals/egovkb/Documents/un/2014Survey/EGov_Complete_Survey-2014.pdf (date of application: 18.12.2023.).

[187] West, Darrell M. Digital Government: Technology and Public Sector Performance [Text] / Darrell M. West. // Princeton University Press, 2005.

VI. Диссертатсия ва авторефератҳо

[188] Бехбудов Ш.Т. Информационная реальность в парадигме антропологических ценностей человека в современном обществе. Дис. на соискание учёной степени кандидата философских наук по специальности 09.00.11 – социальная философия. Душанбе, 2021. – 149с.

[189] Давлатов Р.Л. Роль современных информационных технологий в глобализации и взаимодействие культур: дис. ... канд. филос. наук. -Душанбе, 2014. –154 с.

[190] Нисневич, Ю.А. Информационная политика как фактор демократизации государственного управления в России [Текст] / Ю.А. Нисневич // Дисс. доктора политических наук: 23.00.02. – М., 2001. – 306 с.

[191] Таваров Д.С. Раванди ташаккулёбии ҷомеаи иттилоотӣ дар шароити муосир (таҷрибаи Тоҷикистон): дис. барои дарёфти дараҷаи илмӣ номзади илмҳои сиёсӣ аз рӯйи ихтисоси 23.00.02 – ниҳодҳо, равандро ва технологияи сиёсӣ. - Душанбе, 2020. – 180с.

[192] Ҳабибуллоев, М.Ҳ. Ташаккул ва рушди бозор хизматрасониҳои давлатии электронӣ дар шароити иқтисодиёти бозорӣ [Матн] / М.Ҳ. Ҳабибуллоев // Дис ... номз. илм. иқт. – Душанбе, – 2019. – 192 с.

РҶҶҲАТИ ИНТИШОРОТИ ИЛМӢ АЗ РҶҶӢ МАВЗУИ ДИССЕРТАТСИЯ

А) Мақолаҳои илмие, ки дар маҷаллаҳои тақризшавандаи тавсиянамудаи Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ҷоп шудаанд:

[1–М] Расулзод, Л.Х. Хусусиятҳои «ҳукумати электронӣ» дар ҷомеаи иттилоотӣ [Матн] / Л.Х.Расулзод // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои иҷтимоӣ – иқтисоди ва ҷамъияти. – Душанбе, 2022. №3. – С. 299–308.

[2–М] Расулзод, Л.Х. Махсусиятҳои ҳукумати электронӣ дар таҷрибаи давлатҳои Осиёи Марказӣ [Матн] / Л.Х.Расулзод // Паёми Донишгоҳи миллии

Тоҷикистон. Бахши илмҳои иҷтимоӣ – иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ. – Душанбе, 2022. №10. – С. 290–295.

[3–М] Расулзод, Л.Х. Нақши технологияҳои иттилоотӣ иртиботӣ дар таъмини самаранокии идораи давлатӣ [Матн] / *Л.Х.Расулзод* // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои иҷтимоӣ – иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ. – Душанбе, 2023. №5. – С. 308–314.

[4–М] Расулзод, Л.Х. Нақш ва ҷойгоҳи технологияи иттилоотӣ коммуникатсионӣ муосир дар ташаккули ҳукумати электронӣ [Матн] / *Л.Х.Расулзод* // Тоҷикистон ва ҷаҳони имрӯз. – Душанбе, 2023. №3 (83). – С. 76–85.

[5–М] Каримов, Ш.Т., Расулзод, Л.Х. Концепсияи ташаккули ҳукумати электронӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон: раванди татбиқ ва дурнамои он [Матн] / *Ш.Т. Каримов, Л.Х. Расулзод* // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон, бахши илмҳои иҷтимоӣ–иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ. – Душанбе, 2024. №7. – С. 275–283.

[6–М] Расулзод, Л.Х., Ташрифзода Ф.Қ. Таъмини амнияти иттилоотӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон дар шароити таҳдидҳои навини олам / *Л.Х. Расулзод., Ф.Қ. Ташрифзода* // Ахбори Институти фалсафа, сиёсатшиносӣ ва ҳуқуқи ба номи А. Баҳоваддинови Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон. – Душанбе, 2024. №4. – С.287–291.

[7–М] Самиев Б.Ҷ., Расулзод, Л.Х. Хусусиятҳои ташаккул ва инкишофи ҳукумати электронӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон / *Б.Ҷ. Самиев, Л.Х. Расулзод* // Паёми Донишгоҳи омӯзгорӣ бахши илмҳои фалсафа, ҳуқуқ ва сиёсатшиносӣ. – Душанбе, 2025. №2(18). – С.227–233.

[8–М] Расулзод, Л.Х., Ташрифзода Ф.Қ. Ҷангҳои иттилотӣ дар меҳвари сиёсати абарқудратҳо / *Л.Х. Расулзод., Ф.Қ. Ташрифзода* // Ахбори Институти фалсафа, сиёсатшиносӣ ва ҳуқуқи ба номи А. Баҳоваддинови Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон. – Душанбе, 2025. №3. – С.199–204.

Б) Мақола ва фишурдаи интишорот дар маҷмуаи маводи конференсияҳо:

[9–М] Расулзод, Л.Х. Махсусияти технологияҳои иттилоотию иртиботӣ дар модернунонии идораи давлатӣ / *Л.Х. Расулзод* // Маҷмуаи маводи II-юмин конференсияи илмӣ-амалии байналмилалӣ дар мавзӯи «Илми ҳуқуқшиносӣ ва амалияи он» бахшида ба Рӯзи илми тоҷик (ш. Душанбе, 29 апрели с. 2023) // Зери таҳрири д.и.х., дотсент Ф.Р. Шарифзода. – Душанбе: Матбааи ВКД Ҷумҳурии Тоҷикистон, 2023. – С. 271–276;

[10–М] Расулзод, Л.Х. Истифодаи технологияи иттилоотию коммуникатсионӣ заминаи муҳими ташаккули ҳукумати электронӣ / *Л.Х. Расулзод* // Маҷмуаи маводи III-юмин конференсияи илмӣ-амалии байналмилалӣ дар мавзӯи «Илми ҳуқуқшиносӣ ва амалияи он» бахшида ба Рӯзи илми тоҷик ва эълон гардидани «Соли маърифати ҳуқуқӣ» (ш. Душанбе, 19 апрели с. 2024) // зери таҳрири н.и.х., А.П. Насуриён. – Душанбе: Матбааи ВКД Ҷумҳурии Тоҷикистон, 2024. – С. 419–424;

[11–М] Расулзод, Л.Х. Заминаҳои меъёрии ҳуқуқии татбиқи ҳукумати электронӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон / *Л.Х. Расулзод* // Маҷмуаи маводи IV-юмин конференсияи илмӣ-амалии байналмилалӣ дар мавзӯи «Илми ҳуқуқшиносӣ ва амалияи он» бахшида ба Рӯзи илми тоҷик (ш. Душанбе, 18 апрели с. 2025) // зери таҳрири н.и.х., А.П. Насуриён. – Душанбе: Матбааи ВКД Ҷумҳурии Тоҷикистон, 2025. – С. 420–423;

[12–М] Самиев, Б.Ҷ., Расулзод, Л.Х., Одиназода С.Р. Ҳукумати электронӣ ҳамчун зинаи нави идоракунии давлатӣ / *Б.Ҷ. Самиев, Л.Х. Расулзод, С.Р. Одиназода* // Паёми Академияи ВКД Ҷумҳурии Тоҷикистон. – Душанбе: Нашриёти РТМТ ва Н-и ВКД ҶТ, 2025. – С. 25–32.

[13–М] Расулзод Л.Х. Технологияи иттилоотию коммуникатсионӣ-заминаи бунёдии ҳукумати электронӣ / *Л.Х. Расулзод* // Нақш ва мақоми технологияҳои рақамӣ дар иттилоотикунории ҳаёти ҷомеа (маводи конференсияи ҷумҳуриявии илмӣ-амалӣ). – Хучанд, 2025. – С. 130–134.